

מראות הצובאות

פירוש אלשיך

לספר

הושע

מאת

רבי משה אלשיך

מהדורה מעוצבת

עיצוב: זהבה גרליץ

דעת

ירושלים תשע"ט

פרק א	3.....
פרק ב	8.....
פרק ג	19.....
פרק ד	23.....
פרק ה	29.....
פרק ו	35.....
פרק ז	41.....
פרק ח	46.....
פרק ט	50.....
פרק י	56.....
פרק יא	60.....
פרק יב	65.....
פרק יג	72.....
פרק יד	77.....

פירוש אלשיך לספר הושע

פרק א

א דבר-ה' אשר היה אל-הושע בן-בארי בימי עזיה יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה
ובימי ירבעם בן-יואש מלך ישראל :
ב תחלת דבר-ה' בהושע ויאמר ה' אל-הושע
לך קח-לך אשת זנונים וילדי זנונים כי-זנה תזנה הארץ מאחרי ה' :
ג וילך ויקח את-גמר בת-דבלים ופתר ותלד-לו בן :

תחילת (א) דבר ה' וכו'. הנה אין ספק כי תיבת הסמיכות נשארה על פה, אלא שלדעת רז"ל שאמרו, כי ארבעה נביאים נבאו בזמן אחד, הושע ועמוס וישעיה ומיכה שדעתם ז"ל הוא, כי זה ביאור הכתוב תחילת נבואת המתנבאים בימי עוזיהו כו', דבר ה' אל הושע ואחרי כן לשלשה האחרים.

ויתכן לפי פשוטו בשום לב אל לשון דבור (ב - ג) תחילת דבר ה' וכו'. והוא כי הלא ידענו מרז"ל האומרים בב"ר כי עשר לשונות נבואה הן, והשנים הם של קושי שהן דבור וחזון.

ונבוא אל העניין. והוא כי הנה ארז"ל כי לא על חנם אמר לו הוא יתברך יקח אשת זנונים כו', אלא לפי שאמר לו הקדוש ברוך הוא להושע חטאו ישראל היה לו לומר בניך הם, בני בחוניך הם, בני אברהם יצחק ויעקב הם, גלגל עליהם רחמים, לא די שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירים באומה אחרת, אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לזקן זה, אמר לו קח לך אשה זונה ותלד לך בני זנונים, ואחר כך אומר לו שלחה, אם משלח אותה מעל פניו אף אני אשלח את ישראל, מיד ויאמר ה' אל הושע קח לך וכו', כמדובר מרז"ל:

עד לאחר שילדה לו שני בנים ובת אחת, אמר לו הקדוש ברוך הוא, הושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך, שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה, אמר לפניו יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה ולא להוציאה, אמר לו ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני זנונים, ואין אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים הם כך, אני שישראל בני כו', אחד משלשה קניינים שקניתי בעולמי תורה שמים וארץ וישראל, אתה אומר לי העבירים באומה אחרת, כיון שידע בעצמו שחטא עמד ובקש רחמים על עצמו, אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מבקש רחמים על עצמך עמוד ובקש רחמים עליהם, שגזרתי עליהם שלש גזירות, עמד ובקש רחמים עליהם ובטל את הגזירות, והתחיל לברכן והיה מספר בני ישראל כחול הים, וכתוב וזרעתי לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה ע"כ.

הנה יראה מדבריהם ז"ל כי קודם צווי לקיחת האשת זנונים עברו דברי קושי מאתו יתברך אליו, ועל השיבו שלא כהוגן ציוה לו יתברך יקח אשת זנונים, ובזה יתכן לבוא אל תשובת שאלתנו, מתחילו בלשון דבור ואומר תחילת דבר בחסרון הסמיכות, אך למה שהציווי הלז ומה גם בפתח דבריו לאמר לו **קח לך אשת זנונים כו'**, כי הלא כמו זר נחשב, על כן הקדים יתברך ואמר **תחילת דבר כו'**, לומר דעו אפוא כי תחילת הכל **דבר ה' בהושע**, כלומר בו בעצמו שלא היו דברי שליחות לישראל, והוא שאמר לו דברי קושי שישראל חטאו, ועל ידי הדבור ההוא נמשך כי **ויאמר ה' אל הושע לך קח לך כו'**, והוא כל אשר קבלו רז"ל ורמזו יתברך פה, ולא ביארו מפני כבוד הנביא רק הטמין ברמז.

ויתכן שגם מאומרו תחילה **דבר ה' אשר היה כו'**. כיון ענין זה לומר, הלא תראה דבר ה' אשר היה אל הושע, שהוא קושי לאמר לו לקחת אשת זנונים, כי לא מאהבתו אותו ציוהו לעשות כן, אך אל תתמה כי הנה תחילת הכל **דבר ה' עם הושע** דברים שנמשך מהם, כי **ויאמר ה' אל הושע לך קח לך** ולא על חנם היה, והוא אשר קבלו רז"ל כמדובר.

ולפי פשוטן של מקראות על ענין האשה וילדיה וענין שמותם, כי הלא ראוי לשים לב מה ענין **אשת זנונים וילדי זנונים**, שהיה די יקח אשה זונה ולא עם ילדי זנונים גם כן, ואם הוא שיווליד בני זנונים שתזנה היא תחתיו, באופן שעל ידי כן גם ילדיו ממנה יהיו ילדי זנונים אחר אשר הוטמאה, חלילה לאל יצווה את נביאו להוליד ממזרים בישראל, כי גם שאמרו רז"ל שאמר לו הקדוש ברוך הוא, אינך יודע בניך אם שלך הם, לא יובן רק ככל שאר העם, שאין ודאות בהיות בני האשה כהיות בני בעלה, אך לפי האמת בחזקת הבעל המה.

וגם נשים לב אל ריבוי שבמלת זנונים.

ועוד כפל אומרו כי זנה תזנה הארץ.

ועוד למה היה הדבר בפועל כדעת רז"ל ולא מראה בלבד.

ועוד אלו הבנים ואלה שמותן, האם בשביל שיפקוד **את דמי יזרעאל על בית יהוא**, הוא טעם מספיק לקרא את שם בנו **יזרעאל**. וכן **לא עמי** על רמז שישראל לא עמו יתברך המה, ומה צורך לכך אחרי כי לא נעלם מעיני הכל, כי עזבו את ה' וילכו אחרי אלוהים אחרים, ועל דרך זה בענין **לא רוחמה**.

וגם למה הייתה זאת נקבה ולא זכר ויקרא לא רוחם.

וגם למה נרמז מה שאין ישראל עמו יתברך, ולא מה שהוא יתברך לא יהיה להם.

ועוד דקדוקים אחרים נרמזו אותם על פי דרך תירוצם.

ואומרה כי אין ספק כי פנת יקרת תורת ה', הוא אמונת ההשגחה במשפט אמת, והנה ראה יתברך כי היה מקום לטעות המון עם בני ישראל, תחת שלש אשר המה יראו כן יתמהו בהווה ובעתיד על ההשגחה, על כן רצה יתברך עשות דברים מסוימים, יהיו זיכרון לבני ישראל, אשר בהם תנוח דעתם מרגשת הרהורי ההשגחה הלא המה, אחת, כי הלא יראו כי פקד ה' על בית אחאב ביזרעאל עד בלתי השאיר לו שריד, ויקם תחתיו את יהוא ואת ילדיו ארבעה דורות, אשר גם המה שקועים בכל חטאת ירבעם, אשר חטא ואשר החטיא בעגלי הזהב אשר עשה, והלא מה יאמרו הרואים, כי אולי יש ממש באלו, אשר על כן אין צריך לומר שלא פקד עליהם, כי אם אדרבה מלכו ארבעה מלכים, בניו ובני בניו ההולכים בחטאת ירבעם כאביהם יהוא. ואם על עשותו נקמת ה' באחאב, הלא גם אשר מלכו אחרי יהוא, גם המה הלכו אחרי חטאת ירבעם והאריך להם הוא יתברך, על כן היה מקום להרהר חלילה ולומר, כי עזב ה' את הארץ ולפקק בהשגחתו יתברך.

ולא עוד, אלא שמפיל אלו ביד אלו כאלו השניים טובים בעיני ה'.
שנית, כי הלא בהמשך הזמן שיחרבו אלו ואלו, יראו כי את ישראל לא האריך כאשר ליהודה, עם היות כי גם ביהודה הייתה שערורה, וכמו שאמרו רז"ל שהיו ישראל אומרים כשגלו, שהיה נושא פנים הוא יתברך לבני ביתו, וגם שאמרו שכאשר שמעו ענין חורבן הבית וגלות יהודה הצדיקו את הדין, עם כל זה לא יבצר שהיה מקום להרהר על קדימת הזמן.
ועוד שלישית, כי יראו כי אחר מלאת לבבל שבעים שנה, שב יתברך את שבות יהודה ולא את שבות ישראל, ויחזיקו במאמרם, כי על היותם בני ביתו נשא להם פנים חלילה וחס.

על כן על מעמד שלשת הדברים האלו, רצה יתברך ועשה הנביא בפועל דברים מסוימים, יהיו לאות ולזיכרון לעיני כל ישראל, להסיר מלבם מחשבות אשר לא כראוי כלפי שמיא חלילה, והוא אומרו, **קח לך אשת זנונים וילדי זנונים**, היא אשה שעודנה אשת איש, שהוא משמעות אשת עשתה זנונים, ואחרי שלא הייתה נשואה, היו לה **ילדי זנונים** שזינתה פנויה, שכל רעתם לא הייתה רק היותם בני הנדה אך לא ממזרים, באופן שהיו לה בנים של שני מיני זנות, והרמז הוא כי זנה תזנה הארץ שהם שני מיני זנות, אחת חטאת אחאב ואחריו חטאת יהוא ובניו שהלכו בחטאת ירבעם, אשר אמרו רז"ל כי קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם, שהמשל הוא שאם הראשונים ידמו לסוג הראשון, האחרונים של יהוא בסוג השני, וזהו **כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה'**, כלומר כי גם שתראו שאחר חטאת אחאב סובל עדיין חטאת ירבעם, אינו שמוותר להם כי אם שעדיין זנות הוא, אלא שעל היות קל מהקודם מאריך להם, ועל אשר תראו כי הפלתי את בית אחאב ביד ההולך בחטא ירבעם, אל יהרהרו לומר כי טוב בעיני ההולך בחטא ירבעם, כי הנה קרא את שם הבן **יזרעאל** להיות לזיכרון.

ד ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל

כי-עוד מעט ופקדתי את-דמי יזרעאל על-בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל :

ה והיה ביום ההוא ושברתי את-קשת ישראל בעמק יזרעאל :

ו ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה

כי-לא אוסיף עוד ארחם את-בית ישראל כי-נשא אשא להם :

ז ואת-בית יהודה ארחם והושעתים בה' אלהיהם

ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים :

ח ותגמל את-לא רחמה ותהר ותלד בן :

ט ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ואנכי לא-אֶהְיֶה לכם :

(ד) כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא. לרמז כי אחר שהם מכעיסים אותי בחטא ירבעם מאסתם גם המה, אלא שהאכלתי לו בעולם הזה מציאות היעשות רצוני בבית אחאב ואתן לו בני רבעים על כסא ישראל, אך גם אותם אבער מן הארץ, ואדרבה אחר שלא דבקו בי אפקוד עליהם את יום יזרעאל שעשה על בית אחאב, כי לא לשם שמים היה אחרי לכתם אחרי עגלי ירבעם כי אין חפץ ברשעים, וזהו **ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא**. והוא ענין על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטפון, שהוא כי יהוא עשה נקמת ה' בבית אחאב ואחר כך סופו הוא כי גם ביתו יפקד ויחרב גם הוא, וגם סוף מטיפי דור רביעי של יהוא הוא זכריה שהרגו קבל עם שלום בן יבש, נפל גם הוא ביד מנחם בן גדי, וכן כל הנמשכים אחד אחד.

ואמר **והשבתי וכו'**. והלא יקשה כי לא הושבת מלכות ישראל עד הושע בן אלה, ופקידת **בית יהוא** הייתה בימי זכריה רביעי ליהוא. אך לזה נשים לב אל אומרו ממלכות בית ישראל, ולא אמר והשבתי מלך מישראל.

ועוד אם על זמן הושע בן אלה ידבר לא ממלכות בלבד הושבת, כי אם גם הושלכו מעל אדמתם כולם. אך יאמר, כי מאז הייתה פקידת דמי יזרעאל על בית יהוא בימי זכריה, מאז הושבת ממלכות, שהוא כי לא היה עוד מלך בן מלך כאשר היה נדב בן ירבעם, אלה בן בעשה, אחאב בן עמרי, ואחזיהו ליהורם בן אחאב, ויהוא וארבעה בניו ובני בניו, אך ממנו והלאה לא היה מלך יורש עצר מאביו, וזהו שאמר הכתוב **והשבתי ממלכות** ולא אמר מלכות, שהוא בעל המלכות כדבר שורשי, והיה זה יען כי **(ה) והיה ביום ההוא**. של פקידת דמי יזרעאל על בית יהוא היה שברון כח מלכות ישראל, והיה ביום ההוא **ושברתי וכו'** בשביל עמק יזרעאל הנזכר, או ששם היה עיקר שברון המלכות, כי שם דוכאו ותתום הנפילה, כי הייתה עיר גדולה כשומרון.

ועל השנית שהוא כי גלות ישראל לא האריך כאשר ליהודה, כי זאת הייתה תלונת ישראל בגלותם, לומר שאל בני ביתו היה נושא פנים, על תשות כח זה אמר **(ו) ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רוחמה**, כי לא אוסיף עוד ארחם כאשר אני מוסיף להאריך ולרחם ליהודה. כי מה שהם יאמרו שלמה איני נושא להם פנים כאשר ליהודה, לזה אמר אני אומר בתמיהה כי נשא אשא להם, והוא כי אחד מלשונות כי הוא כמו אם, וזהו אם היה נשא שהוא מציאות משוא פנים, האם אשא להם בית ישראל, כלומר אין ראוי כי אין להם צדיקים, כל שכן שמה שאת בית יהודה לא דרך משוא פנים הוא חלילה, אלא באריכות הזמן להגלותם, ולא במה שאחר גלותם אושיעם בבית שני, מה שאין כן לישראל, וזהו שאמר **(ז) ואת בית יהודה ארחם**. שהוא להאריך להם.

ולא עוד כי אם שאחר כך והושעתים בבית שני, מה שאין כן לבית ישראל שלא אושיעם בהושעי את יהודה, ואל תאמרו כי משוא פנים הוא שאני נושא לבני היכלי, כי לא רק הוא כי אם בה' אלוהיהם, כי יש ביהודה צדיקים ראויים לכנות אלוהותו יתברך עליהם כנודע, כי גם בזמן החורבן נמצאו ביהודה צדיקים, חגי זכריה ומלאכי וירמיה ויחזקאל וברוך בן נריה והחרש והמסגר אלף ואנשי כנסת הגדולה, והראיה כי צדקתם הושיעם, כי הנה לא אושיעם בקשת בחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים, כלומר כי אם בתשובה ותפילה ותחנונים, כאשר היה על ידי מרדכי ואסתר, כי משם נסעו אל בית שני, ואם יאמרו ישראל, כי על מה שלא ריחם עליהם להאריך להם כי אם מיהר להשליכם אל ארץ אחרת היה, כי לא היו בהם צדיקים כאשר ביהודה, אך אחר שקבלו עונשם היה לו יתברך להשיב את שבותם ולהושיעם, כאשר עשה ליהודה בבית שני, לזה אמר **(ח) ותגמול את לא רוחמה**. שהוא רמז אל אשר הסירם מהיות יונקים שפע מהשכינה בארץ ישראל, וגלו תחת השרים שהיה ראוי יהרו יגון ילדו תשובה.

אז **ותהר ותלד בן (ט) ויאמר קרא שמו לא עמי, כי אתם לא עמי וכו'**. לומר, כי גם ואשלך אתכם מהר אל ארץ אחרת, והיה מקום להשיב שבותכם אחר קבלת עונשכם, אך היה **אתם לא עמי** כי לא שבתם עדי, על כן גם אנכי לא אהיה לכם להושיעכם, כלומר אינו אומר שלא אהיה אלוהיכם, כי הלא בחימה שפוכה אמלך עליכם כי אם שלא אושיעכם, אך הנה זה הוא כהושיעי את בית יהודה בבית שני, אך עוד חזון לעתיד כי יבא זמן שיהיה מספר בני ישראל וכו', ואז יתהפך כי במקום אשר יאמר וכו' יאמר להם, ואז יחד אושיע את בית ישראל ואת בית יהודה יחדיו, כי הנה ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו, ושמו להם ראש אחד הוא מלך המשיח, מה שאין כן בימים ראשונים שהיה להם שני ראשים מזמן רחבעם וירבעם והלאה, כאשר יבוא ביאור הכתובים בס"ד.

פרק ב

א וְהָיָה מִסְפָּר בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל כְּחֹזֶל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא-יִמָּד וְלֹא יִסָּפֵר
וְהָיָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר-יֹאמַר לָהֶם לֹא-עָמִי אַתֶּם יֹאמַר לָהֶם בְּנֵי אֵל-חֵי :
ב וְנִקְבְּצוּ בְנֵי-יְהוּדָה וּבְנֵי-יִשְׂרָאֵל יִחָדּוּ
וְשִׁמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן-הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרַעַל :

ראוי לשים לב מה צורך אומרו (א) אשר לא ימד ולא יספר כי דבר ידוע הוא.
ועוד, כי אם לא ימד כל שכן הוא שלא יספר ולמה נאמר.
ועוד שסותר דברי עצמו כי באומרו והיה מספר בני ישראל יראה כי יסופרו, ואם כן איך יהיה
כדבר שלא ימד ולא יספר.
ועוד אומרו והיה במקום אשר יאמר וכו' והיה די יאמר ואז יאמר להם בני אל חי מבלי
הקדים והיה במקום וכו'.
או יאמר, ולא יאמר להם לא עמי אתם, כי אם בני אל חי מאי והיה במקום.
ועוד איך אומר (ב) כי גדול יום יזרעאל הוא נתינת טעם אל אומרו ונקבצו בני יהודה כו'.
ועוד אומרו ועלו מן הארץ כי עליה מן ארצם היא מארץ ישראל ולאין יעלו ממנה, ואם
שהראש אחד ישימו בחוצה לארץ ויעלו משם אל ארץ הצבי, הראוי יאמר ועלו לארץ ולא מן
הארץ, ומה גם כי הקבוץ ושום עליהם מלך המשיח בארץ ישראל הוא ולא בארץ נכריה.

אמנם הנה שלשה מיני ברכות נתברכו ישראל מאביהם שבשמים:
אחת, שיהיו ככוכבים, הבט נא השמימה וספור הכוכבים וכו'.
שנית, שיהיו כעפר כד"א והיה זרעך כעפר הארץ.
שלישית, שיהיו כחול הים כד"א ושמתי את זרעך כחול הים, ואמרו רז"ל ברכת הכוכבים
נתקיימה בימי משה כד"א והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. וברכת העפר וכו'. אמר עתה
והיה מה שהוא עתה מספר בני ישראל שיש להם מספר, יהיו לעתיד כחול הים שלא יכילם
מספר.

ושמא תאמר למה בחרתי לעתיד בברכת החול מבברכת העפר או ברכת הכוכבים, הלא הוא
כי להורות הפלגה רבה תפשתי מה שלא נמצא בה מידה ולא מנין, וזהו אשר לא ימד כעפר
שנאמר בו וְכָל בְּשִׁלִּישׁ עֵפֶר הָאָרֶץ, וכן אשר לא יספר ככוכבים שנאמר בהם המוציא במספר
צבאם וכו'.

ועוד איטיב עם ישראל שלא אטיב עימהם במקום אשר גרשתי והשלכתי שם אשר אין שם זיכרון עוונם, כי אם **והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם** שהוא בארץ ישראל, **שם יאמר להם בני אל חי. ונקבצו בני יהודה** במקום הנזכר **ובני ישראל יחדו** כלומר בלב אחד, **ושמו להם ראש אחד** הוא **מלך המשיח**, ואחר ימות המשיח תהיה תחיית המתים, וזהו **ועלו מן הארץ** דהיינו שלא יעלו בחוצה לארץ, כי אם יבואו בגלגול מחילות מתחת לארץ עד ארץ ישראל ושם יעלו, וזהו **ועלו מן הארץ** שהיא **ארץ ישראל**, ואל תתמה איך ישראל שעבדו ע"ז יזכו לעלות בתחיית המתים, כי הלא **גדול** הוא **יום יזרעאל** אשר שם נהרגו למשחית וקבלו עונשם ועל כן יזכו לתחייה.

ג אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה :
ד ריבו באמכם ריבו כי-היא לא אשתי ואנכי לא אישה
ותסר זנוניה מפניה ונאפוּפיה מבין שדיה :
ה פן-אפשיטנה ערמה והצגתיה כיום הולדה
ושמתיה כמדבר ושתה כארץ ציה והמתיה בצמא :
ו ואת-בניה לא ארחם כי-בני זנונים המה :

(ג) אמרו לאחיכם עמי וכו'. הנה שם **הבן הגדול** שהוא **יזרעאל** אינו מורה היותו יתברך שונא לו, כאשר שם **השני לא עמי** שורה שמאס בו, וכן **לא רוחמה** יורה לא ירחמנה עושה, והוא כי אומר הוא יתברך עלובה כנסת ישראל, כי **לא עמי ולא רוחמה** שזנתה אמם, ויש להם שמות העדר כשרון ורחמים, אליהם אני אומר, כי הם ייסרו את כנסת ישראל על זנותיה מאחרי ה', עם שהם בני זונה כי מחמת עצמם צדיקים הם, ומאז נשאת לאביהם לא זינתה והם ראויים להוכיח, וזהו אומרו **אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם** שהיא **רוחמה**, כלומר כי גם ששמותם **לא עמי ולא רוחמה** הוא סימן עליכם, אך הם מצד עצמם **עמי ורוחמה** הם, כי הם צדיקים ולהם אני אומר **(ד) ריבו באמכם הכללית.** היא בית ישראל וגם ריבו את בניה, וזהו **ריבו באמכם** וגם **ריבו** שהוא את הבנים, ומה שתאמרו לשניהם שיריבו את אמם הוא אמור לה, **כי היא לא אשתי** כי זנתה תחתי, ועל כן גם **אנכי לא אישה**, אך עם כל זה לא תנעלו שערי תשובה כי יש תיקון ותסר זנוניה וכו' כאשר יבוא ביאורה בס"ד.

או יאמר כי היא לא אשתי. לומר, אם הייתי דן אותה כאשת איש המזנה לא הייתה לה תקומה, כמו שאמרו רז"ל שעל כן החזיק הוא יתברך טובה למשה על שיבור לוחות, כדי שלא תידון כאשת איש, אך זאת אעשה, שכאשר **היא לא אשתי** שהנחתני גם **אנכי לא אישה** שאחשיבנה כפנויה, ובזה זאת תהיה תיקון תשובתם, שתסיר **זנוניה מפניה** שמלבד עזיבת החטא גם תבכה ותעשה עד שרושם זנוניה הם רשומים בפניה, וקלקול צלם אלוהים אשר

היה בפנים ונשחת, על ידי רשומי זנוניה עתה תסירם, ולא זו בלבד אלא שאפילו לא תשוב להרהר בהם, וזהו **ונאפופיה מבין שדיה**, שהוא מהלב שבין שדיה ילין.

(ה) פן אפשיטנה ערומה וכו'. אם לא תשוב **אפשיטנה ערומה**, שהוא כמה דברים שעושים לרשעים בגיהנום.

אחת, כמו שכתבו **בספר הזוהר** שאחר צאת הנפש מהגוף, מפשיטין אותה מלבוש הזכויות אשר היא לבושה בו, ומלבישים אותה בבגדי טומאת חטאתיה הם בגדים הצואים ובהם היא נידונת.

שנית, עושים לה כמו שאמרו רז"ל ממשל החגר והסומא שומרי התאנה, כך הגוף מתנצל וכן הנפש, מה עושה הקדוש ברוך הוא חוזר ומחברם לדונם יחדו כאשר היו יחד בְּהֶעָוֶתָם. **ועוד שלישית** ידענו מרז"ל, כי עונות עצמם שמהם נעשים מלאכי חבלה הם הם המסגפים אותם בגיהנום.

עוד רביעית ידענו מרז"ל, שאין הקדוש ברוך הוא מנכה עונות בזכויות, כי אם שכל הזכויות מופרשים מהנפש ומתדבקים בה העונות בלבד, עד הקרק כל חלאת העונות ואחר כך מתענגת בדשן הזכויות.

עוד חמישית כי גם אחרי כן נכוה כל איש מחופת חברו, וגם זה קשה כְּמִן וְהוּא בכלל עונש על אשר לא הפליג בעבודת ה'.

ונבוא אל העניין אומר הוא יתברך אם לא תשובי בתשובה, דעי כי **אפשיטנה ערומה**, והוא הדבר הראשון שאחר היות הנפש ערומה מהגוף, מפשיטין אותה מלבוש המעשים טובים הוא חלוקא דרבנן לדונה בגיהנום, וזהו **אפשיטנה ערומה** שאם לא כן לישתוק ממלת ערומה.

על השנית אמר, **והצגתיה כיום הולדה** שהוא כאלו חזר ונולד עתה פעם שנית, שחוזרים ומחברים הנפש עם הגוף, וזהו **והצגתיה** שחוזרים ומציבים אותה **כיום הולדה** בגוף ונפש. **ועל השלישית** אמר **ושמתיה כמדבר**, כמו שהמדבר מלא כחות הטומאה מתמלאת היא ממלאכי חבלה, שהן כחות הטומאה שנעשו באשמותיו.

ועל הרביעית אמר **ושתייה כארץ ציה**, שמעבירים ממנה כל לחלוחית זכויות עד שתמרק כל אשמותיה.

ועל החמישית אמר **והמתיה בצמא**, לשאוב מחופת חברותיה שירגיש כמות.

ועוד יאמרו לה עמי ורוחמה, כי טובים הם בני אשת זנונים מבני כנסת ישראל.

(ו) כי הנה ואת בניה לא ארחם כי בני זנונים המה. מה שאין כן **עמי ורוחמה** כי אחר שלקחה הנביא לא זינתה עוד, כאמרו לא תזנה כו' ואין בני זנונים מה שאין כן בני כנסת ישראל, הילודים אחר שזינתה אחר אלוהיה, וזהו **כי זנתה אמם** כלומר ולא אמם של עמי ורוחמה כאשר יבוא ביאורו בס"ד.

ז כי זנתה אמם הובישה הורתם

כי אמרה אלקה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקווי :
 ח לכן הנני-שך את-דרכך בסירים וגדרתי את-גדרה ונתיבותיה לא תמצא :
 ט ורדפה את-מאהביה ולא-תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא
 ואמרה אלקה ואשובה אל-אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה :
 י והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר
 וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל:

(ז) כי זנתה וכו'. הנה אמם והורתם יראה כפל ענין במלות שונות והם שני קושיות.

וגם צריך לדעת מי הם מאהביה נותני לחמה וכו'.

ולשים לב מה הם (ח) הסירים והגדר והנתיבים ואיך לא תמצאם.

ועוד אומרו תשלח לשון הליכה במאהביה כאומרו **אלכה אחרי מאהבי**, ואחר כך אומרו (ט) **ורדפה את מאהביה** ולא תמצאם לשון הליכה.

ועוד כי אחר סוך את דרכה **בסירים** וגדור **גדרה** ואיבוד הנתיבים איך תשוב תרדוף אחריהם, ואיך תחילה אומר **ולא תשיג** ואחר כך **ולא תמצא**.

ועוד אומרו תחילה (ח) **שך את דרכך** לנוכח **וגדרתי את גדרה** שלא לנוכח.

וכן כל שאר העניין.

ועוד באומרו (י) **והיא לא ידעה וכו'** הראוי יאמר ומזהב עשו לבעל ולא **וזהב עשו לבעל**, ואם הוא שעשו לבעל מיני תכשיטין מזהב, יאמר ומזהב עשו לבעל.

אמנם יאמר, כי הנה ידוע מאמרם ז"ל על פסוק **צור ילדך תשי**, כי כשישראל חוטאים כביכול מתישין כח השכינה, שהיא תורתנו כנודע מענין פסוק אל בית אמי ואל חדר הורת.

ונבוא אל העניין. אמר כאשר זנתה על בניה הנזכרים, הוא כללות ישראל שמזכירם בלשון נקבה, אז **הובישה הורתם** היא השכינה כענין צור ילדך תשי, שאינה מקבלת שפע מלמעלה להריק על הדור, ומה **שזנתה אמם** היה כי אמרה **אלכה אחרי מאהבי**, הם הוברי שמים **נותני תחילה לחמי ומימי**, ואחר כך בגד ללבוש שהוא **צמרי ופשתי**.
ועוד הוסיפו אחר כך לתת מעדנים הם **שמני ושקוי**.

(ח) **לכן הנני שך את דרכך וכו'**. למען תכיר כי לא מהם באו אלה לה **הנני שך את דרכך בסירים**. והוא, כי הנה אמרו רז"ל על פסוק **ראה נתתי לפניך היום וכו' ובחרת בחיים**, אמרו משל לשני דרכים, אחד רחב ומישור בתחילתו, וסופו שאינו נראה פחתים ומכשולות וסירים,

ודרך שני צר ומלא מכשולות ומהמורות בתחילתו, וסופו רחב וישר ומלא כל טוב, והרואה למראה עיניו יברור בראשון, כך יש שני דרכים לפני האדם:
אחד המשך אחר טובות העולם הזה שנראה דרך רחב וישר וההולכים בו ייטב להם.
ויש דרך אחרת שהוא ללכת אחר ענייני העוה"ב בלבד ומאוס בטובות העולם הזה.

והנה זה תחילתו יראה צר וקשה ומלא ייסורין, ודרך אדם למאוס בו ובחור בראשון, על כן ציונה תורה **ובחרת בחיים** שאחר הדרך הצר פה ולא ברחב של טובות העולם הזה.

ונבוא אל העניין. אמר **הנני שך את דרכך**, הנה בתחילה למראה עיניך טעית, באומרך שגדלתם כי תחילה היו לך לחם ומים, ואחר כך צמר ופשתים ללבוש, ואחר כך מעדני העולם הזה שמן ומשקים טובים, על כן עדין אדברה בך לנוכח ואומרה **הנני שך את דרכך בסירים**, כי הטובות שראית בדרך המיוחד שהיה רחב וישר הטעיק, לכן אתן לך בו סירים ומכשולות שיהיו לך ייסורים רעים כקוצים, למען תקוצי ותדעי כי מרה תהיה באחרונה, ואם לא תוסרי ותשובי אדבר שלא לנוכח, ואומרה **וגדרתי את גדרה וכו'.** והוא כי מה שהיו בוטחים ישראל, היה כמו שאמרו רז"ל על פסוק חילל ממלכה ושריה, כי בטחון ישראל היה, כי היו ביניהם חכמים שהיו אומרים להם אל תיראו, כי אני אשביע את שר המים ויקיף את ירושלם חומת מים, ואחרים שהיו אומרים אני אקיפנה אש, מה עשה הקדוש ברוך הוא שינה אומנותן, ולשר המים עשה שר האש ולשר האש שר המים, וזהו חילל ממלכה ושריה, וכשהיו משביעין את שר המים היה אומר אין זה אומנותי וכן שר האש, וזה יתכן יאמר **וגדרתי את גדרה**, כי הגדר אשר היה זה לגדור בו את ירושלם באש ובמים, אני אגדור את הגדר ההוא שלא תוכלו לעשותו, כאלו אשר גדר בפני הגדר ההוא, והטעם הוא, כי **ונתיבותיה** הם ההשבעות אל השרים **לא תמצא**, כי נשתנו השררות כמדובר.

כי **(ט) ורדפה את מאהביה.** הם מיכאל וגבריאל כמו שאמרו רז"ל, כל רעיה בגדו בה אלו מיכאל וגבריאל, ותהיה הכוונה כי היו מבקשים אותם שיקיף זה מים וזה אש ובגדו בה, ועל זה יאמר **ורדפה את מאהביה** יקיפו זה מים וזה אש **ולא תשיג אותם** כי לא יענו, **ובקשתם** איה כל אחד מהם איזה אומנות ניתן לכל אחד עתה לפעול מעין אומנותם **ולא תמצא**, כי אין הרצון אלוהי בכך ואז כשיראו ישראל כך, אז יאמרו בזמן החורבן **אלכה ואשובה אל אישי הראשון** הוא **הקדוש ברוך הוא**, **כי טוב לי אז מעתה**, וראו נא סכלותם כי אין צריך לומר שלא בא להם מהבעל הנאה חלילה, כי אם סיכלה כי אם כי **(י) נתתי לה את הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה.** ולא די שהכעיסוני לעשות מכסף הבעל, כי אם **מהדגן והתירוש והיצהר והכסף** שנתתי לה עשו זהב, שמכרו וקנו זהב לעשות לבעל, כי מכרו את שלי בדבר יותר חשוב לעשות לבעל שהוא הבל להכעיסני.

**יֵא לֵכֵן אֲשׁוּב וְלִקְחֹתִי דִּגְנִי בְּעֵתוֹ וְתִירוּשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ
וְהִצַּלְתִּי צִמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכִסּוֹת אֶת-עֲרוֹתֶיהָ:
יֵב וְעֵתָה אֲגַלֶּה אֶת-נִבְלָתָהּ לְעֵינֵי מֵאֲהָבֶיהָ וְאִישׁ לֹא-יִצְלִנָּה מִיָּדִי:**

(יא) לֵכֵן אֲשׁוּב וְלִקְחֹתִי דִּגְנִי בְּעֵתוֹ וכו'. הלא אמרו שהוברי השמים נתנו לה לחמה ומימיה צמרה ופשתה, והיה זה להעדר שכלה כי היא לא ידעה **כי אנכי נתתי לה וכו'**, לכן אחר שחטאה בבלי דעת ארחם בשני דברים:
אחד שאעשה שידעו **שאנכי נתתי לה וכו'**, והוא כי אחרי תתי אותם אשוב אקחנו דגני בעתו, והוא כי ענין שפיטת המזלות תלוי בעתים, יש עת מחייבת ברכת דגן, ויש מחייבת ריבוי תירוש, אמר אקח מהם **דגני בעתו** הוא עת המיוחד לדגן וכן **תירושי במועדו**.

ועוד שנית ארחם לה כי אך צמרה לא אקח הכל, כי אם **והצלתי צמרי ופשתי** שיעור כדי **לכסות את ערותה** פן תהיה לבוז, אך זה יהיה זמן מה, אך ועתה אחרי ראותה **כי אנכי נתתי לה וכו'.** אם יחטאו **(יב) אגלה את נבלותה לעיני מאהביה.** ולא אחוש על גלוי ערותה שהוא בעת החורבן, והוא כי אמרו רז"ל שהיו אומרות בנות ירושלם יפיפיות כלי זיינינו עמנו, מי שר וגדול לא יחמדנו ויושיבנו בקרוננו ואז לקחום והעלום לקרונם, והיה הקדוש ברוך הוא פותח מעיינים וממלאין הקרון דם עד שהיו לבוז, ומשליכים אותן לארץ ומעבירים עליהם הקרון, נמצא כי הן חשבו להינצל על ידי חשובי האויבים, אז הורה להם הוא יתברך על ידי הראות נבלותן, איך לא הצילם איש חשוב מידו יתברך, וזהו **אגלה את נבלותה לעיני מאהביה** הם אשר חשקו אותן, וראו כי **איש לא יצילנה** מידו יתברך.

או יאמר ענין האמור **באיכה רבתי**, כי בזמן החורבן ציוה יתברך לירמיה יקרא לאבות ומשה והאמהות, לראות בצרת וחרפת בניהם שיצטערו עליהם, ואז לא שמע יתברך את האבות ובראותם אחר כך את משה שמחו מאד, באמרם זה יצילנו כדרכו ונהפך שמחתם לאבל, כי גם אליו לא שמע ה' עד באה רחל ובכתה לפניו יתברך, באומרה אנכי אשה וסבלתי קנאת אחותי וכו', אז ריחם ה' ואמר מנעי קולך מבכי וכו' ושבו מארץ אויב, וזה יאמר, ועתה בזמן שאמרתי **ורדפה את מאהביה וכו'** שהוא בזמן החורבן, אז **אגלה את נבלותה לעיני מאהביה** הם האבות ומשה והאמהות, ואפילו איש הוא משה הקרוי **איש לא יצילנה מידי**, כלומר כי אם אשה היא רחל כמדובר, ובין כך ובין כך **והשבתי כל משושה** כאשר יבוא בביאורו בס"ד.

**יֵג וְהִשְׁבַּתִּי כָל-מִשְׁוֹשֶׁה חֲגֵה חֲדָשָׁה וְשִׁבְתָּהּ וְכָל מוֹעֵדָה:
יֵד וְהִשְׁמַתִּי גִפְנָה וְתֵאֱנֶתָה אֲשֶׁר אִמְרָה אֲתָנָה הִמָּה לִי אֲשֶׁר נָתַנּוּ-לִי מֵאֲהָבִי
וְשִׁמְתִּים לִיעֵר וְאָכַלְתֶּם חֵיט הַשָּׂדֶה:**

**טו ופקדתי עליה את-ימי הבעלים אשר תקטיר להם
ותעד נזמה וחלייתה ותלך אחרי מאהביה ואתי שכחה נאם-ה':
טז לכן הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי על-לבה:
יז ונתתי לה את-כרמיה משם ואת-עמק עכור לפתח תקוה
וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ-מצרים:**

(יג) והשבתי וכו' וכל מועדה. היה ראוי ליאמר סמוך לחגה.

ועוד שהחג בכלל **כל מועדה** הוא.

ועוד כי אחר השבית מועד ושבית מה צורך להזכיר **חדשה**.

אך יחזור אל אומרו למעלה שהיו אומרים ישראל **(ז) מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי**, אמר **והשבתי כל משושה** שהוא **לחם ומים צמר ופשתיים שמן ומשקים הטובים כיין** וכיוצא משאר ממתקים, **ועל הלחם** אמר **חגה** שהוא חג האסיף תבואת השנה, כי יחסר לחמם ואוסף בלי יבוא, **ועל המים** אמר **חדשה** כי ראש חדש מרחשוון שהוא זמן התחלת המים מן השמים, ולברך על ידם גם המעינות יושבת משוש המים, **ועל הצמר והפשתן** אמר **ושבתה** שכבוד שבת הוא מלבושים נאים, כי מאמר הנביא ולקדוש ה' מכובד פירשו רז"ל על בגדים נאים, ואמר יושבת שבתה על העדר צמר ופשתיים, **ועל שמנה ושיקוייה** אמר **וכל מועדה** שעליהם נאמר ושתו ממתקים בספר עזרא. ועדיין האילנות שלמים וקיימים ואחר כך בהיותם בארץ אויביהם בגולה.

(יד) והשמותי גפנה ותאנתה וכו'. והנה למען הביא אותה למוטב עשיתי כל הדברים האלה ומה לי עוד לעשות.

ושמא תאמרו, כי למען יכירוני היה צריך לעשות שבימים המיוחדים להקטיר להם, באותם הימים עצמם אפקוד עליהם בצרות, הנה הן אמת שהייתי עושה, אלא שאין בראותם כך ישובו אלי, כי אם שילכו אל אשור או מצרים וכיוצא ולא אלי, וזהו. **(טו) ופקדתי עליה את ימי הבעלים וכו'.** כלומר הייתי פוקד את ימי הבעלים הם הימים המיוחדים אשר תקטירו להם בהם, אך מה אעשה כי הנה **ותעד נזמה וחלייתה ותלך אחרי מאהביה ואותי שכחה. (טז) לכן הנה אנכי מפתיה וכו'.** הדרך אשר אבחר לשלא יפנו אחרי דברים אחרים, הוא כי הנה אנכי מפתיה לעתיד, באופן שלא תשוב לכסלה, כי **והולכתיה המדבר** אשר אין שם מקום, לומר שתקוה לחמה ומימיה צמרה ופשתה וכו' ממאהביה, ולא ללכת אחרי אשור ומצרים כי לא ילכו להושיעכם המדברה, ואז ודברתי על לבה שמה שאדבר יכנס בלבה. ועל ידי כן **(יז) ונתתי לה את כרמיה** שבארץ ישראל משם, כי משם תזכה שאתן לה, והוא מה שאמרו רז"ל כי עתידין ישראל ללכת המדברה לעתיד, וגם **את עמק עכור** זו טבריה שנקרא עמק במשנה

והיה שם עכירות, כי שם היה המקום האחרון שגלו סנהדרין, ושם על ידי זכות שיקנו במדבר אתן להם **את עמק עכור לפתח תקוה**, והוא מאמרם ז"ל על ושפלתי מארץ תדברי, כי מטבריה עתידים סנהדרין לעלות לירושלם, וענתה שמה במדבר הנזכר כימי נעוריה שענו כל העם יחדו כל אשר דבר ה' נעשה, שהוא **זכרתי לך חסד נעוריך**, וגם תענה אז **כיום עלותה מארץ מצרים**, שאמרו ללכת אחרי משה בדרכים בלי צדה לדרך, כי אם במשאות בצק על שכמם, וזהו **וכיום עלותה מארץ מצרים** והוא ענין אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה.

או יאמר **וענתה וכו'**. כד"א עלי באר ענו לה, שישוררו ישראל ולא משה עימהם, כך בתחילה ישוררו שם ישראל לבדם, ואחר כך יזכו שבא יבוא וישורר אתם בשירת הים, שישוררו משה ובני ישראל יחד, וזהו **וכיום עלותה מארץ מצרים** הוא על הים, כי יצאו מתחום ארץ מצרים. גם יכוון כי בתחילה תענה בלא רוח הקדש בשירת הבאר, ואחר כך **וכיום עלותה וכו'** ששוררו ברוח הקדש עם משה, כמו שאמרו רז"ל אז ישיר וכו' ששרתה עליהם רוח הקדש, וזהו שסמך ואמר והיה ביום ההוא כלומר, שתענה בו ביום עלותה יהיה נאם ה' שניבאו ישראל, כד"א ונבאו בניכם וכו'.

יח והיה ביום ההוא נאם-ה' תקראי אישי ולא-תקראי-לי עוד בעלי:

יט והסרתי את-שמות הבעלים מפיה ולא-יזכרו עוד בשמים:

כ וזכרתי להם ברית ביום ההוא עם-חית השדה ועם-עוף השמים ורמש האדמה

וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן-הארץ והשכבתים לבטח:

כא וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים:

כב וארשתיך לי באמונה וידעת את-ה':

(יח) והיה ביום ההוא נאום ה' וכו'. הראשון כי יאמר נאם ה' בסוף הפסוק או בסוף העניין כדרך הנביאים.

ועוד למה הפסוק ידבר לנוכח ובשאריו שלא לנוכח, ובכתוב השלישי בלשון רבים, מה שאין כן בראשונים.

אמנם יאמר, הלא אמרתי כי תזכה לשורר **כיום עלותה מארץ מצרים** היא שירת הים כי ישוררו ברוח הקדש, אמר עתה אל תתמה כי הנה **והיה ביום ההוא נאם ה'**, כי הויה חדשה תהיה אז שהיא **נאם ה'** כי תשרה עליהם רוח נבואה, ועל ידי כך תדבק בי עד גדר שתקראי **אישי וכו'**. והוא בהזכיר מאמר ישעיה הנביא האומר, כי יבעל בחור בתולה וכו' כמשוש חתן וכו' והוא, כי יש חפץ בבתולה על הנאת וחיבת ביאה. ויש לשם שמים דרך נשואים לקיים

מצות פריה ורביה ולידבק בבת זוגו, כי על כן מתייחס שם איש אל שם אשה, על אחדותם מצד נפשותם, וגם כי מייחדים שם י"ה שיו"ד שבאיש וה"א שבאשה, וכוונה זו לא תצדק בשם בעל כי אם בשם **איש**, אמר הנביא הנה לעתיד בתחילה כאשר יבעל בחור בתולה, כלומר שלא בבחינת אישות רק לתאוות בחור לבעול בתולה, שהוא על בחינת הנאה יבעלך בניך, אך אנכי ה' לא כן, כי אם **כמשוש חתן על כלה** שהוא על בחינת חתונה שהוא של אישות, שהוא על הדבקות העצמי רוחא ברוחא **ישיש עליך אלוהיך**, על דרך זה יאמר, כי מחמת אשר תשרה בך רוח הקדש **תקראי אישי**, שהוא לרמז בחינת אישות ודבקות נפשיי, **ולא בעלי** שהוא בחינת קבלת הנאה וטובה, ועדיין יהיה זה לי אך על נושאים אחרים, כענין בעלים של עבדים או של שדות או בתים יאמרו שם בעלים, או אפילו על בעל אשה, לומר בעלה של פלונית וכיוצא, וזהו **ולא תקראי לי עוד בעלי**, כלומר לי לא תקראי שם בעל כי אם על הזולת, אך לא כן לשאר דברים.

אך עוד מעט **(יט) והסירותי את שמות הבעלים מפיה**, ולא יזכרו עוד מי שהם בעלים בשמם, וזה יהיה על בחינה אחרת על כי הע"ז הייתה נקראת בשם זה ונרמז בשנוי הלשון, כי יש בישראל שני סוגים:

יש סוג השלמים

ויש המון העם,

ועל השלמים הזוכים לנבואה אמר **והיה ביום ההוא נאם ה'**, שיוורה נאם ה' בהם ועל סוג זה דבר לנוכח ואמר **תקראי אישי וכו'**,

ועל השאר הם ההמון אשר היה מורגל שם בעלים בפיהם, עליהם דבר שלא לנוכח ואמר **(יט) והסירותי את שמות הבעלים מפיה** כמדובר.

או שיעור הכתובים **על דרך זה**, כי על הסוג הראשון אמר והיה **וכו' תקראי וכו'**. **ושמא תאמר**, כי מה שיקראו **אישי לי ולא בעלי**, יהיה על ששם בעל היה נקרא על הע"ז ועל כן לא יזכרוני בשם זה, לא כן הוא כי אם מהבחינה האמורה על הדבקות, על בחינת מה שנאמר שם בעל לע"ז, הנה על בחינה זו אין צריך לומר הסוג הראשון אשר דברתי בו שלא לנוכח, שאסיר שם שם מפיה עד **שלא יזכרו עוד בשמם**.

והצד השווה שבשני הסוגים הנאמרים הוא כי **(כ) וכתתי להם ברית כו'. עם חית השדה ועם עוף השמים וכו'**. והוא כי הנה מאמרו יתברך בתורה **לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תרבה עליך חית השדה**, אמר הנה אכרות להם **ברית עם חית השדה וכו'**. שלא ירעו ולא ישחיתו, ובזה **וקשת וחרב וכו' אשבור מן הארץ**. שהוא על ידי בליית האומות מ"ה, כד"א בדאין דקו כחדא פרזלא נחשא וכו' ועם שיצדה העולם מבעלי חרב וקשת וכו', **והשכבתים לבטח** מהבעלי חיים.

ושיעור הכתוב וכתתי להם ברית עם חית וכו'. ובזה גם שחרב וכו' אשבור וכו' ימשך שוהשכבתים לבטח על ידי הברית שאכרות להם עם הבעלי חיים.

(כא) וארשתיך לי לעולם וכו'. נמשך עם הקודם יאמר, הנה הגויים היו בעולם על עונות ישראל, כי צורם אברהם מכרם למלכויות להיות להם לכפרת עוון תחת גיהינום, אמר תדע למה אשבור מן הארץ חרב וקשת, חרב שהוא אדום שנאמר בהם ועל חרבך תחיה, וקשת הוא ישמעאל שנאמר בו ויהי רובה קשת, שהם הנשארים בדור האחרון.

ושמא תאמר ומי יהיה שונא לישראל על אשמותם, לזה אני אומר כי אין צריך, כי הלא וארשתיך לי לעולם שלא תחטאו עוד ולא תהיו עוד לאומות, כי תתאחזו בי לי ולא כבראשונה, שהייתם לי זמן מה ואחרי כן לגויים.

או יאמר וארשתיך לי וכו'. ועל פי דרכנו נשית לב אל כפל העניין שלש פעמים, וגם אל אומרו לשון אירוסין ולא לשון נשואין.

אמנם יאמר, כי הנה מעמד הר סיני היו אירוסין, והחופה הייתה עתידה להיות בקבלת הלוחות, ועל ידי העגל שנעשה בינתיים נתבטל מה שקנו אחיזה ודבקות בו יתברך, על ידי הקידושין ההם כנודע, באופן שהאירוסין ההם לא היו לעולם, אמר כי לעתיד לא יהיה כן, כי אם וארשתיך לי לעולם ולא לע"ז, והטעם הוא, כי וארשתיך לי בצדק ובמשפט וכו', שעל ידי ארבע מידות אלו לא תשוב עוד לכסלה, וכוון באומרו לי בראשון ובשני, הלא הוא, שהרי מן הדין צריך שיהיו הקדושין נתן הוא ואמר הוא, אך נתנה היא אינו כלום אלא באדם חשוב, וכן קיימא לן בהמקדש במלווה אינה מקודשת, אמר הנה וארשתיך לי, כלומר במה שהוא לי כי חשוב אני יהיו אירוסין, במה שתתני את צדק ומשפט וחסד ורחמים. וכן אם תרצה להתקדש במה שאני עתיד לתת לך, שהוא מלווה אקדשך במה שהוא לי, והטעם הוא, כי מה שהמקדש במלווה אינה מקודשת, היינו משום דאיהי לא סמכא דעתה.

אבל (כב) וארשתיך לי באמונה. שתאמיני בי שאטיב לך כי הלא וידעת את ה', שהטוב שאומר איני חוזר בו לעולם ותסמוך עלי.

כג וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נְאֻם-ה' אֶעֱנֶה אֶת-הַשָּׁמַיִם וְהֵם יַעֲנֵנוּ אֶת-הָאָרֶץ:
כד וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת-הַדָּגָן וְאֶת-הַתִּירוֹשׁ וְאֶת-הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנֵנוּ אֶת-יִזְרְעֵאל:
כה וְיִזְרְעֵתִיכָה לִי בָאָרֶץ וְרַחֲמֵתִי אֶת-לֹא רַחֲמָה
וְאֶמְרֵתִי לֹלֵא-עַמִּי עַמִּי-אֶתָּה וְהוּא יֹאמֶר אֱלֹהִי:

(כג) **והיה ביום ההוא אענה נאום ה' וכו'.** הנה למעלה ציוה יתברך להיקרא לבן הראשון **יזרעאל** ולבת **לא רוחמה** ולבן האחר **לא עמי**, ואמר כי **יזרעאל** היה על שם **פקידת דמי יזרעאל על בית יהוא**, שלא תיפלא בעיניהם מפלת עם רב מישראל, שהוא דמי יזרעאל שהרג יהוא, והוא עשה אחרי כן כמעשה אחאב. ואחר כך קרא לבת **לא רוחמה**, על שלא ריחם ה' על ישראל להאריך להם כאשר האריך לבני יהודה ונתן טעם לדבר.

ועל **שלא שב שבות ישראל** כאשר שב ליהודה אחר שבעים שנה, ציוה לו הוא יתברך וקרא לאחר **לא עמי**, לומר, כי על כי לא עם ה' היו שלא שבו כיהודה, על כן האריך גלותם, וזהו כי **עם אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם.** והנה לתקן השלשה דברים אמר: **על האחת** שהוא על מה שנקרא הבן הא' **יזרעאל** אל תחושו על מפלתם, כי **והיה מספר בני ישראל לעתיד כחול הים וכו'**, ואז עם כל רבויים יקנו אחדות עם בית יהודה, וזהו **ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו, ושמו להם ראש אחד** הוא מלך המשיח, ואחר ימות המשיח יזכו לתחיית המתים בארץ ישראל כי **ועלו מן הארץ**, שהוא כנודע שאין עליית המתים אלא בארץ ישראל, ואשר הם בחוצה לארץ יבואו בגלגול מחילות עד הארץ וממנה יעלו, וזהו **ועלו מן הארץ** כי מיתתם **כי גדול יום יזרעאל** אשר קבלו עונשם, ועל מה שרמז **בלא רוחמה ובלא עמי**, אמר **אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רוחמה**, והנה עתה שב על מעמד שלשתם ואמר, על מה שאמרתי שיהיה **מספר בני ישראל כחול הים**, תחת נפילתם ביזרעאל **ונקבצו וכו' כי גדול יום יזרעאל**, דעו כי הכל יהיה על פי הדין והאמת, כי הלא **ביום ההוא אענה נאום ה'**, כלומר לא ברמז כי אם נאם ה' ממש אדבר, והוא כי מתחילה יגלו שמים עוונם וארץ מתקוממה להם, אך אז **אענה את השמים** כי דרך השמים לשאול שפע מלמעלה כנודע ואענה להם, וגם הארץ משתוקקת ושואלת שפע ומטר וגשם, ואז **הם** השמים הנזכרים **יענו את הארץ** בגשם מטרות עוזם.

(כד) **והארץ תענה את הדגן ואת התירוש ואת היצהר.** אשר היו בישראל ונתנו מהם תרומות ומעשרות, אשר אותו הדגן ותירוש ויצהר שעשו בהם מצות, הם שואלים ברכה מן השמים, כנודע שבזכות תרומות ומעשרות העולם מתברך, כמו שאמרו חז"ל על פסוק עשר תעשר וכו', **הארץ תענה** אותם שתוציא ריבוי על זה, וכל כך יהיה הריבוי שיספיקו אל ריבוי עם הנזכר למעלה, באומרו **והיה מספר בני ישראל כחול הים וכו', ונקבצו וכו' כי גדול יום יזרעאל**, וזה יאמר והם **הדגן ותירוש ויצהר יענו את יזרעאל** האמור להם, שהוא על הריבוי העצום האמור ביזרעאל למעלה, השואלים סיפוקם מאת ה' ולא מהוברי השמים, כאשר היו עושים מאז כאמרו **אלכה אחרי מאהבי וכו'**, ואחר אומרו על מה שנרמז בבן הראשון הוא יזרעאל, בא ויאמר על רמז הבת והבן האחר **לא רוחמה ולא עמי**, ואמר **ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי וכו'** והוא אומרו.

(כה) וזרעתי לי בארץ וכו'. והעניין כי הלא יתחמץ לבב אנוש באמת, באמור אם תלונת ישראל שלא רוחמה ומתו בשלילת רחמים, יבוא יתברך לרחם אחר כמה דורות, במה ינוחם הדור לא רוחם, ולמעצבה שכבו בהעדר רחמים, וכן אם יקרא יתברך עמי לדור אחרון, מה תיקון יהיה לדור שקראם לא עמי, והלא זה דרכו יתברך לתקן את הכל כנודע, כי יחשוב מחשבות לבלתי ידח איש ולתקן את כולם, על כן אמר דעו כי **וזרעתי לי בארץ**, כי את ישראל שבדורות אשר אני דובר בם, וקורא אותם לא רוחמה ולא עמי שאני מזכירו בלשון נקבה, הנה זה תיקונה כי **וזרעתי לי בארץ**, כי נפשותם אשר עלו למעלה במותם אשוב אזרע אותם בארץ התחתונה, שאחזיר אותם בגלגול כזורע הזה שמשביח הזרע על ידי זריעה בארץ, באופן שעל ידי הגלגול יהיו לי כי יתקנו מעשיהם, וזהו **וזרעתי לי** ועל ידי כן נמצא כי הדור האחרון הן הם הדור שקראתי **לא רוחמה**, נמצא **שורחמתי את לא רוחמה** עצמה במה שארחם את הדור ההוא, וזהו **ורחמתי את לא רוחמה**, וכן ואמרתי **ללא עמי** הם אשר קראתי לא עמי, הן הם אשר אומר להם **עמי אתה**, והוא עצמו אשר יאמר **אלוהי ואינם אחרים**, כי הן הם הדור עצמו את אשר קראתי **לא עמי**, ואמר שהוא יאמר **אלוהי** ולא אמר והוא יאמר **אלוהי אתה**, יהיה כי הנה עמים יש רבים והוא יתברך בוחר בישראל בלבד, וזהו **עמי אתה** כלומר ולא עם אחר, אך ישראל יאמרו אם אומר **אלוהי אתה**, יראה כי יש אלוה אחר חלילה ובחרתי בך, על כן יאמר **אלוהי** כלומר כי אין זולתך, וזהו והוא יאמר **אלוהי** ולא אמר אתה, בל יראה ששולל אל אחר אך איננו, כי הוא אלוה ואין עוד אחר.

פרק ג

א ויאמר ה' אלי עוד לך אהב-אשה אהבת רע ומנאפת
כאהבת ה' את-בני ישראל והם פנים אל-אלהים אחרים ואהבי אשישי ענבים :
ב ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחמר שערים ולתך שערים :
ג ואמר אליה ימים רבים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש וגם-אני אליך :

(א - ב) ויאמר ה' אלי וכו'. הלא כמו זר נחשב שלא די הראשונה אשת זנונים כי אם זו גם כן. והנה על הראשונה אמרו רז"ל, כי דרך עונש היה שהענישו הוא יתברך, על אומרו הוא יתברך שיחליף את ישראל באומה אחרת ואם כן תכפל הקושיא, כי עתה שלא דבר הנביא שלא כהוגן למה יענישנו פעם שנית?!

ולא עוד, אלא שאמרו רז"ל כדי לתקן את אשר דבר נגד ישראל, ציוהו יתברך לבקש רחמים עליהם לברכם וכן עשה, באומרו **והיה מספר בני ישראל וכו'**, ואם כן הגמול הוא שיצווה לו

זונה אחרת יקח לו לאשה, וכמה דחו קדמונו דעת הרמב"ם ז"ל, כי הכל היה במראה הנבואה ולא בפועל.

אמנם יתכן כי לא היה מראה בלא פועל, וגם לא פועל נישואין ממש, רק שייחודה לו וציוה לה שתשב מיוחדת לו, ולא תזנה עוד ולא תינשא לאחר, ושגם הוא יעשה כן שאחרת לא יקח לו עליה בשום אופן והוא פשטו של מקרא.

(ג) ימים רבים תשבי לי לא תזנה ולא תהיי לאיש וגם אני אליך. והעניין כי הנה ייעד הוא יתברך שבא זמן ירחם את לא רוחמה ויאמר ללא עמי וכו', שהוא שנדבק בו יתברך והוא יתברך בנו בעצמו, והלא יתמה הנביא באמרו כי הלא כעת הם עובדי ע"ז, והדורות לפי הטבע מתמעט כשרונן כתמיהת הגמרא אכשור דרי, ואם כן איך ימשך שמשעבוד אלוהים אחרים יבואו אל הקצה האחרון הזה לידבק בה' עד גדר זה, לזה אמר אליו אל תתמה כי הנה עוד לך **אהב אשה וכו'**, והוא כי הלא תמצא אשה שהיא אהובת רע ומנאפת תחתיו, מעין **אהבת ה' את בני ישראל** כעת, **והם פונים אל אלוהים אחרים** והולכים אחר תאוותיהם **אהבי אשישי ענבים**, ואל האשה הזאת תתן מוהר ותאמר אליה, הלא בהיותך עם בעליך היית מנאפת, ועכשיו שאת פנויה עשי זאת, **וימים רבים תשבי לי** ואין ישיבה אלא עכבה, כי תהיה מעכבת ומיוחדת לי לשמי **ולא תזני**, וגם **לא תהיי לאיש** דרך הויית נישואין, **וגם אני אליך** כיוצא בזה, לא אקח אשה אחרת עליך לא דרך נישואין ולא בדרך אחרת.

והעניין הוא שיראה הנביא שאחר היות למודה לניאוף תחת אישה, תוכל לפרוש מהתפללות שתהיה אהובת איש בלבד, ומתוך אהבתו אותה והיא לו **לא תזני ולא תהיה לאיש**, כלומר כי גם ישראל עם היות שעתה עובדים אלוהים אחרים, יבטא זמן שישובו לשמו יתברך אהובים ממנו ופרושים מלזנות אחרי אלוהי נכר הארץ, עם היותם בלי מלך ובלי שר שהוא בגלות החל הזה, נכנעים ומשוללי שררה וזהו שפירש הנמשל ואמר.

ד כי ימים רבים ישובו בני ישראל

אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים :

ה אחר ישובו בני ישראל ובקשו את-ה' אלהיהם ואת דוד מלכם

ופחדו אל-ה' ואל-טובו באחרית הימים :

(ד) כי ימים רבים ישובו בני ישראל אין מלך ואין שר. ולא ילכו אחרי אלוהי נכר, שעם היותם בלתי רואים התקרבות מאתו יתברך אליהם, כי אין זבח לריח ניחוח כי אין מקדש ולא כהן,

עם כל זה ואין מצבה לע"ז חלילה, כי אם אסירות התקווה מיחלים רצון קונם אביהם שבשמים.

ושמא תאמר, הלא היה להם בטחון על ידי אותות או כיוצא בהם, שתגלה בהם הטוב המזומן להם, גם זה אין להם כי אין אפוד להגיד העתיד, רק בוטחים באמונתו יתברך ובדברי תורתו ונביאיו ולא אל האלילים, בראות עצמן בגלות **אין מלך ואין שר וכו'**, כי אם שכאשר אין להם אפוד להגיד ג"כ אין להם תרפים, כי אם שעם כל צרותם מאסו בהבלי נכר, אפילו בתרפים שיש בהם הגדת העתידות בצד מה, כי ידעו בלבם כי הכל הבל וטומאה, ואם כן, אחר שתראה הסימן באשה אשר תראה תיחד לך תתיישוב לך קושייתך.

ותדע כי כן יהיה לישראל כי יבעטו בע"ז ויהיו מיוחדים לה' ואוהבים אותו והמה בגלות, ועל ידי כן **(ה) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוהיהם וכו'**, הדברים יהיו בהדרגה כי אחר שפירשו מהע"ז ויהיו ימים רבים נכנעים **אין מלך ואין שר**, עוד מעט **ויבקשו את ה' וידבקו בו**, באופן יסתלק הקושי אשר היה בלב הנביא כמדובר וזהו כללות העניין.

ועדיין צריך לתת טוב טעם אל שיעור המוהר הלז. חמשה עשר כסף וחמר וכו'. ולבאר התכת פסוק **אחר ישובו בני ישראל וכו'**. והנה על המוהר הלז הפליגו רז"ל והמפרשים הרבה מפורש על ישראל כאשר הביא הר"י **אברבנאל** דעותיהם בביאורו, ואני אתנהלה על פי הדרך אשר דרכתי בו, והוא כי בשיעור אשר נתן שכרה שתהיה מיוחדת לו, שעם שאין זווג בין שניהם היא מיוחדת לו, פרושה מזנות ואישות עם זולתו למענו בשיעור שכרה, רמז כי גם בישראל עם אישה שבשמים בגלות החיל הזה אשר הם מיוחדים לה', כי עם שדבקות המתייחס לזיווג איננו כעת, כי אין טהרה ואין קדושה ואין מקדש, עם כל זה מיוחדים אליו יתברך, אף כי אין זנות ולא אישות עם אלוה זולתו חלילה, ודברים אשר אנו נשענים שהוא כאלו אנו מקבלים בשכר יחודנו עמו, מעין מה שהשכיר הנביא את האשה ההיא הם שלשה דברים.

האחד, בטחון שבועת אלוהים **כי יד על כס יה**.

השנית, אותיות אלו כמופרשות חלילה מהשתים חברותיהן, עד יום נקם ושנת גאולי תבוא, וזהו סימן **ואכרה לי בחמשה עשר כסף** שהם ט"ו כמנין יה, שהוא הכסף אשר לנו לישען על תקוותנו, רמז אותו בשיעור שכירות האשה אשר הוא משל אלינו. שנית, הוא שלשים צדיקים אשר ייעד לאברהם אבינו שיהיו בכל דור לבל נאבד, כי יהיו לביטחון לנו כמאמר ז"ל על כה **יהיה זרעך כמנין יהיה**, וזה רמז באומרו **וחמר שעורים** הוא כור שהוא שלשים סאה.

עוד שלישית, והוא שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם, יקים עליכם להושיענו ולהקימנו על ידם, כמאמר הכתוב באומרו והקמונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם, וזה רמז באומרו **ולתר שיעורים** שהם ט"ו כורים לעומת שבעה ושמונה הנאמרים.

[חזור לעמוד השער](#)

וייחס השני דברים האלה ל**שעורים** והראשון אל **כסף**, להיות הראשון הוא על שמו יתברך, והשנים האחרונים עם שהם צדיקים הם, בני אדם הוריד בהם גדר נושא המשל.

אחר ישובו בני ישראל וכו'. מאמר ר' שמעון מסכת סנהדרין, כי שלושה דברים מאסו ישראל בימי רחבעם,

מלכות בית דוד,

ומלכות שמים,

ובית המקדש,

ואין ישראל רואין תשועה עד שיחזרו לבקש שלושתם, הה"ד **ובקשו את ה'** זו **מלכות שמים**, **ואת דוד מלכם כמשמעו**, **ופחדו אל ה' ואל טובו** זה **בית המקדש**, כד"א **ההר הטוב הזה והלבנון.**

ועל דרך הפשט יאמר הלא אמרתי **כי ימים רבים ישובו בני ישראל אין מלך ואין שר וכו'**, כמפורש שהוא בימי הגלות החיל הזה מיוחדים לה', לא אל אלוהי נכר חלילה, ולא דבקים בקדושתו יתברך בעצם, אך **אחר ישובו ובקשו את ה' אלוהיהם** יהי אתם, **ואת דוד מלכם** הוא מלך המשיח.

ושמא תאמרו, מי שה' אתם והוא מלכם למה יבקשו את דוד אשר הוא בשר ודם, והלא יקצוף ה' על זה, ואלו היו מבקשים את משה נאמן ביתו יתברך, לא תהיה קפידא ומה גם במאמרם ז"ל, שמשה יהיה עיקר ועל פיו ישק המלך המשיח, כי מי שנהגם בראשונה הוא ינהגם באחרונה, ואם כן למה ישתפו את דוד בבקשם את ה' אלוהיהם, ואחר שיבקשו גם בשר ודם יהיה משה שם איש האלוהים, לזה אמר תדע למה יבקשו עמו את דוד הלא הוא, כי הנה **יפחדו אל ה'** מלדבר בו בלי אמצעי, ומה גם כי אז יהיה אור גלוי שכינה עד מאד, ומה גם בחינת השם הגדול, וכן יפחדו מטובו הוא משה ששמו טוב, כד"א **ותרא אותו כי טוב הוא על שנתמלא הבית אורה**, והנה טרם סילוקו עודנו עומד, היו **יראים מגשת אליו כי קרן עור פניו**, ומה גם לעתיד שיגיה אורו עד בלי די, עד שיפחדו מלדבר אתו ומגשת אליו, על כן יבקשו **את דוד מלכם** על כי **יפחדו אל ה'**, וגם **אל טובו** הוא משה באחרית הימים.

פרק ד

א שִׁמְעוּ דְּבַר-ה' בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לֵה' עִם-יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ
 כִּי אֵין-אַמֶּת וְאֵין-חֶסֶד וְאֵין-דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ :
 ב אֱלֹהִים וְכַחַשׁ וְרֹצֵחַ וְגֹנֵב וְנָאֵף פָּרְצוּ וְדַמִּים בְּדַמִּים נָגְעוּ :
 ג עַל-כֵּן תֵּאָבֵל הָאָרֶץ וְאִמְלֵל כָּל-יֹשֵׁב בָּהּ
 דְּבַחִית הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְגַם-דְּגֵי הַיָּם יֵאָסְפוּ :
 ד אֶךְ אִישׁ אֶל-יָרֵב וְאֶל-יֹכַח אִישׁ וְעַמָּךְ כְּמַרְיָבִי לֵה' :

(א) **שמעו דבר ה' בני ישראל וכו'.** הנה אמרו רז"ל בב"ר, שבשעה שבא הקדוש ברוך הוא לברוא את האדם היה שלא ברצון מלאכי השרת, וגם אמרו כי המלאכים עצמם נעשו כתות כתות וחבורות חבורות, מהם אומרים יברא ומהם אומרים אל יברא, חסד אומר יברא שכולו מלא חסדים, אמת אומר אל יברא שכולו מלא שקרים, צדק אומר יברא שכולו מלא צדקות, שלום אומר אל יברא שכולו מלא קטטות, מה עשה הקדוש ברוך הוא השליך אמת ארצה, ומפורש אצלנו, שהוא שנתן התורה שנקראת אמת ארצה, שמה שפוגמים בדבר שקר מתקנים בעסק תורת אמת, נמצא כי מהד' כיתין השלשה עם ישראל.

ונבוא אל העניין. אומר הנביא הנה בתחילה היה ריב לה' עם המלאכים מפני יושבי הארץ ועתה נהפך, כי אדרבה **ריב לה' עם יושבי הארץ** אשר ברא נגד רצון המלאכים, והנה **כי אין אמת** שכולו מלא שקרים **ואין חסד**, נמצאו מהארבעה כיתין השלשה נגד ישראל, כי מלבד השלום גם חסד ואמת אין אתם.

ושמא תאמרו, הלא שקולים הם כי במקום אמת נתתי להם תורת אמת ארצה, לזה אמר מי יתן והיו עוסקים בדעת התורה, אך הנה **אין דעת אלוהים** אשר היא התורה בארץ.

ויתכן שיעור הכתובים לומר **שמעו דבר ה'**, הלא הוא, הנה יעלה על רוחכם כי ריב לי עמכם על מעשיכם, ולא כן הוא, כי הלא כאשר **ריב לה' עם יושבי הארץ** שיתייחס לריב, הנה הוא על העדר מצות עשה שהוא **כי אין אמת ואין חסד ואין** עסק תורה הוא **דעת אלוהים בארץ**.

אך בהיות **(ב) אלה וכחש ורצוח**, וגם **גנוב** בהיחבא וכן **נאוף** בהיחבא. ובהרגיש בעל הבית והוא בפתח להמתין שיצאו משם לפגוע בהם, מה יעשה הגונב או הנואף, אז **פרצו** פרצה בקיר לצאת ולפרצו, אז הרגיש אדוני הבית וירוף אחריו ויהרגהו, ובא גואל הדם מיד וימית את

הרוצח ויגעו דמים בדמים, וזהו **דמים בדמים נגעו**, והנה על אלה לא אייחס אל היות **ריב לה' עם יושבי הארץ** כי אם לאבדן העולם.

כי (ג) **על כן תאבל הארץ כו' (ד) אך איש אל יריב וכו'.** כי ידוע כי איש יקרא אשר הוא שלם וחשוב ככל אנשים שבמקרא, והנה אליו יאתה להוכיח בשער, ויקרה לפעמים כי בראות אשר לא הגיע לגדר איש שאין האיש הגדול מוכיח, בא הוא ומוכיח ונמשך ריב מהתוכחת, כי השומעים יעיזו פניהם כנגדו, באמור אליו מי שמך לאיש כי אינך מגדר איש להוכיח, ואז מריב עימם נמצאת תוכחתו מריבה.

ונבוא אל העניין. אומר הוא יתברך הנה אשר לא הגיע לגדר איש, שהוא **אך איש** כי כל אכין מעוטין, ראוי הוא **שאל יריב** עם העם עושי הרעה אך האם **ואל יוכח** מי שהגיע לגדר **איש**, וזהו **ואל יוכח איש** בתמיהה, כלומר, למה לא יוכיח מי שהגיע לגדר איש שיקבלו ממנו, ואומר הוא יתברך אל הנביא הנה **עמך** שהם הטובים שבישראל המתייחסים לעמך, מהמון העם הם **כמריבי כהן**, שמטילים אשמה על הכהן הגדול מאחיו והם כמריבי עמו, למה לא יוכיח, כי **שפתי כהן ישמרו דעת ויורו משפט ה' ליעקב.** והנני תופס ריבם ואומר לכהן.

ה וְכִשְׁלַת הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם-נְבִיא עִמָּךְ לַיְלָה וְדַמִּיתִי אִמָּךְ :
ו נָדַמוּ עַמִּי מִבְּלִי הַדַּעַת כִּי אַתָּה הַדַּעַת מֵאֶסֶת (וְאִמָּאֶסְאךְ) [וְאִמָּאֶסְאךְ] מִכֶּהֶן לִי
וּתִשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁכַח בְּנִיךָ גַּם-אֲנִי :
ז כָּרְבָם כֵּן חֲטָאוּ-לִי כְבוֹדָם בְּקִלּוֹן אֲמִיר :
ח חֲטָאת עַמִּי יֹאכְלוּ וְאֵל-עֹנָם יִשְׂאוּ נִפְשׁוֹ :
ט וְהִיָּה כַעַם כִּכְהֵן וּפְקַדְתִּי עָלָיו דְּרָכָיו וּמַעַלְלָיו אֲשִׁיב לוֹ :
י וְאֹכְלוּ וְלֹא יִשְׁבְּעוּ הִזְנוּ וְלֹא יִפְרְצוּ כִי-אַתָּה ה' עֲזָבוּ לְשֹׁמֵר :
יֵא זָנוּת וַיֵּין וְתִירוֹשׁ יִקַּח-לֵב :
יב עַמִּי בָעֵצוֹ יִשְׁאָל וּמִקְלוֹ יִגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זָנוּתִים הִתְעָה וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם :

(ה) **וכשלת היום וכשל גם נביא עמך.** לומר הנה שנים הם שיש להם להוכיח הכהן הגדול והנביא, והנה כאשר וכשלת אתה לבדך שאינך מוכיח אחר שהנביא מוכיח, עדיין הוא יום כי יש אור מה, אך **וכשל גם נביא עמך**, שרואה הנביא שאינך מוכיח פורש גם הוא וזהו **עמך** שאתה הגורם, אז אינו יום כי אם לילה, כי הוא חשך באמת שיכשלו הכל אחרי כן כהולכים בחשך, ועל כן על דממתך גם אני **ודמיתי אמך**, שאעשה שתהיה יושבת ודוממת עליך, כמשפט האוננת ומתאבלת על בנה.

ושמא תאמר, כי למה אעמיס עול זה עליך מעל כל העם, שגם כולם דוממים מלהוכיח, ואין גם אחד בהם מוכיח בשער לא יאשמו. כי הלא מה **(ו) שנדמו עמי** ושתקו מלהוכיח הוא **מבלי הדעת**. שדעה חסרו ואיך יוכיחו, אך אתה תאשם כי עמך דעת וחכמה **ושפתי כהן ישמרו דעת**, והיה לך להוכיח, וזהו **כי אתה הדעת וכו'** כי אחד ממשמעות כי הוא אלא, וזהו אלא הלא **אתה הדעת** שידעת אשר בו, היה לך להוכיח **מאסת** אותו, על כן **ואמאסך מכהן לי** כאומרו **ודמיתי אמך**, ועדיין הייתי מאריך לך על עסק התורה אם היית עוסק בה, אך גם **ותשכח תורת אלוהיך** על בלי עסוק בה **אשכח בניך גם אני**, והוא כי התורה נקראת בת להקב"ה כמאמרם ז"ל, שעל כן בהיות התורה למעלה היה משה כארוס עולה אצלה למרום לארוסתו, וכאשר ניתנה לישראל ציוה הקדוש ברוך הוא לעשות משכן לבוא הוא יתברך אצל בתו, ועל זה יאמר שכחת בתי גם אני אעשה כמוך ואשכח בניך, וזהו **אשכח בניך וכו'**.

ושמא תאמר, כי כבוד אלוהים הוא היות כהנים רבים משרתי ה' ואיך תשכח בני. לזה אמר **(ז) כרובם כן חטאו לי**. שכמו שבעשות מצווה הוא כבוד ה' כי ברוב עם הדרת מלך, כן בהחטאים הם רבים וחטא שברבים גדול מאד, וזהו **כרובם כן חטאו לי** ויצא שכרו בהפסדו וזהו **כבודם בקלון אמיר**.

או יהיה אומרו **כבודם וכו'**. ענין מאמרם י"ל פרק מקום שנהגו:

שאחד מארבע צווחות שצווחה העזרה הייתה שאו שערים ראשיכם, ויכנס יוחנן בן נרבאי תלמידו של פנקאי, וימלא כרסו מקדשי שמים, אמרו עליו שהיה אוכל שלש מאות עגלים ושותה שלש מאות גרבי יין ואוכל ארבעים סאה גוזלות בקינוח סעודה, אמרו כל ימיו של יוחנן בן נרבאי לא נמצא נותר, ופירש **רש"י** שהיה מגדל בביתו כהנים הרבה ע"כ.

הנה שהיות כהנים הרבה הוא כבוד ה' שלא ימצא נותר.

ונבוא אל העניין. אחרי אומרו **כרובם כן חטאו לי** אמר שמא תאמר, כי הלא כבוד אלוהים הוא היותם רבים שלא ימצא נותר במקדש, לזה אמר הנה **כבודם בקלון אמיר**. כי הן אמת שבהיות רבים **(ח) חטאת עמי יאכלו**. ולא ישאירו נותר, אך הלא מה אעשה שתקנו השוגג וקלקלו המזיד, כי **אל עוונם** מזיד של עמי הנזכר **ישאו נפשו** של עמי ממנו, במה שאין מוחים ומת העושה בעוונו.

או **יאמר**, הנה הכהנים אומרים בלבם אם עמי חוטאים שוגג, יש לנו הנאה שנאכל מקרבן חטאת, ואם מזיד גם שאין לנו הנאה גם אין לנו הפסד, כי על נפשם הם ולא עלינו. וזהו **חטאת עמי יאכלו ואל עוונם ישאו** הכהנים בו **נפשו** של עמי, והמה לא ידעו כי **(ט) והיה כעם**. החוטאים ככהן הבלתי מוחה, **ופקדתי עליו דרכיו** של עמי **ומעלליו אשיב לו**, וכפל ענין

[חזור לעמוד השער](#)

דרכים ומעללים ופקידה והשבה יתכן במה שידענו מחכמי האמת, כי אשר יחטא איש יעשה ממנו כח טמא, הוא מלאך משחית והוא ממרקו בעולם הזה ואחר מותו, כמאמר הכתוב ותמוגנו ביד עוננו, וכן בגיהנום כחות מעשיו הן הם המלאכי חבלה המייסרים וממוגגים אותו, והן אמת, כי עושי רשעה יקנו דרך רע ובו יסתעפו פעולות רבות ורעות ופרטיות מהדרך ההוא, והנה מהדרך הכולל הוא קנין רע נעשה כח כולל טמא, ואח"כ מכל פרט ופרט נעשה עוד בכל פועל כח אחר דק מהכולל ומורם ממנו, ובבוא עת פקודת אשמותיו אותו כח הכולל הוא נעשה פקיד עליו כשר, ותחת ידו כל הפרטים ממנוגגים ומייסרים אותו, ועל הכוללים יאמר **ופקדתי עליו דרכיו** כפקיד עליו, ועל הפרטים אמר **ומעלליו אשיב לו**, כי הן הן דרכיו הן הן מעלליו המייסרים וממוגגין אותו כמדובר. (י) **ואכלו ולא ישבעו כו'.**

ושמא תאמר, מה שעזבו את ה' וילכו אחרי אלוהי נכר הוא כי ראו עצמם מזי רעב וחשוכי בנים, ויצרם הטעם לומר ילכו אחרי אלוהים אחרים אולי ייטב להם, הנה נהפוך הוא, כי מה **שאכלו ולא ישבעו** וגם **הזנו ולא יפרוצו**, לא היה בעובדם את ה' כי אם אדרבה על **שאת ה' עזבו לשמור**, שעזבו את שומרם לבקש את מי שהם צריכים לשמור אותו, הוא אלוהי זהב, ואמר **לשמור** לשון עתיד לומר, כי גם שעדיין לא עבדו אלוהי נכר כאשר **אכלו ולא ישבעו וכו'**, הנה היה כאשר הרפו ידיהם מה' כדי לשמור את הזולת, אלא שאחר כך גמרו וכלו רעה ואין לתמוה איך כל דעה חסרו, שלא שמו לבם אל מה שאדרבה אחר **שאת ה' עזבו לשמור**, היה מה **שאכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרוצו**, כי הנה הן אמת כי בני דעה המה.

אלא (יא) **שזנות יין ותירוש יקח לב**. ויסכל דעתם, והלא היה מקום לומר כי בשלמא יין ותירוש דרכם ליקח לב ולבלבל דעתם, אך זנות עם שהוא עוון גדול אך אינו מבלבל הדעת, ללכת לשאל בעצבים ומקלות אשר עבדו אותם סכלים מעמי הארצות –

לזה אמר אל תתמה, כי מה (יב) **שעמי בעצו ישאל** עם היות כי **ומקלו יגיד לו**. בתמיהה, כי הלא דע לך כי אין הדבר טבעי, כי אם בכלל שבידנו כי בכל עוון נעשה כח טמא כמפורש למעלה והוא המסית לב ומתעה, כי כח וכי שיג לו והוא ענין עבירה גוררת עבירה, כי הרוח ומה הנעשה בה הוא המכניס הרוח שטות לחטא, מעין העבירה אשר ממנה נעשה, ובזה יאמר, אל תתמה איך הזנות יקח לב ללכת אחרי ההבל, כי הנה הרוח הנעשה בעוון זנות הנקרא רוח זנונים, הוא אשר התעה והיה מעין אשר ממנו נתהווה, והוא **ויזנו מתחת אלוהיהם** כי עבירת זנות גוררת זנות, שהוא מעין המאורע כי שם זנות א' הוא.

יג על-ראשי ההרים יזבחו ועל-הגבעות יקטרו תחת אלון ולבנה ואלה כי-טוב צלה
 על-כן תזנינה בנותיכם וכלותיכם תנאפנה :
 יד לא-אפקוד על-בנותיכם כי תזנינה ועל-כלותיכם כי תנאפנה
 כי-הם עם-הזנות יפרדו ועם-הקדשות יזבחו ועם לא-יבין ילבט :
 טו אם-זנה אתה ישראל אל-יאשם יהודה
 ואל-תבאו הגלגל ואל-תעלו בית און ואל-תשבעו חי-ה' :
 טז כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם ה' ככבש במרחב :
 יז חבור עצבים אפרים הנח-לו :
 יח סר סבאם הזנה הזנו אהבו הבו קלון מגניה :
 יט צר רוח אותה בכנפיה ויבשו מזבחותם :

(יג) **על ראשי ההרים יזבחו כו'.** הנה היה להם עוד טענה לעזוב את ה' ותורתו ללכת אחרי אלוהי נכר, והוא כי ראו כי בטלו מי סוטה ולא הייתה נפקדת בהם, ועל כן מצאו מקום להרהר בתורה ובהשגחתו יתברך, על כן אמר הן אמת כי שלושה טעמים בדבר.

אחד, הוא אשר בו בטחו הנשים עצמן לזנות ולבלתי ירוא ממי סוטה, והוא, כי הנה השם הניתן במים הוא היה הפועל, ואם כן איך יקנא ה' על בעל האשה להמית את המזנה תחתיו, והוא עזב אותו וימירנהו בהבלי נכר.

ב', כי הלא הנואף את אשה בעולת בעל הוא מפריד בין אותיות שם י"ה, כי שם יו"ד באיש וה"א באשה והם עיקר השם, ואיך יתאחדו ארבעה האותיות לקנא בעד המפריד בעיקרן.

שלישית, והוא דעת רז"ל על פסוק **ונקה האיש מעוון וכו',** בזמן שהאיש מנוקה מעוון המים בודקין את אשתו כו', אמר הנה הטעם הראשון היה, כי על כן מצאו פתח הנשים לזנות ולא פחדו ממי סוטה, והוא כי הלא בפרסום **על ראשי ההרים יזבחו כו' על כן תזנינה בנותיכם** באומרן היתכן יפקוד ה' על כבוד המזנים תחת השם עצמו וזובחים לאלוהים אחרים בפרסום, וזהו **על ראשי כו' על כן תזנינה כו'** ולא פחדו ממי סוטה, אמנם בלעדי הע"ז על הזנות עם נשי רעיהם בלבד, די לשלא אפקוד על ידי מי סוטה והוא על הטעם הב'.

וזוהו (יד) **לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה וכו'.** על כי הם עם הזנות הם הנשואות כנודע, כי סתם זונה אשת איש יפרדו יעשו פרוד, שהוא בין אותיות שם יה אשר באיש ואשתו.

ושמא תאמר, אם כן המזנים עם הקדשות שאין בהם טעם זה כי אינן נשואות, לזה אמר הנה לאלו יש הטעם הראשון, וזהו **ועם הקדשות** כלומר שהם עם הקדשות שאין בהם הפירוד הנזכר, הנה לאלו יש הטעם הראשון שהוא כי יזבחו שהוא הטעם הראשון, וכל זה הוא זולת מה שכתוב בתורה **ונקה האיש מעוון,** בזמן שאין האיש מנוקה מעוון אין המים בודקין את

אשתו, אלא שחזרתי אחר טעמים אחרים מפני **שעם לא יבין** מתוך התורה **ילבט** ויתעקשו, על כן אמרתי הטעמים אשר יפול לב אדם עליהם בטעמים.

(טו) אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה כו'. אחר שדחה קצת תואנות שהיה אפשר לישראל להשיב, כי על כן סרו מאחריו יתברך, בא עתה לדחות גם אחרת, והיא כי יוכלו לומר כי תחילת הרעה הייתה על ידי ירבעם בן נבט, שקנא על היות למלך יהודה ישיבה בעזרה והוא בעמידה, ואין האשמה רבה כי מי יעמוד לפני קנאה, ומשם החלה ונמשכה הרעה, לזה אמר, **אם זונה אתה ישראל** תחת אלוהיך **אל יאשם יהודה**, כי אשמת דבר על שבט יהודה או מלך יהודה, ואם כן בטלה הקנאה שהוא קנאת איש מרעהו, כי גזרת מלכו של עולם הוא ומי יהרהר אחריו חלילה.

ושמא תאמר, כי סוף סוף יש בחינת קנאה, מחמת העם הרואים את כבוד מלך יהודה יושב בעזרה ומלך ישראל עומד, ויאמרו כי מלך יהודה הוא מלך ולא של ישראל, ומי יעצור כח נגד יצרו בדבר כזה, הנה גם לדידכו היה די למנוע את ישראל מעלות לרגל, ויגזור לכל אחד יחוג בביתו וימנעם מירושלם, אך **אל תבואו הגלגל** המלא על זה, כד"א כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים, **ואל תעלו בית און** אשר שם שם ירבעם עצב נבזה, ויצו את כל עמו לעלות שם תחת ירושלים, ויותר מזה כי תשבעו חי' ה' ואתם המרתם כבודו לבלתי הועיל, ולמה תשבעו בשמו ואתם עזבתם אותו, כי אין זה כי אם לנאץ חלילה, כי הנה אפילו לדבריכם אין תואנה להקל אשמתכם, כי הלא הפרזתם בעבירה עד בלי די.

(טז) כי כפרה סוררה סרר ישראל וכו'. הנה בפסוק שאחר זה דרשו ז"ל, שמשבח האחדות ואומר חיבור אפילו לעצבים הניחם כי יבואו למוטב.

וזוהו **(יז) חבור עצבים אפרים הנח לו.** שהוא חבור באחדות גם שהוא בעצבים הנח לו, ועל פי דרכם אחשבה לקשר והמשיך הקודם ומה שאחר, והוא שאומר הוא יתברך ראו חובתי עם האחדות, כי אלו **כפרה** יחידה **סוררה סרר ישראל** ולא כפרות סוררות, כלומר סררו באחדות לא היה בא אליהם רעה, כי אם שעתה היה רועה אותם **ה' ככבש** היחידי **במרחב**, שמלבד שייטב להם במרעה טוב ונאות דשא, גם יעזרם שישתנו מפרה סוררה לכבש התם, ולא בלבד בעבירות קלות, כי אם גם בהיות **חבור עצבים אפרים הנח לו**, והטעם הוא, כי כאשר יש בהם פירוד אין צריך לומר שיין ותירוש יקח לבם. כי אם אפילו **(יח) סר סבאם הזנה הזנו**, ותופג יינם מהם **הזנה הזנו** מזנות זימה, יבוא לזנות תחת אלוהיהם כמדובר למעלה, וזוהו **הזנה הזנו** עד גדר שלא ישימו לב אל כבוד אבותם אברהם יצחק ויעקב, בהזנותם אחרי אלוהי נכר הארץ אשר האבות הם מגיני האומה, כד"א זכור לאברהם וכו' כאשר חטאו בע"ז,

והנה אלה אדרבה, **אהבו** ונתנו **קלון** תחת כבוד את **מגיניה** הם האבות, שהגינו על עוון בזה להם, והיה להם לבלתי שוב אליו עוד, כי נתנו להם קלון תחת כבוד.

ומה שאמרתי שעל ידי החבור והאחדות הנחילו כי ישוב למוטב, הלא הוא כי אותו רוח קדוש הנעשה מזכות האחדות (**יט**) **צרר**, ומקשר אותה היא האמונה האומה שהמשיל לפרה סוררה **בכנפיה** שלה אשר היא מהן היא כנפי השכינה שמתחבין היא, ואז על ידי כן **יבושו מזבחותרם** אשר זיבחו לעצבים, ואל על יקראוהו ויתדבקו בו יתברך, הנה כי האחדות מקשרן אל שורשם אשר הוא אחדות עצום מאד כנודע, ואם כן היטבתי אשר אמרתי כי האחדות אפילו לע"ז מחזירן למוטב, כי יקשרם וידביקם בכנפי השכינה כמדובר.

פרק ה

א שמעו-זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו
כי לכם המשפט כי-פח הייתם למצפה ורשת פרושה על-תבור :
ב ושחטה שטים העמיקו ואני מוסר לכלם :

ג אני ידעתי אפרים וישראל לא-נכחד ממני כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל :
ד לא יתנו מעלליהם לשוב אל-אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם ואת-ה' לא ידעו :
ה וענה גאון-ישראל בפניו וישראל ואפרים יכשלו בעונם כשל גם-יהודה עמם :

(א) שמעו זאת הכהנים כו'. הנה ידוע מה שלמדנו ר"ל בפסוק שמעו שמים והאזיני ארץ, כי שמיעה מרחוק והאזנה מקרוב, והנה הקשבה היא מעין האזנה, והדעת נוטה כי יותר תורה קורבה וסמיכות האזנה מהקשבה, ובזה נבוא אל שלוש בחינות הנזכרים בפסוק הלז, והוא כי בא להוכיח על דבר השומרים שהעמידו מלכי ישראל על הדרכים, לצודד נפשות עולי רגלים לירושלים, עד שנמעט העם מלעלות, והנה הרחוקים מאשמת עוון זה בצד מה הם הכהנים הנמצאים בין ישראל, כי הלא אם היו מתקבצים עם ההמון כולם נגד המלך למאן, יאמרו כי יעשו על הנאותם בבית המקדש טוב להם לעלות לירושלם, כי הן הם משרתי עליון וייטב להם, על כן בהם אמר **שמעו זאת**, כי שמיעה היא מרחוק, אך בית ישראל היו יותר אשמים, כי אלו היו כולם כאחד מתקבצים על המלך לומר, הלמענך נעזוב את אלוהינו היה שומע, כי אם אין עם אין מלוכה, על כן אמר **והקשיבו בית ישראל** הקשבה מקרוב, כי יאות להם יתקרב לקבל התוכחת בעצם אך בית המלך ביותר, וזהו **ובית המלך האזינו** שהוא יותר בסמיכות, והטעם שאני אומר האזנה בבית המלך הוא, **כי לכם המשפט**, כי הנה **פח הייתם** בפרדיסאות שומרים שהעמדתם בדרכים לצודד נפשות העולים לרגל, וזהו **כי פח הייתם**

במקום שהיה ראוי ל היותכם מצפה, כד"א **צופה נתתיך לבית ישראל** שהוא להזהירם לעשות מצות ה', כמאמרו יתברך ליחזקאל הנביא **צופה נתתיך כו' להזהיר רשע וכו', ורשת פרושה** לצוד עולי רגלים **על תבור**, אשר הוא מעבר צר לעלות (לימש') [לירושלים] כנודע אשר לא ימלט איש משם.

(ב) ושחטה שטים וכו'. הנה דרכו יתברך להעמיס יסורי הדור על הצדיק כד"א אכן חליינו וכו'.

ונבוא אל העניין. אמר הנביא לישראל כאשר הייתה ישראל הנזכרת בלשון נקבה שוחטת שטים, **העמיקו** הם הרשעים אשר העמיקו שיחתו ברשעתם, באופן שלא היו בלתי פוקדים אלה העונות הקלים, או ואני הייתי מוסר לכולם שאני הייתי מקבל ייסורין בעד כל ישראל, כלומר אך כשאינן פוקדים לשטים העמיקו ושוחטין אותם, כי אם אדרבה לעולי הרגלים הייתם פח להורגם, אין יסוריהם עלי כי עצמו עונותיהם.

ושמא תאמרו, כי הן אמת כי עיקר הע"ז היה בימי ירבעם בן נבט, ועתה אפשר שאינן דבקים בה ויעזבוה, לזה אמר אני אומר.

הנה **(ג) אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממני.** הוא שבטו של ירבעם בן נבט, אעפ"י שהם מכחשים בי מכיר אני בפניהם, והוא כי בזמן ההוא היו מכירים בפרצוף עונות החוטא וכמאמר הנביא הכרת פניהם ענתה בם, וזהו **אני ידעתי אפרים**, כלומר אני המכיר ושאר **ישראל לא נכחד ממני**, שבאמור אני להם אשמותם שאני מכיר בפניהם אין מכחשים, כמאמר הנביא ישעיה הכרת פניהם ענתה וכו' וחטאתם כסדום הגידו לא כיחדו, וזהו **ישראל לא נכחד ממני**, ומה הוא שאני ידעתי ושלא נכחד ממני הלא הוא, **כי עתה הזנית אפרים.** כלומר, כי לא בלבד בימי ירבעם בן נבט כי אם גם עתה, וכן עתה נטמא ישראל ולא יבצר שברצונם לשוב אל ה' כי אם שיש מעכבים, והוא, כי הנה למדנו התנא כי עבירה גוררת עבירה, והוא כמאמרנו בפירוש המשנה, כי העבירה עצמה נעשת כח טמא משחית ורודף אחר עושיה, בחלילה שמטיל בנפשו לעשות כיוצא בה עד בלי די, ואם בא לעשות תשובה הן הם המעכבים בידו עם היצה"ר מלשוב אל ה'.

זה יאמר **(ד) לא יתנו מעליהם לשוב אל אלוהיהם.** והוא כי אומרו **יתנו** הוא כד"א ולא נתן סיחון, שהוא לא הניח סיחון את ישראל עבור, כן יאמר לא יניחו **מעליהם** אותם **לשוב לאלוהיהם**, והוא **כי רוח** של **זנונים** הוא הנעשה בזנונים הוא בקרבו, דבקה בנפש שבקרבו להחטיא ולעכב התשובה, והנה דרך אשה המזנה תחת אישה, שרוב בעילות אחר הבעל והיא מזנה במיעוט, אך אלו הזנונים אחר אלהי נכר את ה', שהוא הבעל האמתי אפילו לא ידעו, ומי יעיד שאת ה' **לא ידעו** הלא הוא. **כי (ה) וענה גאון** ויעיד גאון **ישראל בפניו.** והוא כי

הכרת פניהם וכו' כמו שכתבנו, שהיו אז מכירים בפרצוף מעיד על הגאווה, ומי שיש בו גאווה לא ידע את ה', כי היודע את ה' יהיה עצמו נבזה בעיניו נמאס, כי מה הוא לפני ה', ועוד ראייה על הגאווה שיש להם כי הנה יכשלו בעוונם, והוא הגאון שהזכיר, והוא מאמר שלמה בחכמתו ולפני כשלוני גובה רוח, באופן שהכישלון עדות על שהיה לו גובה רוח שעל כן נכשל, וזהו **וישראל ואפרים יכשלו בעוונם כו'.**

או יאמר, הנה מה שהכרתי בפנים הוא עוון זנונים הנזכר, אך אחר שמיאנו לשוב כאומרו **לא יתנו מעלליהם לשוב** עוד, יתוסף עוון גאונם להכניע עצמם לשוב ויוכר עוון גאונם בפנים גם הוא, וזהו **וענה גאון ישראל בפניו,** אמנם אחר כך יתחילו לשוב ולא בשלמות כי אם שיכשלו בעוונם, והוא כמאמרם ז"ל אמר ר' שמעון בן לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשים כשגגות, שנאמר כי כשלת בעוונך, והא עוון מזיד הוא וקרי ליה מכשול כלומר דהיינו שוגג, ולדעתם ז"ל פירוש כי כשלת בעוונך הוא בתשובה שעשית, עשית בהזדון שוגג שהוא על כי שבו מיראה כמסקנת הגמרא, ועל דרך זה יאמר פה, **וישראל ואפרים יכשלו בעוונם** שישבו מיראה, באופן יעשו מהזדון מכשול ושוגג, ועל דרך זה **כשל גם יהודה עמם.**

ו בצאנכם ובבקרם ילכו לבקש את-ה' ולא ימצאו חלץ מהם :
ז בה' בגדו כי-בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את-חלקיהם :
ח תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה הריעו בית און אחריך בנימין :
ט אפרים לשמה תהיה ביום תוכחה בשבטי ישראל הודעתי נאמנה :
י היו שרי יהודה כמסיגי גבול עליהם אשפוך כמים עברתי :
יא עשוך אפרים רצוצ משפט כי הואיל הלך אחרי-צו :
יב ואני כעש לאפרים וקרקב לבית יהודה :

(ו) בצאנכם ובבקרם ילכו לבקש את ה' כו'. אמר עוד יבואו לעשות תשובה בלתי ראויה, והוא כי בצאנכם כו' והוא כאשר טעה איוב, שמחששו אולי חטאו בניו וברכו אלוהים בלבבם היה מעלה עולות, ולא ידע כי אין עוון כברכת אלוהים חלילה מתכפר בעולות, כי הרהור ע"ז כפעולה ממש, וזה יאמר, הנה **בצאנכם ובבקרם להעלות עולות וזבחים **ילכו לבקש את ה' ולא ימצאו,** והטעם כי הלא אין הקרבנות אלא למי שחטא שוגג, או מהרהור על דברים קלים, שלא הוסר הוא יתברך מהם לגמרי, אך אלה **חלץ מהם** לגמרי ומה יסכון למו זבחים ועולות, וזהו מאמר הנביא ראו טעותם, כי הלא **בצאנכם ובבקרם ילכו ולא ימצאו,** יען כי **חלץ מהם** כמדובר, ולא בלבד על הע"ז כי אם אפילו על הזמה, כי הלא מי שנאף והוליד ממזר, עליו נאמר מעוות לא יוכל לתקון, כמאמר התנא וזה יאמר פה. הנה **(ז) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו.** והתכת הכתוב הוא, כי אמר ענין מאמר ז"ל על מאמרו יתברך לא תנאף שאומר הוא**

יתברך ראו רעת הנואף את אשת רעהו, שכביכול מטריחני ליצור הולד ולשים אני חלקי עימהם, כי בין הנואף והנואפת עושים גוף העובר, ואני מטיל בו נשמה כי היא חלקי, כי שלשה שותפין באדם כו'. וזה יאמר **בה' בגדו** כאשר **בנים זרים ילדו**, שאתן גם אני חלק עם הבן הזר מאשת רעהו, ומה שאני אעשה הוא כי **עתה יאכלם חדש את חלקיהם**, הוא הגופים שהם חלקים שלהם בהמית אותם הבנים, כלומר, ואך את חלקי אעלה השמימה לתקנו כנודע, שחושב יתברך מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח.

(ח) תקעו שופר בגבעה כו'. יאמר הנה כמקרה פילגש בגבעה קרה לכם גם היום, והוא כי הנה בפילגש בגבעה ששמו לבם כל ישראל להוכיח את עושי הרעה מבנימין, ויתקבצו יחד ועשו (חריצות) [תקיעות] גדולות בשופרות וחוצרות ותרועות, במקומות אשר יתקבצו שם מקנאת עושי הרעה, וכל שבט בנימין הממאנים למסור את פועלי האון, ויפלו מישראל בשני הימים הראשונים מ' אלף איש, וביום השלישי נפלו בני בנימן, והיה כי היו שואלים מאת ה' הנעלה למלחמה על בנימן, והיה יתברך משיב להם עלו אליו, ולא שמו לב כי לא השיב יתברך עלו כי אתנם בידכם, עד היום השלישי ואז הצליחו, ואמרו רז"ל, למה עשה ה' ככה בשני הימים אחר שלשם שמים כיוונו, ואמרו, כי אמר הוא יתברך, בכבודי לא מחיתם שפסל מיכה טועים ישראל אחריו ואין אתם מוחים על כבודי, בכבוד בשר ודם מחיתם על כבוד בעל הפילגש ההיא.

ונבוא אל העניין. אמר הוא יתברך הן ידעתי כי תחילת הע"ז אשר נתפשטה בישראל הייתה קנאת ירבעם על ישיבה בעזרה, שאין ישיבה אלא למלכי בית דוד ולא למלכי ישראל, כי אמר ירבעם, הנה אם יראו ישראל את רחבעם יושב ואני עומד, יאמרו כי אני איני מלך וילכו אחריו כל ישראל, והנה היה מקום לומר ישראל, שתקל אשמת עושי רעה מחמת קנאה כזאת, על כן בא יתברך ואמר הנה כמעשה ישראל בפילגש בגבעה כן קרה לכם, כי הנה מיראה הרבות צויים לומר, **תקעו שופר בגבעה חוצרה ברמה הריעו בית און אחריו בנימן**, והלא לשם שמים כיוונו ולמה נפלו ארבעים אלף מישראל, אך הוא כי אם אפרים הוא מיכה, כד"א **ויהי איש אחד מהר אפרים ושמו מיכיהו וכו'**, הייתם שוממין אותו לחוש לכבוד ה', לא הייתי אומר עלו סתם ומסתיר מכם האמת שלא אתנם בידכם, כי אם כאשר ביום השלישי הודעתי האמת, ואמרתי אתנם בידכם כך הייתי עושה. וזהו **(ט) אפרים**. שהוא בעל הפסל גם **לשמה תהיה** שהייתם מוחים לכבודי, אז גם אני **ביום תוכחה** שקמו להוכיח את עושי הרעה בבנימן, **בשבטי ישראל** השואלים האעלה על בנימן, הייתי מודיע **נאמנה** ולא מסתיר מכם האמת כאמור עלו סתם, כן גם עתה אם **(י) יהיו שרי יהודה** בזרוע **כמסיגי גבול** ישראל לאמר, כי עם היות ירבעם גדול בחכמה כנודע מרחבעם, ומלך על עשרה שבטים, באופן שהיה לו משפט ישיבה בעזרה ולא לרחבעם, ועם כל זה היו אומרים כי מלכם ישב וירבעם יעמוד, באופן **שהיו כמסיגי גבול** ירבעם, אם כך היה אין ספק כי עליהם הייתי שופך **כמים עברתי**

אך לא כן הוא, כי **(יא) עשוק אפרים**. בתמיהה כי לא עשקוהו, ואם היה רצוץ ונכנע היה **רצוץ משפט**, כלומר מחמת המשפט ודין התורה אלוהית מאתו יתברך, ומבי דינא שקל גלימא זמיר ואזיל באורחן, באופן שלא היה בדבר כי אם כבוד בשר ודם בעלמא, ועל כבודו חש ועל כבוד שמים לא חש, **כי הואיל הלך אחרי צו** היא ע"ז כמו שאמרו רז"ל, או שקראה צו על כי הלך כל אפרים הנזכרים אחרי צווי מצות ירבעם, ללכת לעבוד לעגלים אשר הציב אחד בבית אל ואחד בדרן, והוא ענין אשר היחל לומר, כי קרה להם כדור של פילגש בגבעה.

ושמא תאמרו, כי למה אכביד ידי על אפרים שהם בישראל ולא על יהודה שגם הוא עובד ע"ז לרוב, אל תתמהו על החפץ. כי הנה **(יב) ואני כעש לאפרים**. האוכל מעט מעט ובלתי נרגש, כן **כרקב** המרקיב עץ לאט לאט אהיה **לבית יהודה** כנודע, שהוא יתברך מאריך אפיה וגבי דיליה, וגם לאט לאט פוקד עוון עד המלאת הסאה. וגומר העניין אם לא ישובו בינתיים.

יג וירא אפרים את-חליו ויהודה את-מזור

וילך אפרים אל-אשור וישלח אל-מלך ירב

והוא לא יוכל לרפא לכם ולא-יגהה מכם מזור :

יד כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל :

טו אלך אשובה אל-מקומי עד אשר-יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרנני:

(יג) וירא אפרים את חליו וכו'. מוכיח הוא יתברך ואומר, הנה החולה אשר לא יכיר חוליו לא יאשם על בלתי עשות תרופה כי לא ידע, אך היודע חוליו ואינו מתרפא, הלא הוא מתחייב בנפשו ודמו בראשו, ועל דרך זה הוא בחולה הנפש כי הבלתי מכיר תחלואיה ולא ישוב ויתקן, אשמתו קלה, אך המכיר עונותיו ופשעיו, ומה גם אם רואה ייסורין מתייחסים אליהם ולא ישוב ורפא לו, אוי לו כי רעתו רבה, וזהו מאמרו יתברך אלי אפרים ויהודה היו מסכלים חליים ובלתי שבים אליו יתברך, ועל כן לא יתקנו הלא תקל אשמתם, אך הנה **וירא אפרים את חליו** אשר הוא עזבו את ה', וכן **יהודה את מזורו** שהוא כאב קל מחולי, כי לא כבדה אשמת יהודה בע"ז כישראל, ועם יודעם החולי והמזור שהוא הפרדם מעל ה', אשר רפואתם היא שובם להדבק בו יתברך, ואדרבה **וילך אפרים אל אשור**, ויהודה גם שלא הלך הנה שלח **אל מלך ירב**, ואומר הוא יתברך הנה אפשר לכם לתעות בדעתכם, שיועילו לכם נגד אויבי להלחם לכם, אך אם על עונותיכם אביא [עליכם] חלי ומזור למרקם, האם מלך אשור יוכל לרפא לכם או ישקוט איזה כאב, וזהו והוא **לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם** מגופכם **מזור**, ולמה לא חששתם, על כן לא כאשר בתחילה שהייתי **כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה** שאוכל מעט מעט.

כי אם (יד) כשחל הוא האריה הגדול **לאפרים וככפיר** הקטון **לבית יהודה**.

ושמא תאמר, למה תעשה כה להכביד, הם ישראל שתהיה להם כשחל ולבית יהודה ככפיר, והוא מה שאמרו רז"ל, שכשגלו ישראל היו אומרים אין הקדוש ברוך הוא עושה כן ליהודה, כי נושא להם פנים שהם בני היכלו, עד שאחר כך בחורבן הודו כי לא ישא פנים חלילה, וזה אומרו פה, אני כאב כלומר אני המכביד ומקדים לישראל אני הוא המקל ליהודה, ופירש ואמר על מאי דסליק מיניה שהוא **ככפיר לבית יהודה**, אמר אטרוף ואלך והוא כנותן טעם על פי דרכו אל רחמנותו על יהודה, והוא, כי היה לו בית המקדש להטיל בו עיקר הכעס, כמו שאמרו רז"ל על כלה ה' חמתו וכו' ויצת אש בציון.

ועוד אמרו רז"ל **באיכה רבתי**, שאמר הקדוש ברוך הוא כל זמן שאני כאן לא יבואו האויבים, והוא כמפורש אצלנו שרצה הקדוש ברוך הוא שיבואו האויבים, למען הטיל הכעס בבית ולהשאיר פליטה בישראל, על כן הלך ומיד באו האויבים, וזה יאמר **אטרוף ואלך**. כלומר **אטרוף** טריפה בלבד ולא אשחית הכל מפני שאלך והוא **ככפיר**, אך בישראל **אשא** את כולם ולא רץ אחרת למה, על כי **אין מציל**, כי לא היה להם מקדש להטיל בו הכעס, וגם לא צדיקים כאשר היו ביהודה, כהחרש והמסגר ואנשי כנסת הגדולה ושלושה נביאים וירמיה ויחזקאל, שעל כן הטיל יתברך הכעס בבית המקדש כמבואר, מה שאין כן בישראל כי אין מציל, וזהו **אשא ואין מציל**.

(טו) **אלך אשובה אל מקומי וכו'**. אומר הוא יתברך אל יעלה על רוחכם במה שאמרתי **אטרוף ואלך**, שאלך לגמרי ולא אשוב אל בית המקדש אשר היה מקומי ששכינתי בו, כי הלא **אלך** למעלה ואחר כך **אשובה אל מקומי**, הוא בית המקדש של מטה הלזה שלא אעזבנו, וכמפורש אצלנו על מאמרם ז"ל **באיכה רבתי**, שאמר הקדוש ברוך הוא בודאי זהו ביתי כו', במה שעשו בו אויבים כרצונם, שעל ידי כן יש ישראל שבעבורם אשוב, וזה יאמר **אלך אשובה**, לומר על ידי מה שאלך כדי שיכנסו אויבים, יהיה סבה **אשובה** פה **אל מקומי**, וההליכה תהיה **עד אשר יאשמו ובקשו פני**.

ושמא תאמרו, כי אחר שהבחירה חופשית ביד כל אדם, אולי לא ישובו ובקשו פניך ולא יתקיים מאמרך, באמורך **אשובה אל מקומי**, לזה אמר זה לא יבצר, כי הנה **בצר להם ישחרונני**, והוא ענין מאמרם ז"ל על פסוק והיה כי יבואו עליך וכו' ושבתי וכו', וכן **בצר לך ומצאוך וכו' ושבתי וכו'**, ורז"ל אמרו שאומר הקדוש ברוך הוא אני מבטיח ומודיע, שאין גאולת ישראל לעתיד שהיא על ידי תשובה בספק, כי אם בודאי יעשו תשובה, שאם לא ישובו מאליהם אביא עליהם צרות שהם חבלי משיח, כי אז ודאי יעשו תשובה, וזה יאמר פה **בצר וכו'**. לומר מה שייעדתי שעל כל פנים **אשובה אל מקומי**, הוא כי **בצר להם ישחרונני** בודאי, שהוא על ידי חבלי משיח כמדובר.

פרק ו

א לכו ונשובה אל-ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו :
ב יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו :
ג ונדעה נרדפה לדעת את-ה' כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ :

(א) לכו ונשובה אל ה' כו'. כשמוע ישראל מאמר הנביא אשר אמר **וירא אפרים את חליו וכו'**, שהוא כמדובר שאמרנו הלא היודע את חליו ומניח התרופה האמתית והולך אחרי תרופות כוזבות, אשמתו רבה עד מאד, כך **וירא אפרים את חליו וכו'**, שהוא הפרדו מעל ה' ותחת שוב אליו הלך אל אשור אשר לא יועיל שהוא סכלות גדולה, ועוד כי הן (לא) לו תאמרו שחשבתם שיועלכם נגד אויביכם שהם בשר ודם, הלא אם אשר מחלה בקרבם היוכל מלך אשור לרפא, וזהו **והוא לא יוכל לרפא** שהוא לכם בגופכם **ולא יגהה מכם מזור** שהוא שום כאב, על כן באו ישראל ויאמרו לפני הנביא **לכו ונשובה אל ה'**, כי הנה טענת הנביא באומרו הלא **לא יוכל לרפא לכם** היא אמת, כי אין כח לרפא כי אם אל אשר הוא מחלה, לא מלך אשור כי אם ה', **כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו**, וכנגד אומרו **לא יוכל לרפא אמרו טרף וירפאנו**, וכנגד **ולא יגהה מכם מזור** אמר **יך ויחבשנו**.

(ב) יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו וכו'. הנה פירוש רש"י כי על שני פעמים שנבנה בית המקדש קרא **יומיים**, והן אמת, כי מה שעדיין בזמן ההוא לא נבנה. **השנית**, כי עדיין היה הראשון קיים כי אינו קושי, כי נעלם מהנביא אם הוא המדבר ולא העם, אך אומרו לשון תחיה קשה כי לא היה ענין תחיה בבית המקדש כי אם קימה ומלכות, כמו שאמר **וביום השלישי יקימנו**, כך היה ראוי יאמר יקימנו מיומים.

ועוד ראוי להעיר אומרו **ונחיה לפניו**, כי האם יש מקום שלא יהיה לפניו שאמר **ונחיה לפניו**. אך **יתכן** על פי דרך שני בפסוק הקודם, כי הנה אין מיתה בלא חטא ואין ייסורין בלא עוון, ועל המיתה אמר **אני אטרוף ואלך**, ועל הייסורין אמר **אשא ואין מציל**, שהוא טלטול שהוא אחד ממיני ייסורין, ועל שניהם שהיו בהם אמרו ישראל אלו לאלו לפני הנביא, **לכו** מהעבודת אלילים אשר בקרבם **ונשובה אל ה'** וייטב אל המתים ואל החיים, אל המתים **הוא טרף** והמית **וירפאנו**, והוא על אומרו **אטרוף ואלך**, ועל אשר לא מתו כי אם שסובלים ייסורין בחיים, אמרו **יך ויחבשנו**, כלומר, כי יחיה מתינו ואשר עודם בחיים יחבשנו, ולא יהיה עוד בנו מות ולא ייסורין, כי המתים יחיו והחיים יתרפאו וישובו בחיים תמיד, ועל זה השיב הנביא ואמר כדברכם לא כן הוא, כי עולה על רוחכם, שאם יחיה הוא יתברך עתה את המתים,

שהחיים לא יצטרכו למות לא כן הוא, כי אם שיחיינו הוא יתברך אותנו אשר אנו חיים עדנה ולא את אשר טרף, כי גם כל הילודים עתידים למות והמתים להחיות, וזהו אומרו יחיינו.

ושמא תאמרו, כי מה בצע לזה והחיים למה ימותו אחר שעתידיים לחיות אחרי כן, וגם למה לא יחיה המתים שכבר מתו, ואותנו השבים אליו ישוב יחיינו אחר מותנו, לזה אמר מיומים, והוא, כי שני ימים הייתה תחיה,

אחת בהר סיני שמתו כולם והחיה אותם הוא יתברך,

והשנית, מתים שהחיה יחזקאל שלא נעלם מהנביא המדבר, ואמר הנה התחיה אשר יחיינו היא טובה מהימים שהייתה בהם תחיה, ומה הוא היתרון אשר יהיה אז, הלא הוא ביום השלישי שהוא בתחיה השלישית אז יקימנו, כי תהיה קימה ועליה יתירה על מה שיש לנו עתה בהיותנו חיים, והוא, כי אפילו בתחיית הר סיני לא יכולנו אחר התחיה לסבול אור השכינה לפנינו, ואמרנו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה, ואל ידבר עמנו אלוהים פן נמות, למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת, אך לעתיד אמרו רבותינו ז"ל שיהיה הוא יתברך ראש חולה לצדיקים, ודורש להם תורה ורואים ומראים באצבעו, כי יתבררו ויתלבנו כרוחניים ממש בגוף ונפש, ולא ימותו להיותם לפניו יתברך מאש הגדולה, והוא הכתוב אצלנו על פסוק וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלוהים, וזה יאמר הנביא באומרו ונחיה לפניו, שהוא כי בתחיה השלישית תהיה לנו קימה ומעלה, ומכללה הוא כי ונחיה לפניו, שלא כאשר בהר סיני שמתנו לפניו והוצרכנו להחיות, ואחר התחיה יראנו פן יקרנו שנית כבראשונה, אך אז נחיה בהיותנו לפניו, וממוצא דבר יובן שהוא על כי יארכו הימים, ויזדככו ויתלבנו הגופים בכור הארץ, והנשמות מהן על ידי גיהנום ומהן על ידי גלגולים, עד יטהרו כל חלאת כל רוח ונפש, ואז יהיו כאלוהים כביכול, עד גדר אומרם ז"ל שיקראו בשמו יתברך, ושעתידיים שיאמרו לפניו קדוש, ובזה עלתה תשובה נצחית מדברי הנביא אל ישראל, האומרים כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו וכו', כי אי אפשר להיעשות מבוקשם עד ימותו כל הילודים, וימשך זמן לבונם עד בלתי ידח ממנו נדח, ואחר הזיכוך יחיו מתינו כמדובר, משיבים ישראל ואומרים, נדעה נרדפה לדעת את ה' וכו' כאשר יבוא בס"ד.

(ג) ונדעה נרדפה לדעת את ה' וכו'. משיבים ישראל אל הנביא ואומרים, אחר ששאלתנו רחקה ממנו כמאמרך, לפחות זאת יעשה לנו הוא יתברך, והיא כי ונדעה נרדפה וכו'. והעניין במה שידענו כי אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, והוא המחטיא והמעכב תמיד מרדוף אחרי ה', והגורם לקוץ האדם בייסורין אשר זאת הייתה סבת לכת ישראל אחרי ההבל בימים ההם, כאומרו אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וכו'.

ונבוא אל העניין. אומרים הנה שאלתנו היא יושפע בנו רוח דעת ממרום שלא תכנס בנו רוח שטות, וזהו ונדעה שנהיה בני דעה, ובזה נרדפה תמיד לדעת את ה', כי נהיה רודפים תמיד

להעמיק ולהשיג סודות התורה שידיעתם היא דעת את ה' כנודע ליודעים, ועל ידי כן יהיה הדעת את ה' בטוח ההשגה לנו **כשחר נכון מוצאו**, כאשר כל אדם בטוח בכל לילה שיעלה השחר ולא יכזב, כי נכון ואמיתי הוא מוצאו.

ושמא תאמר, כי הלא אם נטיב שאת עול התורה להשיג עומק סודות התורה תמיד, הלא אי אפשר בלי ייסורין כנודע, כי אחד מהשלושה דברים שעל ידי ייסורין היא התורה, לזה אמר אחר **שנדעה** ולא ימצא בנו רוח שטות, לא נחוש אם נרדוף אחר השגת התורה יבואו עלינו ייסורין, כי הנה **יבוא כגשם לנו**, והוא ענין יערוף כמטר לקחי כמפורש אצלנו, כי התורה היא כמטר הבא בזעף והוא חיים לעולם, כך התורה באה על ידי ייסורין והיא חיים אמתיים, וזהו **יבא כגשם לנו** הדעת את ה', שיהיה בזעף ייסורין יבוא ונקבל ולא בלבד לא נחוש, כי אם שגם נקבלם בשמחה כמי שמקבל המלקוש שהוא סוף הגשמים, שהכל שמחים בהם שבו תלוי עיקר תבואות השנה, וזהו **כמלקוש** גם שיבוא בזעף כירידת החץ, וזהו **יורה ארץ**.

או **יאמר** הלא אמרת **שנשוב אל ה' ויחינו מיומים ביום השלישי**. הוא יום קץ העתיד שנדע את ה' יתברך עין בעין, שנחיה בחיותנו ולא תאכלנו אשו הגדולה, זה אנו משיבים ואומרים מי יתן **ונדעה** ידיעה אחת, שעל ידה **נרדפה** עד שנשיג **לדעת את ה'**, שהוא שנהיה חיים לפניו ונכירנה, וזהו **לדעת את ה'** שהוא לשון הכרה, כמה דאת אמר הידעתם את לבן בן נחור, ומה היא הידיעה שאמרנו. **ונדעה** שבה **נרדפה לדעת את ה'**. הלא היא שיהיה לנו קץ זמן הקץ שנחיה לפניו, כידיעת השחר שנכון מוצאו שבכל עת מהלילה ידע האדם כמה יש עד עלות השחר על נכון, דרך משל כשהוא חצות לילה ידע איש שיש שש שעות עד עלות השחר, באופן שלא יהיה לו ספק כי אם נכון מוצאו, כך נדעה זמן הקץ מתי יהיה, באופן שבכל שנה נדע על נכון מוצאו, וגם שיצטרך להצטער בצער חבלי משיח יבוא הטוב ויהיה בצער, וזהו **יבוא כגשם לנו** שבא בזעף ולא נחוש על זה, שהתכלית נכון וטוב להחיות העולם, כך לא יקשה עלינו צרת חבלי משיח, מפני שהוא סוף הצרות והטוב קרוב מהרה, וזהו **כמלקוש יורה ארץ**, שהוא סוף הגשמים וקרוב אל הקציר.

או **יאמר**, **שמשיבים ישראל אל הנביא**, למה יאריך הוא יתברך הטוב העתיד כל כך, עד יום השלישי שיקימו, ומעתה יעשה יתברך **שונדעה** כי יערה עלינו רוח דעת ממרום, שדעת אלוהים נמצא שעל ידי כן **נרדפה**, עד התקיים בנו **ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים**. וזהו **לדעת את ה'**.

ושמא תאמר, תחלו אתם לרדוף אחר תשובה ותורה ומעשים טובים, ואז כשתבואו ליטרה מסייעין אתכם מן השמים, לזה אנו אומרים **יבוא כגשם לנו**, והוא כי הנה אמרו רבותינו ז"ל על פסוק **תהום אל תהום קורא לקול צנור**, כי תהום עליון קורא אל תהום תחתון ואומר,

לגיון של מלך אנו קבלונו, ואז אין תהום עליון יורד טפח שאין תחתון עולה כנגדו טפחיים, נמצא כי מלמעלה מתחיל שפע הגשם לבוא, ומלמטה אחר כך עולים מים התחתונים, כך אנו מבקשים שלא ישאל שנתחיל אנחנו ואחר כך יסייענו, כי אם שיבוא כגשם שתחילה יורד מלמעלה השפע, ואחר כך לעומתו עולה תהום תחתון, כך יערה עלינו רוח ממרום של תשובה ודעת עליון, ואחר כך נמשך אחרי ה' כי אז תדלג כאיל קדושת נפשנו, אל הרוח ממרום שהוא מאיכותה וממקורה, וכל דבר נמשך אחר מקורו, ומה גרם כראותו בא לעומתו, ואלו לא היה רצונו יתברך לעשותו בסוף לא שאלנו, בין כך ובין כך עתיד בסוף לעשותו, ימהר יחישה לעשות מעתה, וזהו **כמלקוש יורה ארץ**, והוא מלקוש הוא המטר שבסוף הגשמים ויורה ברביעה הראשונה, אמר יעשה יתברך כמלקוש שבא באחרונה, שהוא משל אל סוף הגשמים יעשנו יורה, ויביאהו עתה ולא יאחר.

משיב להם הנביא ואומר, הנה ראיתי את דעתכם לשוב, אך הנה צריכים אתם לעשות תיקון וכפרה על אשמותיכם.

ולבוא אל העניין נזכירה מאמרם ז"ל, על פסוק **אם יכופר עוון בית עלי בזבח ומנחה וכו'**, שאמרו בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר הוא בתורה וגמילות חסדים, והביאו ראיה מאביי ורבה ז"ל ומבואר אצלנו שהכוונה היא, כי בשלושה דברים העולם עומד, **על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים**, וגלה הוא יתברך כי בתרי מגו תלתא יתקיימו, אך לא שיהיה האחד מהם קרבנות, כי בזבח ובמנחה אינו מתכפר כי אם בנותרות, הם תורה וגמילות חסדים.

ד מה אעשה-לך אפרים מה אעשה-לך יהודה וחסדכם כענן-בקר וכטל משכים הלך :
ה על-כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי-פי ומשפטיך אור יצא :
ו כי חסד חפצתי ולא-זבח ודעת אלהים מעלות :

זה אחשוב שגם פה הנביא דבר באומרו, **(ד) מה אעשה לך אפרים וכו'**. לומר, הנה מהשלושה כבר אתה בוחר בתורה, באמורך **ונדעה נרדפה לדעת את ה'**, שהוא על ידי התורה כמפורש בדרך הראשון בכתוב הנזכר, אך מהשתים הנותרות שצריך לפחות אחת, שתהיה מחזיק בשתים מהן, מה אעשה לך לכפר, וחסדכם שהוא הגמילות חסדים שצריך עם התורה אינה שלימה, כי היא כענן בקר, והוא כי יש שני מיני חסדים ושתינה כאחת בלתי טובים, והם:

האחד כדי לגנוב דעת חברו שעל ידי החסד שעושה עמו יבטח בו, לומר כי נאמן הוא ויניח מאשר לו בידו ולא ישיבנו עוד.

ויש סוג שני שעושה חסד אך כל כך מעט מזער, עד שכמעט לא יהנה חברו ממנו וירצה שיחזיק לו טובה, אך לא זו הדרך בחר ה', רק חסד של אמת בלי שום פניה, אמר הנה **חסדכם** הוא באחד משני סוגים:

האחד הוא **כענן בקר**, והוא בהבין מאמרנו יום יום, המאיר לארץ ולדירים עליה ברחמים, שפירשו שאין הקדוש ברוך הוא מוציא השמש סמוך לשחרות השחר, כי יחשכו עיני העם מאור השמש, על כן כמו השחר עלה, מתחיל הוא יתברך להיות מעט מעט הולך ואור, עד צאת השמש בגבורתו, ועל ידי המדרגה הזו כשהשמש יוצא לא יזיק, כי לא באה הארתו בבת אחת, וזהו המאיר לארץ ולדירים עליה ברחמים, ובכן בבוא ענן על הארץ בבקר, מעמוד השחר עד הנץ החמה ואחרי כן ילך הענן מיד, נמצא יוצא מחשך הענן אל אור השמש, בלי הדרגה בינתיים ויחשכו עיניו, נמצא שטוב הענן בהשקאתו בעת ההיא יהיה לו כעשן לעיניים, והלא ידמה לעושה חסד עם חברו, כדי שאחר ימלא פיהו מטוב חברו אשר יבטח בו שטוב החסד נהפך לרעה, כי על ידי החסד יסמא את עיניו, מהביט אמונת חברו ויבטח בו לרעתו, הרי הסוג הראשון רע ומר, וזהו **חסדכם כענן בקר**.

וגם שיש ביניכם בלתי מכוון אל הרע, הלא לא יבצר מהיות **כסוג השני** שהוא **וכטל משכים הולך**, שאינו כטל שמתחילת הלילה שהוא נשקע בארץ, שבבקר אור תהיה הארץ לחה לחות מתמיד קצת מהיום, שמעדין הפירות ואז טוב למו, כי אם כטל הבא בהשכמה קרוב ליום, כי למיעוטו אין הנאה, שמיד בהתחיל היום הוא מתייבש כאלו לא היה, כך הוא הסוג השני של החסד, שלמיעוטו וקוצר התמדתו כמעט מקבלו בלתי נהנה, וזהו **וכטל משכים**.

ואל תאמרו, איך נאהב עשות חסד, אם יתחמץ לבבנו בראות שאין צריך לומר, שהוא יתברך אינו עושה חסד לטובים, כי אם אדרבה הן הן סובלי הייסורין ומתים בלי אריכות ימים, כי הנה אדרבה משם ראייה אל מה שאני עושה עמכם חסד. כי הנה תדעו, כי **(ה) על כן חצבתי בנביאים**. כחוצב בהם קרעי הייסורין וגם **הרגתים באמרי פי**, שעם היות שאין להם חטא למות, ויקר בעיני ה' המותה לחסידיו, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל, שעל כן אין הקדוש ברוך הוא גוזר מיתה על הצדיק, עד שיאמר הוא בפיו שחפץ למות, כמו שאמרו רבותינו ז"ל **יעקב** אמר **אמותה הפעם**, **אברהם** אמר **הנה אנכי הולך עירי**, **יצחק** אמר **בטרם אמות**, ואומר הוא יתברך הנה תראו בנביאים שלא הרגתים באמרי פיהם ששאלו מיתה, כי **באמרי פי** שגזרתי עליהם, הנה היה כדי לעשות חסד עמכם, כדי שמשפטיך ישראל **אור יצא** שבבוא משפטיך בבית דין של מעלה לא תתחייבו, כי אם **אור יצא** על ידי מה שהם סובלים ייסורין הם לכפר עליכם, וכן מה שהרגתים הוא גם כן לכפר, שיצא משפטיך אור, ואין חסד גדול מזה, באופן שאין פתחון פה לכם, לומר שאיני עושה חסד עם הצדיקים כי הוא חסד עמכם.

ושיעור הכתוב, **על כן חצבתי בנביאים וכו'**, תדעו על מה על שומשפט **אור יצא**, ועל פי דרכו אמר **באמרי פי** ולא אמר בדברי פי, לומר, שלא תאמרו והלא אין עשות עם העם מספיק לחצוב ולהרוג הצדיקים, לזה אמר, כי בלשון אמירה וחיבה ופיוס אני עושה והם מרוצים, וזהו **חצבתי בנביאים** ומה **שהרגתיים** הוא **באמרי פי**, שהוא בלשון אמירה ופיוס.

כלל הדברים, כי על התורה שרציתם בה, אין לכם גמילות חסדים להיות לכם מהשלושה עמודים שנים. ואם תאמרו, יהי נא השני זבח ומנחה שהעבודה אחת משלושתן במקום גמילות חסדים, לזה אני אומר, **(ו) כי חסד חפצתי מאז ולא זבח**. ורמז כי מאז אמר **אם יכופר לבית עלי בזבח ומנחה**, כיוון כי חסד היה חפץ ולא זבח, וכן חפץ בתורה שהיא **דעת אלוהים מעולות**, והוא מאמר רבותינו ז"ל בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר הוא בתורה ובגמילות חסדים.

ז והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי :

ח גלעד קרית פעלי און עקבה מדם :

ט וכחפי איש גדודים חבר לכהנים דרך ירצחו שקמה כי זמה עשו :

(ז) והמה כאדם עברו ברית וכו'. הנה גדולות שבעבירות הן עבודת אלילים גילוי עריות שפיכות דמים, ויתכן ידבר על שלוש, והוא במה שאמרו רבותינו ז"ל על פסוק זה, אדם הראשון מין היה, כופר בעיקר היה, והוא ענין עבודת אלילים.

ונבוא אל העניין. במה שאמרו רבותינו ז"ל **בשמות רבה** על פסוק איפה היית ביסדי ארץ, כי כל באי עולם מן הוא והלאה, כולם היו כלולים בו, והוא, כי נפשו הייתה כוללת כל הנפשות העתידות לבוא בעולם, והוא אצלי טעם אל גזירת מות אל כל באי עולם, כי כל הנפשות העתידות נמצאו בו, וכולם נפגמו בעוון ההוא ונתחייבו, ובזה יאמר הוא יתברך, אם המה כאדם שעם היות לו רוב טובה, **עברו ברית ה'** ועזבוהו ועבדו עבודת אלילים, אינו מן התימה, כי הלא למודים היו כי הנה **שם** בהיותם **אדם** הנזכר כלולים שם, כולם **בגדו בי**, כי במה שבגד אדם בגדו כולם, כי כל הנפשות של אלו שם באדם היו, והבגידה אל כל הנפשות הבאות תתייחס, ועל כן חלאת אותו עוון לא מש בעצם מכל הנפשות שנכללו בו, ועל כן פשתה המספחת ההיא גם בדורות אלו, אך על דבר שפיכות דמים אשר לא עשו בהיותם באדם יאשמו ולא כל כללות ישראל, כי הלא **(ח) גלעד** למה הייתה **קרית פועלי און**. אינו מן התימה על שפיכות דמים, כי על היותה **קרית פועלי און** על כן היא **עקובה מדם**, כי על און שפעלו אלו לאלו היא מלאה עקבה ומרמה, ללכוד העשוקים את פועלי האון להורגם, אך עיקר התימה היה על כהני ה', אשר היה להם לאהוב שלום ולרדוף שלום, ואדרבה כמו **(ט)**

שמחכים את **איש גדודים** להורגו בערמה בגלעד, כך עושים **חבר כהנים** שמתחברים כהנים לשפוך דם.

ושמא תאמר, כי גם זה אין לתמוה, כי הלא משבט לוי המה ונמשך להם מאביהם לוי, שעם שמעון אחיו הרגו את כל עיר שכם, הנה אינו דומה, כי הנה אם **דרך ירצחו שכמה** שמעון ולוי, הוא על **כי זמה עשו** בשכם שלקחו אחותם, שכם ושלוחיו ויבעלוה לגאיונים, וזהו **דרך וכו' כי זמה עשו**, כלומר ולא לשופכי דמים יחשבו, כי אם למקנאים לנקום נקמת עושי רשעה.

י בבית ישראל ראיתי (שעריריה) [שערוריה] שם זנות לאפרים נטמא ישראל :
יא גם-יהודה שת קציר לך בשובי שבות עמי :

ואחר שדברו על ע"ז ועל שפיכות דמים בא וידבר על הזמה ואמר **(י) בבית ישראל ראיתי שערוריה**. כי שם יש **זנות** לשבט **אפרים** בבית ישראל, ונמשך עד **שנטמא ישראל** כלו בזנות.

ושמא תאמר, גם זה לא תגנה כל כך, כי מצינו גדול ששימש, הלא הוא יהודה בן יעקב שבא על כלתו על אם הדרך, לזה אני אומר **(יא) גם יהודה**. כלומר הלא תאמר **גם יהודה** בטעם זקף גדול, כמרים קול ומראה כי היה רם ונשא ועשה כיוצא בדבר, אל תאמר כן, כי מי יתן והיה ענין זנות ישראל כך, כי אדרבה, בפעולה ההיא עשה **קציר** כמו נטע, כי היה לשום שמים, כי על כן משם יצא מושיע ישראל הוא משיח צדקנו, כי מה' יצא הדבר.

ושיעור הכתוב ושמא תאמר, כי **גם יהודה** עשה כיוצא בזה, חלילה, כי אדרבה בפעולה היה **שת** ונטע **קציר** וענף **לך** ישראל להנאתך, ומתי תהיה ההנאה, הלא הוא **בשובי שבות עמי** הוא בגאולה העתידה, כי אז יצמח הקציר ההוא נצר מטעיו יתברך, הוא משיח צדקנו במהרה בימינו.

פרק ז

א כרפאי לישראל ונגלה עוון אפרים ורעות שמרון
כי פעלו שקר וגנב יבוא פשט גדוד בחוץ :
ב ובל-יאמרו ללבבם כל-רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו :
ג ברעתם ישמחו-מלך ובכחשיהם שרים :
ד כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה ישובות מעיר מלוש בצק עד-חמצתו:

(א) **כרפאי לישראל ונגלה עוון אפרים וכו'.** הנה ידוע כי בבקש לפניו יתברך רחמים על הכלל או על הפרט, אז בשמים מבקרים פנקסם, והוא, כי על עוון שאדם עושה נעשה משחית ממנו הוא כח טמא, והוא המקטרג את אשר עשהו כמאמר **ספר הזוהר** על פסוק גם ה' העביר חטאתך וכו', שהוא שאותו החטא שעשה נעשה בו כח טמא שהיה מקטרג לפניו יתברך, ועל ידי אומרו חטאתי העבירו יתברך מלפניו שלא יקטרג, וזהו העביר חטאתך.

ונבוא אל העניין והוא, כי אותם המקטרגים הנעשים מהעונות, הן הם המתעוררים לקטרג בעת שמבקשים רחמים על צרת איש, להזכיר כל אחד עוון שהוא נעשה ממנו והוא ענין ביקור פנקסו, ועל דרך זה אמר הנביא מה אעשה, כי **כרפאי לישראל** בבקשי רחמים על ישראל לפניו יתברך, באומרם **לכו ונשובה אל ה' וכו'**, אז **ונגלה עוון אפרים ורעות שומרון**, ואיך נגלו, הלא הוא כי **בעוון וברעות** הנזכרים בעשותם **פעלו שקר**, כי עשו פעולה ממה שהוא שקר, שהוא כי בראו ועשו כחות טומאה הנקראת שקר, הפך הקדושה שתוארה אמת כנודע, כלומר, כי הכחות ההם שפעלו הם אשר גלו **עוון אפרים ורעות שומרון**, ומה יעשה הוא יתברך על ידי הקטרוג הלזה, הלא הוא כי **וגנב יבוא כו'**, והוא כי עונם היה שעם שהכירו חוליים ומזורם, שהוא הפרדם מאחרי ה' לא שבו עד המכה, כי אם **וילך אפרים אל אשור כו'**, והיה ע"י מתנות ודורונות שהיו משלחים בחשאי ולא בגלוי מפני הכבוד, שע"י כן יתייחס מלך בבל לגנב הנוטל בחשאי, ועליו הוא אומר **וגנב יבוא** כי אותו המתייחס לגנב הוא מלך אשור, ופשוט **גדוד בחוץ** כגזלן.

מוסיף הנביא ואומר (ב) **ובל יאמרו ישראל בלבבם**, שמה שנגלה עונם לא היה שכרפאי להם נתעוררו אשמותם וקטרגו, כי אם שאני זכרתי לפני ה' כל רעתם ועל ידי כן הם נענשים, וזהו **ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי**. כלומר לפני ה' עוררתי עליהם מידת הדין כי לא כן הוא, כי אלו היו כחות הטומאה שעשו שהן הם מעלליהם עצמם טמונים, היה מקום לומר שאני גליתים, אך עתה סבבום מעלליהם בתמיהה, כלומר האם **עתה** בלבד **סבבום מעלליהם** הם כחות הטומאה שהם מעלליהם לא כן הוא, כי אם מעת שעשאו הם מסבבים אותם בפרהסיא, ואיך יחשבו כי ה' לא ראה והלא **נגד פני היו** כבר, כי אני הייתי מכיר בפניהם כדרך השלמים שקדמו שהיו מכירים בפנים, ואם כן שאו נא ק"ו אם **נגד פני היו** כל שכן נגד פני ה', ואם כן אל יאמרו שאני הייתי הזוכר אשמותם כי לא זכרום, רק מעלליהם המסבבים אותם כמדובר.

(ג) **ברעתם ישמחו מלך ובכחשיהם שרים.** **ברעתם** הוא עוונם שמורגלים בו **ישמחו מלך** ובמה, שמכחשים ואומרים שלא כן עשו ישמחו השרים הם שרי המלך, העומדים להנהיג ולמחות ביד עושי רשעה, ופירש מה היא **רעתם** שבה **ישמחו מלך**, ובכחשם הרעה ישמחו השרים ואמרי.

(ד) **כלם מנאפים כמו תנור**. בלי הפסק **כמו תנור בוערה** אשר הוא מאופה שהוא תנור של נחתום, שלא ישבות מהיות תמיד **בוערה**, כך הם לא ישבותו מלנאוף, כי בוער לבם בקרבם כתנור אופה, שלא ישבות מהיות ער ליישן, כי אם כשיעור שיש **מלוש בצק עד חומצתו**, כי אין לו פנאי אחר לישן, כי תמיד עוסק בהבעיר האש ובלישה ובתת הפת לתנור וברדייתו, כן האנשים האלה לא יישנו בלילה מרוב עסקם בניאוף והכנותיו כי אם כשיעור ההוא, וזה ביאור הפסוק הקודם, כי **ברעתם זו ישמחו מלך**, שעל ידי רוב הניאוף יפרו וירבו לרוב ויהיה למלך צבא למלחמה, **ובכחשיהם** שיכחישו לפני המלך, שלא עשו הדבר ההוא כשיורגש ולא יודע מי עשה הרעה, ישמחו **השרים** כי ישתוקו מלהתרעם עליהם שלא עמדו על משמרתם, לבל תעשה הרעה למחות ולפקוד עליהם רעתם.

ה יום מלכנו החלו שרים חמת מין משך ידו את-לוצצים :

ו כי-קרבו כתנור לבם בארבעם כל-הלילה ישן אפקם בקר הוא בער כאש להבה :

ז כלם יחמו כתנור ואכלו את-שפטיהם כל-מליכהם נפלו אין-קרא בהם אלי :

ואומר עוד הנביא ראו נא גודל שיטוף זמתם. כי הנה (ה) **יום מלכנו**. שהוא יום מולכו שלשמחת המלך ביום ההוא החלו שרים חמת מין וישתו וישכרו עמו, ועל ידי שכרות לא יעדרו **לוצצים** בליצנותם שישחוק המלך וישמח לבו, ואז המלך **משך ידו** עם **הלוצצים**, באופן שנמשך המשיכה גם בלילה.

והנה כאשר (ו) **קרבו** להסב בסעודה מבעוד יום **כתנור** היה **לבם** חם, **בארבעם** אל מקומות ניאופיהם ללכת בלילה כמנהגם, אך כאשר המלך מושך ידו את לוצצים ונתעכבו בלילה, נמצא **כל הלילה ישן אופיהם** הוא יצרם, שהיו מבטלים מנאפופיהם ויחר להם הדבר מאד, ועל כן **בקר הוא** האופה הנזכר **בוער כאש להבה** על ביטולם כל הלילה מניאופם בסיבת המלך, כי הלא (ז) **כלם יחמו כתנור**. ומה עשו הטילו כעסם על שופטיהם, וזהו, **ואכלו את שופטיהם** כי מכעסם היו כמו לאכול אותם באמור להם **כל מליכהם נפלו**, שהוא כל מלכים שהמליכו השופטים נפלו, כלומר כולם גם זה שהמליכו עתה שיפול כראשונים כו', הלא מתחילתו הוא **מושך ידו את לוצצים** והיא התחלה רעה, ומה יעשה אחרי זאת, ומראים כי על היות המלך בלתי ראוי הם כועסים, ואינו כי אם על מה שעל ידי **משוך ידו את לוצצים**, נתעכבו שם הלילה ונתבטלו מנאפופיהם, ואומר הנביא אין קורא בהם אלי, כי אלו שהלכו וקראו את שופטיהם ויתלוננו עליהם, מי יתן היו קוראים אותי ומתרעמים עלי כאשר עשו את שופטיהם, כי אני הייתי מגלה רוע לבם, כי לא על דבר המלך ש**מושך ידו את לוצצים** הם כועסים, כי אם על מה שנמשך מזה שנתבטלו לילה אחת מנאפופיהם, וזהו **ואין קורא בהם אלי**.

ח אפרים בעמים הוא יתבולל אפרים היה עגה בלי הפוכה :
 ט אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם-שיבה זרקה בו והוא לא ידע :
 י וענה גאון-ישראל בפניו ולא-שבו אל-ה' אלהיהם ולא בקשהו בכל-זאת :
 יא ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו :

(ח) אפרים בעמים הוא יתבולל וכו'. מה שאענישם הוא שילכו בגלות מעורבים בעמים, וזהו אפרים בעמים הוא יתבולל, כד"א בלולה בשמן תחת היותם בארצם נחים, שאפילו טלטול במקומם מניה וביה לא היה להם, וזהו אפרים היה עוגה בלי הפוכה, כעוגה שאפילו במקומה לא נהפכה בתנור להתבשל יפה, כי אם שכאשר הונחה שם נשארה עד תום בשולה.

ושמא תאמרו, כי דרך ה' בייסורין להתחיל בקל הקל תחילה, בראשונה בממון ואחר כך בבנים ואחר כך באדם עצמו, כענין איוב ומכות נגעים, לזה אמר הנה כל אלה עשיתי. כי בתחילה (ט) אכלו זרים כחו. שאכלו ממנו והוא לא ידע שלא קנה ידיעה לשוב עד המכהו, ואחר כך בבנים כי גם שיבה זרקה בו, והוא, כי לא נאמר גם הזקין כי אם שיבה זרקה בו, שהוא שקפצה עליו זקנה קודם זמנה, ואמרו רז"ל בתנחומא, כי על מיתת בנים זקנה קופצת על האדם, וזהו וגם הבאתי עליו מה שבשבילו נזרקה בו שיבה, והוא לא ידע לשוב מדרכו ולא נכנע, כי על כל זה אדרבה.

(י) וענה גאון ישראל בפניו. כי בפרצופו היה ניכר גאונו כי בזמנים ומה גם נביא כמוהו היה מכיר בפני האדם חטאיו, וזהו וענה גאון ישראל בפניו ולא שבו וכו' בכל זאת במה שאכלו זרים כחו ובמה ששיבה זרקה בו שאדרבה גאונם במקומו, כלומר ועל כן ילקו בגופם ובעמים יתבולל, מעורבים בעמים בגלות והגלות הוא מידה כנגד מידה. כי הלא (יא) אפרים היה כיונה פותה אין לב. והוא כי הנה ידוע מאמרם ז"ל כי היונה היא חסרת מרה, אך בטבעה יש לה לב ודעת במה שלא תמיר בן זוגה, וגם אמרו במדרש שנמשלו ישראל ליונה על תמותה, ששוחטין אותה ולא תפרכס, כך ישראל נקראו יונתי תמתי, שנהרגין על קדוש השם ולא ירהרו, אמר הנביא אפרים היה לו הפך היונה, כי תחת תמימות מחמת כשרון היה לו תמימות של פתיות, ותחת מה שליונה אין לה מרה ויש לה לב, אפרים הפך, כי מרה יש לו בכל הדברים המרים ומאריים הנאמרים, אך לב אין לו, כי מה שהלב והדעת גורם לה שתדבק בבן זוגה, אפרים אדרבה מצרים קראו אשור הלכו, כי עזבו את ה' וילכו אחרי בני נכר, ואמרו קראו וכו', הוא מאמרם ז"ל על פסוק מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם, שהיו משלחים שמן למצרים בחליפי חטה להוליך לאשור, וזהו מצרים קראו שהחליפו לו השמן בחטה, אשור הלכו להוליכם, וכד"א וילך אפרים אל אשור.

יב כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים אורידם איסירם כשמע לעדתם :
יג אוי להם כי-נדדו ממני שד להם כי-פשעו בי ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים :
יד ולא-זעקו אלי בלבם כי ילילו על-משכבותם על-דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי :
טו ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו-רע :
טז ישובו לא על היו כקשת רמיה
יפלו בחרב שריהם מדעם לשונם זו לעגם בארץ מצרים :

והנה (יב) **כאשר ילכו** לאשור. הייתי יכול לפרוש **עליהם רשתי** שהוא **שכעוף השמים אורידם ארצה** ועל ידי יתמו, אך אחר שהם פתים לא אעשה כך, כי אם **איסירם** ייסורין ביד האויבים, שיראו שמה שבחרו הן הם המדכאים אותם, ויכירו כי אוי להם שגלו מעל שולחן אביהם הוא ארץ ישראל, וזהו **כשמע לעדתם** והוא כי בת קול נשמע שהקב"ה אומר, אוי שהחרבתי את ביתי וכו' ומיסירם, אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, והנה אחר חורבן הבית שהיה ליהודה, יש שייכות לשני הדברים אך בבית ישראל שגלו תחלה אין שם חורבן ביתו יתברך, שהוא הנוגע אליו יתברך, כי אם **אוי** לבנים שגלו וכו', כי גלו מארץ ישראל ומשלוש רגלים אחר ביטול הפרדסיות, שהוא נוגע אל עדת ישראל.

ונבוא אל העניין אמר **איסירם** עד יהיה **כשמע** הנוגע **לעדתם** שהוא, (יג) **אוי להם כי נדדו ממני וכו'.** שהוא ענין אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, שהוא מה שהוא נשמע מאתו יתברך בשביל עדתם, ולא כשמע אוי שהחרבתי את ביתי וכו', שהוא נוגע אל ה' כביכול, והוא כי עדיין היה בית המקדש קיים, ופירש מה הוא השמע לעדתם, **אוי להם כי נדדו ממני וכו',** שהוא ענין אוי לבנים וכו', והנה אנכי הייתי מיד פודה אותם, אלא מפני **שהמה דברו עלי כזבים** הם דברים אשר לא כן.

(יד) **ולא זעקו וכו'.** ראו רעתם כי רבה, כי דרך העולם שגם בהיות האדם בריא לא יכוון בתפלתו, אך בראות עצמו על ערש דווי וכיוצא, אז יזעק בכל לב ויתחנן לפני קונו ירחם עליו, אך אלו לא כן עשו כי אם **לא יזעקו אלי בלבם**, אפילו **כי ילילו על משכבותם** כאשר נפלו למשכב, ויילילו מאימת מות, גם שם אז **לא יזעקו אלי בלבם**, כי אם מן השפה ולחוץ, וכאשר יתחברו אנשים שרי העם לבקר ולפקח עליו, לא יתחברו לדבר על לב החולה יתקן מעשיו, וישוב אל ה' מכל אשר חטא על הנפש למען יחיה, או לשימות זכאי ולא חייב, כי אם **על דגן ותירוש** של חולה איך יתחלקו, או מי ומי הנוטלים אותם על זה **יתגוררו** ויתחברו, נמצא **סיסורו בי** והוא כי בהיותם בי סמוכים אלי יחטאו, והוא, כי שכינה סמוכה אליהם למעלה ממראשותיו של חולה, ובי ואתי הם סוררים וחוטאים.

או יאמר מעין זה הנה אני למעלה ממראשותיו, והנה יסירו ויחטאו באופן קל בלתי מספיק לסלקני משם, כי אם שעדיין הם בי שעודני אצלם, ופירש איך יסירו ממני ועודם בו יתברך, הלא הוא כי מה שיסורו הוא עוון מחשבה בלבד, שאין אני מצפה למעשה.

והוא כי לפי האמת, (טו) ואני יסרתי. שהוא כמפורש במדבר רבה, כי כשהוא יתברך אומר ואני הוא ובית דינו כאומרו וה', ובזה יאמר ואני שהוא אני ובית דיני יסרתי, שיהיו החולים הנזכרים על משכבותם על ערש דווי, ובזה חזקתי זרועותם לפי האמת שהוא כהכות הרופא את החוטא, כמפורש אצלנו על כי הוא יכאיב ויחבש, כי הוא יתברך במה שמכה הוא מרפא, כי המכה היא הרפואה ואלי יחשבו רע, שמייחסים אלי הרע והחולי ולא החיזוק, שלא ידעו כי כל יסורי ה' הוא טוב ולא רע לפי האמת, אך עדיין עוון זה אינו רק במחשבה כאומרו יחשבו, ועל כי עדיין הם בי כי לא נסתלקתי למרום, כלומר עד יחטאו בדבור ומי יתן ואחר המחשבה ישובו ממנה, טרם תעלה השכינה למרום.

וזוהו (טז) ישובו לא על היו כקשת רמיה. שהוא ישיבו טרם יהיה הוא יתברך על כי אם בהיותו קרוב, שעדיין לא חטאו בדבור, אך לא יעשו כן כי אם היו לקשת רמיה, כד"א מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה, כן דרכו את לשונם קשתם נגד ההשגחה חלילה, ומה גם אם החולים ההם אנשי אמת, שיטיבו דברים על ייסוריהם, באופן כי על שייסורין שהוא יתברך ייסר לטובה נמשך שדברו רעה, ויהי עונם גדול מצרת אשר ילילו על משכבותם על חוליים, כי שם היה כמות כל אדם, ואלה השרים אשר עלו לפקח על דגן ותירוש יתגוררו, ימותו בחרבם מזעם לשונם אשר דרכו כקשת, כי המשחית שנעשה באותו עוון שהוא זעם לשונם, הוא יפילם בחרב וקרה להם כפרעה ועבדיו, שעל ידי מה שהיו רואים בצרה את ישראל, היו בוטחים לדבר נגד אלוהי ישראל, בחשבם כי איה השגחת אלוהי העברים על עמו, אם היה מניחם בגלות המר ההוא, ומאשר היו מתפקרים לדבר היו לוקים יותר על צרת ישראל, כן אלו על צרת החולים היה נמשך, שהיו מתפקרים לדבר, ולוקים למות בחרב כמעשה ארץ מצרים, וזהו זו לעגם בארץ מצרים כי זו לעגם של אלו, הוא אשר כמוהו היה בארץ מצרים.

פרק ח

א אל-חֲכֹךְ שֹׁפֵר כְּנָשֶׁר עַל-בֵּית ה' יֵעַן עֲבְרוּ בְּרִיתִי וְעַל-תּוֹרֹתִי פָּשְׁעוּ :

ב לי יִזְעֻקוּ אֱלֹהֵי יִדְעֻנוּךְ יִשְׂרָאֵל :

ג זָנַח יִשְׂרָאֵל טוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוּ :

ד הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי כספם וזהבם עשו להם עצבים למען יכרת :

(א) אל חכך שופר כנשר על בית ה' וכו'. הנה אין דרך שופר לינתן בחיך כי אם בשפתיים, אך יתכן כי על הרמת קול בכח מדמה אל שופר, כמד"א קרא בגרון וכו' כשופר הרם קולך, והנה כאשר יוצאים דברי המוכיח מן השפה ולחוץ, אין עושים שום רושם בשומעם גם נְשִׁירִים קול, אך כאשר דבריו יוצאים מהלב שטועם אותם בלבו בטעמם, שהוא נמשל אל החיך שאוכל יטעם לו, אז מתייחסת הרמת הקול אל השופר שבחך, וזהו **אל חכך שופר** שהוא שתרים קול מהלב, למען יכנסו אל לבותם של השומעים, וזה אשר תעשה הוא **כנשר על בית ה'**, כלומר, שכאשר הנשר מרחף על גוזליו ברחמיו, כן תרחף כזה על בית ה' שלא יחרב, **יען עברו בריתי** וגם על ביטול תורה, וזהו **ועל תורתי פשעו** כנודע, כי גם שעברו ברית ה' לא נחרב עד שבטלו את התורה, כמאמרם ז"ל ויתר הקדוש ברוך הוא על ע"ז וכו' ולא ויתר על ביטול תורה, והנה מדבריו יתברך אלה אשר דבר אל הנביא, שיוכיחם על אשר להם בית המקדש בל יחרב, שהוא על יהודה שבית ה' ממושכן עליהם, כנודע מרז"ל על פסוק **כלה ה' חמתו וכו'**, ופסוק **אלוהים באו גוים בנחלתך וכו'**, הנה מזה לא יבצר תמשך תלונה לישראל, כי הטיל הכעס בהם וישליכם אל ארץ אחרת בהחלט, מה שלא עשה כן ביהודה, שהטיל כעסו בביתו יתברך ובערי יהודה, כמד"א **הרס בעברתו מבצרי בת יהודה וכו'**, והן זאת אחשבה סיפור הוא יתברך לנביא אחרי צוותו אותו על יהודה בפסוק הקודם, מה שמתלוננים ישראל על רחמיו יתברך על יהודה מעל ישראל.

וזה אומרו יתברך אל הנביא הנה **(ב) לי יזעקו ויאמרו אלוהי ידענוך**. ומי הם שיזעקו ויאמרו כך **ישראל**, כלומר, אם ידעוך יהודה ועל כן גם בעברם בריתך ועל תורתך פשעו תרחמם, גם ידענוך אנחנו וגם שעתה חטאנו, ואמרו **אלוהי** לשון יחיד הוא לומר, כי גם היה זמן שהיינו לאחדים באלוהות, עם שבידיעה היה הפרש בין פחות ויתר כל אחד לפי השגחתו, כלומר, ולמה תרחם יותר על יהודה ותאמר **כנשר על בית ה'** שעתיד ליחרב על חטאת יהודה, מה שאין כן עלינו להקל מגלותינו.

ואם הוא על כי **(ג) זנח ישראל טוב**. הוא הקדוש ברוך הוא או התורה שגם היא תקרא טוב הנה **אויב ירדפו**, כלומר ודי לו רדיפתו ולא יהיה גלות תמידי.

ועוד אומר הוא יתברך, כי אומרים עוד ישראל **(ד) הם המליכו ולא ממני**. בתמיהא לומר הלא את הראשון שמלך בישראל, שממנו יצאתה כל הע"ז לישראל האם המליכו ולא ממני, לא כן הוא, כי בשמו יתברך המליכו אחיה השלוני, וכן הם **השירו** שרים אחרים המחזיקים גם הם על ישראל לעבוד אלוהים אחרים, מהטעם של ירבעם עצמו **ולא ידעתי** בתמיהא, כלומר והיה לי לבטלם.

ועוד אומרים כי מה **שכספם וזהבם עשו להם עצבים** לא להאמין בהם, כי אם **למען יכרת** של המלך והשרים הנז', שהוא עגל שעשה וישם בן ובבית אל להיות להם תואנה, על בלתי

לכתם אל העגל שעשה ירבעם בהתמדה ובהאמנה, כי אם לפרקים מפני כבוד המלכות של ירבעם ושאריו, המחזיקים מטעם ירבעם לבטל שלוש רגלים מירושלם, על שאין למלכם ישיבה בעזרה, והיו הולכים לדן ובית אל ואומר הוא יתברך.

ה זנח עגלך שמרון חרה אפי בם עד-מתי לא יוכלו נקין :
 ו כי מישראל והוא חרש עשהו ולא אלהים הוא כי-שבבים יהיה עגל שמרון :
 ז כי רוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין-לו צמח בלי יעשה-קמח אולי יעשה זרים יבלעהו :
 ח נבלע ישראל עתה היו בגוים ככלי אין-חפץ בו :
 ט כי-המה עלו אשור פרא בודד לו אפרים התנו אהבים :
 י גם כי-יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך שרים :

והנה על זה אני משיב ואומר להם, גם כדברכם (ה) שזנח ישראל עגלך שומרון. הוא עגל של מלך שומרון הניתן בדין ובבית אל, עם כל זה חרה אפי בם באומרי, שעם כל זה עד מתי אינכם כיהודה שמיד היטהרו מהע"ז, אך ישראל עד מתי כי הנה לא יוכלו נקיון, שלא יבצר משלשה פעמים בשנה שילכו להשתחוות שמה לעגל ההוא, כי אין בטולכם אותו מספיק כאשר בבטל עכו"ם הע"ז שיכול ישראל ליהנות ממנה, כי הלא מישראל היא וע"ז של ישראל אין לה ביטול, וזהו (ו) כי מישראל יש בה ממש כי הלא חרש עשהו ולא אלוהים הוא העגל הנזכר.

ושמא תאמר יחתכו ממנו אבר, ויהיה ביטול מספיק אם ביטול בדבור לא יועיל, לזה אמר כי שבבים יהיה וכו', לומר מה שאמרתי כי מישראל. ואין לו ביטול אפילו כי שבבים יהיה, שהוא משובר שברי שברים עגל שומרון יקרא, וזהו כי שבבים יהיה עגל שומרון על כן שלא יוכלו נקיון מהע"ז אחת דתם. (ז) שרוח יזרעו וסופתה יקצרו קמה אין לו כי לא תגיע תבואתה לקצור, וגם מה שלא יזרעו כי אם ספיח וכיוצא שיצמח מאליו, שעל בלתי היות על ידם היה אפשר יהיה בו צד ברכה, עם כל זה צמח בלי יעשה קמח ואם אולי יעשה דבר מה על איזה זכות זרים יבלעוהו, נמצא במקומם ימותו ברעב ואין תקומה, לכן בחרתי להם שיהא (ח) נבלע ישראל באומות שקועים תמיד, כי זה טוב להם מלמות במקומם.

ואין לומר כי גם שרוח יזרעו וסופתה יקצרו וכלתה מחייתם. הנה הגוים שקבלו מהם טובות ושוחדות יועילו למו, הנה לא כן הוא, כי בזמן שהיה להם שופע היו פונים לישראל על הנאתם מהם, אך עתה שקמה אין לו, בדד היו בגוים ככלי אין חפץ בו. כי לא היה להם מה ליתן והראיה, (ט) כי הנה המה עלו אשור. כשהגלום אשר שם מקום שאכלו תמיד מלחמם, כי כל ישעם היה אשור לשבוע לחם ומתנות אין מספר, ועם כל זה היה ישראל שם פרא בודד לו,

שאין מתחבר אליו להטיב לו, עם היות שאפרים **התנו** עם אשור תנאי **אהבים** על ידי מתנותיהם, ברית עם אשור יכרותו של אהבה ולא שווה למו, ועוד אעשה כי על אשר היטבתי שתחת מותם ברעב הבלעתים בגויים לשבוע לחם, עוד אעשה כי גם נוסף על ההטבה הנזכרת איטיב, **(י) שכי יתנו בגוים** שיתעסקו במשנה היא תורה שבעל פה **עתה אקבצם**, והנה הוחלתי שהקלתי עולם ויחלו **מעט ממשא מלך שרים**.

או יאמר, הנה על שלושה דברים העולם עומד, **על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים**, והנה במקום תקן עוותם כאשר גלו בשלשה אלה, הנה **המה עלו אשור ויהיו פרא בודד לו**. כפרא הזה היה בודד מהתורה, והן אמת **כי אפרים** בינם לבינם תפסו קצת גמילות חסדים, כי **אפרים התנו אהבים** בינם לבינם, ואם על הגמילות חסדים היו גם עוסקים בתורה היו כבני עלי, שבתורה וגמילות חסדים יכופרו והייתי מקבצם. וזהו **גם כי יתנו בגוים**. שהוא גם נוסף על הגמילות חסדים אקבצם, כי הנה בגמילות חסדים הזה, **החלו מעט ממשא מלך שרים**, והייתי גומר לקבצם על ידי כי יתנו בעסק משנה, היא תורה שבעל פה נוסף על הגמילות חסדים.

ושמא תאמר, למה איני מזכיר השלישית היא עבודה, מפני שלא תקנוה כמו שנאמר במקומו.

יא כי-הרבה אפרים מזבחות לחטא היו-לו מזבחות לחטא :
יב (אכתוב) (אכתב-לו) (רבו) [רבי] תורתי כמו-זר נחשבו :
יג זבחי הבקב' יזבחו בשר ויאכלו ה' לא רצם
עתה יזכר עונם ויפקד חטאתם המה מצרים ישובו :
יד וישכח ישראל את-עשהו ויבן היכלות
ויהודה הרבה ערים בצרות ושלחתי-אש בעריו ואכלה ארמנתיה :

(יא) הרבה אפרים מזבחות לחטא כך היו לו עתה מזבחות.

או שיעור הכתוב הרבה עתה כאשר היה לו מאז.

ושמא תאמר, מה שלא יתנו בגוים תורה שבעל פה הוא על ידי טרדת גלותם וטלטולם, קשה עליהם לקחתם על פה תכתבם להם ויעסקו בהם, לזה אמר. **(יב) אכתוב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו**. לומר אם עד כה היו חשובים בעיניהם וחושקים אותם, הייתי כותבם שיעסקו בהם כתאוותם, אך הנה עד כה **כמו זר נחשבו** בעיניהם, ולמה אכתבם ויקוצו בהם אז יותר, וגם לומר שאחזירים אל בית מקדשי, ושם לא יהיו לו מזבחות לחטא כי אם לה', ואז יעלו על מזבח ה' עולות וזבחים כאשר שב יהודה בבית שני, לזה אני מגיד כי ידעתי את יצרם.

כי הנה (יג) **זבחי הבהבי**. כי שנראה להם שהם כנותנים לי, טוב טוב הוא **יזבחו בשר ויאכלו** מלזבוח לה', כי **ה' לא רצם** שלא יעלו לרצון כי זבחיהם תועבה, ועל כן עתה גם שיזבחו לא יכופרו, כי אם אדרבה עתה **יזכור עונם ויפקוד חטאתם**, ובראותם שאחר שיעשו **זבחי הבהבי** לא ארצם, ואדרבה **יזכור עוונם ויפקוד חטאתם** שיתפקרו וישבו מצרים, וזהו **עתה יזכור וכו' המה מצרים ישובו**, באופן שטוב טוב הוא להשליכם אל ארץ אחרת גלות שלימה, מלהחזירם כאשר ביהודה, שהוא על ידי שליהודה הטלתי כעסי בביתי ובעריו, כמה דאת אמר הרס בעברתו מבצרי בת יהודה, מה שאין כן בישראל שלא הטלתי כעס בערים כי אם בהם.

ועוד טענה אחרת לרחם יותר על יהודה ולהטיל עיקר הכעס במבצריהם.

כי הנה (יד) **וישכח ישראל את עושהו**. אשר לא שת לבו כי ה' ישתבח שמו לעד אשר עשהו יכול למחות, **ויבן היכלות** לבושת פסילי הבליהם, או יתנם ביד אויביהם כאשר ייעד הוא יתברך בתורה, **יוליך ה' אותך ואת מלכך אל גוי וכו'**, אך יהודה עם היות שגם הוא חטא, הלא פחד ימשלו בו גוים, ומיראתו **הרבה ערים בצורות** יהיו לו למגן, ועם היות שבטח על הבל כי מי יעמוד לפניו יתברך, עם כל זה לא שכח את ה', ויירא מייעודו לתת אותם ביד המלכויות, על כן אמר **הערים בצורות** אשר בטח בהם יהיו לשריפת אש, למען יראו כי על הבל בטחו, ואז מוראם מה' ישאר במקומו, וטעותם אשר טעו לבטוח בערים בצורות יוסר מלבם, ותהיה מאז יראתם את ה' כראוי, מה שאין כן בישראל, וזהו **ויהודה הרבה ערים בצורות** ועל כן **ושלחתי אש בעריו וכו'**, ויוטל בהם עיקר הכעס ולא בעם, מה שאין כן בישראל ששכחו את ה' לגמרי, באופן שסרה קנאת ישראל על יהודה כמדובר.

פרק ט

א אל-תשמח ישראל אל-גיל כעמים כי זנית מעל אלהיך אהבת אתן על כל-גִּרְנוֹת דָּגָן :
 ב גֵּרָן וַיִּקֶּבּ לא ירעם ותירוש יכחש בָּהּ :
 ג לא יִשְׁבוּ בְּאֶרֶץ ה' וְשָׁב אֶפְרַיִם מִצְרַיִם וּבְאִשׁוּר טָמָא יֵאָכְלוּ :
 ד לא-יִסְכּוּ לֵה' יֵין וְלֹא יִעָרְבוּ-לוֹ זִבְחִיהֶם
 כָּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל-אֲכָלִיו יִטְמָאוּ כִּי-לֶחֶמָם לִנְפֹשָׁם לֹא יָבֹא בֵּית ה' :
 ה מֵה-תַּעֲשׂוּ לַיּוֹם מוֹעֵד וּלְיּוֹם חַג-ה' :
 ו כִּי-הִנֵּה הִלְכּוּ מִשְׁדֵּי מִצְרַיִם תִּקְבְּצֶם מִן תִּקְבְּרֶם מִחֲמַד לְכֶסֶף קָמוּשׁ יִרְשֶׁם חוֹחַ
 בְּאֵהָלֵיהֶם :

(א) אל תשמח ישראל אל גיל כעמים וכו'. הרי גלות אֶזְנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁיוֹשְׁלֻכוּ אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת בגלות, אמר הנה הראו לך ישראל להתחלת תשובה, אולי תוכל הועיל ותשוב הוא שתכיר הפרש שבין ישראל לעמים, כי הם כל טובם בעוה"ז ואתה בעוה"ב, ועל כן אפילו גדר שמחה אין ראוי לך לשמוח, אפילו בדבר שהוא גיל, שגדרו גדול משמחה כעמים, כלומר, במה שהוא גיל של העוה"ז שהוא גיל של עמים שהוא חלקם, והלא תאמר, אם הוא על הע"ז הרי גם העמים היו עובדים ע"ז, וגיל וטובה להם פה אינו דומה, כי הם אם עובדים ע"ז הוא כי אין להם חלק באלוהי ישראל, אך אתה זנית מעל אלוהיך ואשמתך רבה מאשמתם, כי לא עזבו את ה' כי מעולם לא היה אלוהיהם.

ושמא תאמר, כי מה שזנית הוא למען הנאתך שתעבוד דמות מלאך או כוכב, שממנו יראה לך שיושפע לך טובה, אפילו לו יונח שממנו יבוא לך טוב הנה לא היה חסר לך, כי **אהבת אתנן על היות לך כל גרנות דגן,** כל שכן שכאשר זנית עמו. **(ב) גורן ויקב לא ירעם.** ולא אשר לא ירעך לרמוז להם אחרים לעובדיהם, כי היטיב אין אותם.

ולא עוד, כי אם שאין צריך לומר שלא ירעם גורן ויקב, כי אם אפילו אם יהיה להם **תירוש** באמת נתון בחבית, שם בה יעדר וכחש בך ולא תראנו ע"י לכתך אחרי ההבל, וזה אומרו **בה** לשון נקבה על מקום ידוע, שהתירוש בה שהוא החבית.

(ג) לא ישבו בארץ ה' וכו'. הוא כלל הדברים הוא כי על עוון ישראל יחויב להם השעבוד והגלות כמדובר, עתה ראה יתברך שאפשר לומר יהי נא שעבוד ולא גלות, כי אם שישבו בארץ ה', ושם יהיה אשור הוא מלכו וישתעבדו שם לו, כי הנה כך הייתי עושה כי אם שימשך, כי **ושב אפרים מצרים** ואפילו אם לא ישוב מצרימה, כי אם שישאר בארץ עם אשור אין שום תועלת שקדושת הארץ תועילים, במה ששם יאכלו מתחת יד ה', ולא מתחת שר חיצוני טמא, כי הלא בהיותם **באשור טמא יאכלו** גם בארץ ה', כי השכינה תסתלק מהשפיע על ידה, כי אם על ידי שרו של אשור, נמצא כי גם שם **באשור טמא** יהיה מה שיאכלו.

ועוד כי גם שם לא ינוח להם, ולא תכנס בלבם שמחה, כי הנה שני דברים הם המשמחים ומה גם למרי נפש, כמד"א שהם יין ישמח ובשר, כמו שאמרו רז"ל ושמחת בחגך אין שמחה אלא בבשר, ושניהם יחסר מכם בהיות השעבוד בארץ ה'. כי הלא בעוון **(ד) שלא יסכו לה' יין** ימשך **שלא יערבו לו.** שאפילו מציאות עריבותו לא יהיה להם כי יקולקל, לעומת מה שהיין היה מתברך על ניסוך היין כנודע מרז"ל, וכן הבשר יתהפך להם לאנינות תחת שמחה, כי הנה זבחיהם אשר יזבחו בשר לאכול, יהיה **כלחם אונים להם**, כלומר, גם אשר זובחים להם לאכול לעצמם, ומה גם כי **כל אוכליו יטמאו**, כי אשור הוא מלכו ירדפם לזבוח את זבחו לע"ז, באופן שיטמאו שיאכלו זבחי מתים, והטעם לזה הוא, כי **לחמם** אשר הוא **לנפשם** שהם

הקרבת, שהם לחם אלוהיהם **לא יבוא בית ה'**, כי אפילו בעוד שבית המקדש קיים, בימים אשר האריכו עד גלות ירושלם **לא יבוא בית ה'**, כי לא יניחום אשור, ועל כן יהיה **זבחייהם** אשר הם זובחים לעצמם, **כלחם אונים** אשר הם זובחים להם, והנה על אפשר לכם להשיבני לא תאכלו בשר כלל, הנה בחול ניחא, אך **(ה) מה תעשו ליום מועד וכו'.** שצריך קרבן פסח וקרבן חגיגה וכל קרבנות החגים, האם תהיו בארץ ה', ואיך תשמחו עם אלוהיכם, ביום מועד **וביום חג ה'.**

(ו) כי הנה הלכו משד וכו'. הנה כתבנו כי לסלק תלונת היותם בארץ ה', ויהיו תחת מלך אשור ולא יגלו, כי אם שיתקיים בארץ ישראל השעבוד, נתן שני טעמים: **אחד, פן ושב אפרים מצרים.** **שנית, כי גם בהיותם בארץ ה', למה שהם באשור שמולך עליהם שם טמא יאכלו.**

ונמשך ענין טעם זה השני עד סוף פסוק הקודם, עתה שב אל מאי דפתח ביה הוא הטעם הראשון, שהוא **ושב אפרים מצרים** ופירש ואמר, דעו נא מה היא הצרה הבאה עליהם, בשובם מצרימה נגד צויו יתברך, וזהו **כי הנה וכו',** לומר הרעה היא, כי הנה הם **הלכו** ממצרים בצאתם משם **משוד,** כי שדדו את המצריים עד הניח אותם כמצולה שאין בה דגים, כמה דאת אמר **וינצלו את מצרים,** ומאותו השוד סמוך אליו הייתה הליכתם, כלומר והמצריים ייחם לבבם על ממונם ויהרגום, כמו שאמרו ז"ל בזמן אלכסנדרוס תבעו לפניו נכסיהם אשר השאילום, הרי יש להם צרה מהמצריים, ולא יוכח ש**מצרים תקבצם מוף תקברם,** ודעת המפרשים שהוא נוף שהיא אלכסנדריה, ויהיה על כי שם נפלת כפלים כיוצאי מצרים, אשר הלכו ויהיו שם אחר החורבן, והיא מתחום מצרים ובכלל האיסור כמו שכתב הרמב"ם.

והלא יקשה, כי מה זה החילוק כי מ"ם ונו"ן אינם ממוצא אחד, ואחשבה כי גם לאומר שהוא נוף לא יבצר היות שם קבורתם על עוון, והיותר מיוחד הוא לא תוסיפו ללכת בדרך הזה עוד, והנה **מוף** עולה כמספר **עוון,** ולפי זה יאמר אם **מצרים תקבצם העוון תקברם,** ואז **קימוש יירשם** הוא האויב החיצוני על כי הוא המכאיב הוא כח חיצוני המשחית הנעשה בעוון **חוח באהליהם.**

ז באו ימי הפקדה באו ימי השלם ידעו ישראל
אזיל הנביא משגע איש הרוח על רב עונך ורבה משטמה :
ח צופה אפרים עם-אלהי נביא פח יקוש על-כל-דרךיו משטמה בבית אלהיו :
ט העמיקו שחתו כימי הגבעה יזכור עונם יפקוד חטאתם :

(ז) **באו ימי הפקודה כו'** הנביא אומר לישראל **באו ימי הפקודה באו ימי השילום**. משיבים לו ישראל ואומרים, **אویل הנביא משוגע איש הרוח**, אם באו ימי הפקודה והשילום הוא **על רוב עונך** לא עלינו, ולא זו בלבד עושים לו, כי אם גם **רבה משטמה** להרע לו.

ועוד מוסיפים ואומרים לו, הנה אין לנו צורך בנביא יהיה צופה עלינו, להביט את אשר יבואו ולישמר מרעה. כי הלא **(ח) צופה אפרים עם אלוהי**, העוזר להם לראות את הנולד, ואין הנביא מועיל לנו, כי אדרבה **נביא** הוא **פח יקוש** לנו, **על כל דרכיו** שנותן לנו מכשול, ולכוד אותנו במה שאנו משטימין אותו ונחטא, נמצא שאין לנו ממנו תועלת כי בלעדיו **צופה אפרים וכו'**, כי אם נזק **שמשטמה בבית אלוהי**, וגם הוא **פח יקוש** במה שעל ידו. **(ט) העמיקו שחתו כימי הגבעה וכו'**. שמה שבלעדיו היו שוגגין עתה יהיו מזדיין, שכדי להכעיסו עושין בעבירת זדון, וזה **כימי הגבעה** שעל שקמו ליסר את קצת אנשים שהתעללו בפילגש, כעסו נגד כל ישראל ועשו כל שבט בנימין מלחמה עם ישראל, והרגו ארבעים אלף בישראל, נמצא שעל ידי בא ישראל להוכיח את קצת רשעים, היא סיבה שהיו **כפח יקוש** את כל שבט בנימין, שנכשלו ונפלו גם שבטם, כך עתה הנביא על ידי בואו להוכיח, הוא **פח יקוש** כמדובר, ועוד פח יקוש באופן אחר, והוא שעל ידי מה שיזכור עונם יתעורר הדין העליון עליהם, ויפקוד גם החטאות ומה גם העונות, מה שאין כן אם לא היה הנביא מעורר.

י כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה
ראיתי אבותיכם המה באו בעל-פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם :
יא אפרים קעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן ומהריון :
יב כי אם-יגדלו את-בניהם ושכלתים מאדם כי-גם-אוי להם בשורי מהם :
יג אפרים כאשר-ראיתי לצור שתולה בנה ואפרים להוציא אל-הורג בניו :

משיב הוא ואומר, ראו עתה כי אין לאדם לסמוך על דעתו, אם לא יהיה לו נביא מוכיח ומישר, אפילו אדם צדיק כי הלא ימשך האדם על פי שכלו ויאבד. והראיה כי הלא **(י) כענבים במדבר מצאתי ישראל**. כמו שאמרו ז"ל בבת אחת מצאם כולם צדיקים כענבים שמתבשלים כאחת והיה פלא, כי גדלו בזה מאבותם שהיו אחד אחד, **כבכורה בתאנה** שמתבשלים אחד אחד, כך אחד היה אברהם ואחר כך יצחק ואחר כך יעקב, ועם היותם כענבים כולם צדיקים במתן תורה, עם כל זה בהמשכם אחר שכלם נאבדו, כי **המה באו בעל פעור**, ואז אמרו בלבם כי מה העבודה הזאת, הלא היא בושות וחרפה לפעור עצמם בפניה, כי זאת הייתה תחבולת מדיינים להחטיא את ישראל, כמפורש אצלנו במקומו באר היטב, על בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור, כי על כן לא חטאו הנקראים ישראל באלוהים אחרים, זולת פעור, כמה דאת אמר **ויצמד ישראל לבעל פעור**, וכמו שכתבנו על פסוק עיניכם הרואות את אשר עשה ה'

לבעל פעור, וזהו **וינזרו לבושת** שנזרו בשביל הבושת, באומרם כי זה בושת לה ולא עבודה, ומזה נמשך **ויהיו שקוצים** כעושים מאהבה וימיתם ה', כאומרו **כי כל אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו וכו'**, הוי אומר כי טוב לגבר נביא ומוכיח בל ימשכו אחר שכלם ויאבדו, הפך אומרם כי **צופה אפרים וכו'** ושהנביא אדרבה הוא **פח יקוש** כמדובר.

(יא) **אפרים כעוף יתעופף כבודם וכו'**. מהראוי יאמר יעופף אך הנה **יתעופף** הוא כדבר המתעופף מעט מעט, ויהיה כי הנה למעלה הזכיר מה שנגעו בכבוד הנביא באומרם **אוייל הנביא משוגע איש הרוח וכו'**, והנה הם הולכים ומוסיפין בהעדר כבודו, כי מתחילה לא העיזו פניהם לנוכח, כי אם אמרו **אוייל הנביא משוגע איש הרוח**, ואחר כך הוסיפו לדבר לנוכח ואמרו **על רוב עונך**, ואחר כך **ורבה משטמה** כמדובר למעלה.

על כן אומר הוא יתברך כך מידה כנגד מידה, כאשר היקלו בכבודך מעט מעט, כך איקל בכבודם מעט מעט, וזהו **כעוף יתעופף** לאט **כבודם**, והוא מתחילה אמנע כבוד תפארת הבנים **מלדה**, שלא יבואו המעוברות ללדת כי אם יפילו, ועוד מעט אוסיף שאפילו לא יגיעו לגידול בטן המלאה, כי אם שיפילום קודם לשלשה חדשים, אך עדיין לא יבצר ההריון, אך עוד מעט וגם הריון לא יהיה, וזהו **יתעופף מלדה ומבטן ומהריון**.

ושמא תאמר, אם לא היו מתים אשר כבר היו נולדים עתה טרם יגדלו יהיה מתקיים זה, אך כיון אשר נולדו ישכלו איך מתקיים ענין הלידה ובטן והריון, לזה אמר הנה זה הוא על דבר כבודך. שגם תראה **(יב) שיגדלו את בניהם** הנולדים **ושכלתים מאדם** הוא על כי גם **אוי** זולת האוי יש **להם** על דבר כבודך, **גם אוי להם** על הנוגע אלי שהוא **בשורי מהם** על מה שחטאו לי, ובא וראה רעתם כי רב על זה.

כי הנה **(יג) כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה**. שטבעה במקומה ויאבדו יחד אנשים ונשים וטף כך היה ראוי להם, אם לא שזכר אני להם כי **ואפרים להוציא אל הורג בניו**, כי ביציאת מצרים כל כך בטחו באמונת הגאולה שיצאו והרגום פלשתים, כמו שאמרו ז"ל שעל זה ידבר סוף פסוק זה, ויתכן לפי דרכנו בראש הפסוק, והכוונה, כי על כן אהיה רחום בדין לבלתי יהיו כצור.

יד תן-להם ה' מה-תתן תן-להם רחם משכיל וְשָׁדִים צִמְקִים :

משיב הנביא לפניו יתברך. ואומר, כיון שאתה רחום בדין **(יד) תן להם ה' מה תתן**. לומר, אתה אמרת להתחיל בלידה שילקו תחילה בהעדר לידה שיפילו סמוך ללידה, ואחר כך לא

יגיעו למילוי בטן רק להריון, ואחר כך גם הריון לא יהיה למו, ותן להם ה' מה תתן אלא שתהפך הסדר וגם לא תמנע ההריון, והוא כי תחילה תן להם רחם משכיל רחמם שלא יגיעו ללידה, ואחר כך הגיעם ללידה ויבצר מהם החלב שיהיו שדים צומקים, כיון שהוציא אל הורג בניו אתה מרחם בדין, וכוונת הנביא שעל ידי היות מציאות הריון, אפשר ימצא להם זכות להמשיך טובם, וכן אחר היות להם לידה ולא יהיה הלכות בילדים רק בשדי אמותם, אולי יחנן ה' להמציא להם חנינה, מה שאין כן אם ילקו הילדים ואינם.

טו כל-רעתם בגלגל כי-שם שנאתים על רע מעלליהם
מביתי אגרשם לא אוסף אהבתם כל-שריהם סוררים :
טז הכה אפרים שרשם יבש פרי (בלי) (בל-יעשון) גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם :

משיב הוא יתברך ואומר (טו) כל רעתם בגלגל וכו'. לומר מה שאמרת שאתן להם בעצמם, הנה עונשם מוכן להם מאז בגלגל, כי כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים וגזרתי עליהם על רוע מעלליהם, כי מביתי אגרשם וכו', ועל מה שאמרת שאתן להם רחם משכיל ולא אמנע ההריון זה אי אפשר. כי אחר (טז) שהוכה אפרים שורשם יבש פרי בל יעשון. ועל אשר אמרת שלא אמנע הלידה, בחשבך שאחר שילדו אולי ארחם ולא ימותו, דע אפוא, כי לא כן הוא, כי אם גם כי ילדון והמתי מחמדי בטנם על כל פנים.

יז ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ויהיו נדדים בגוים :

משיב הנביא ואומר, הנה אמרת שעל מה שנגעו בכבודי באומרם אויל הנביא וכו', כעוף יתעופף כבודם וכו', ועל אשר חטאו לך מאז בגלגל שמביתך תגרשם, זה אחלה פניך כי הנני מוחל על הנוגע אלי.

(יז) ימאסם אלהי כי לא שמעו לו וכו'. על מה שחטאו לו בלבד ולא על אשר חטאו לי כי לא שמעו לו, כלומר על מה שלא שמעו דברי משמו ולא על מה שבזו אותי, ולא תהיה רעתם רק שיהיו נודדים בגוים בלבד כאמורך מביתי אגרשם, ולא לקו מלידה ומבטן ומהריון ומשיכול בניהם כלל.

פרק י

א גִּפְן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פְּרִי יִשְׁוֶה-לוֹ כָּרֶב לִפְרִי הָרֶבֶה לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוֹב לָאָרֶץ הַטִּיבוּ מִצְבוֹת :
 ב חֶלֶק לִבָּם עֵתָה יֵאָשְׁמוּ הוּא יַעֲרֹף מִזְבְּחוֹתָם יִשְׁדֹּד מִצְבוֹתָם :
 ג כִּי עֵתָה יֹאמְרוּ אֵין מֶלֶךְ לָנוּ כִּי לֹא יֵרָאֵנוּ אֶת-יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מֵה-יַעֲשֶׂה-לָּנוּ :
 ד דַּבְּרוּ דְּבָרִים אֵלוֹת שָׂוֹא כֶּרֶת בְּרִית וּפְרַח כְּרֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל תַּלְמִי שְׂדֵי :

(א) **גפן בוקק ישראל כו'.** אחרי אומרו הנביא שלא ימנע מישראל פרי בטן, רק שיהיו נודדים בגויים כמדובר בקודם, אומר עתה הוא יתברך, הנה זה וזה צריך להם, כי העדר פרי בטן ראוי להם, כי הלא **כגפן בוקק** חלול וריק הבלתי עושה **פרי ישוה לו** בתמיהה, והוא כי הלא כרוב לפריו שהוא כי כאשר היה לו רוב לפריו **הרבה** הפרי **למזבחות** לשרוף פרי בטנם להם, וגם לא שופע טובה כי כטוב לארצו **הטיבו מצבות.**

ושמא תאמר, אם כן אפוא למה איחרתי עד כה מלפקוד עליהם הלא הוא, כי כל עוד שהיה להם אחדות הארצות. אך כיון (ב) **שחלק לבם עתה יאשמו.** ואגב פקידת עוון זה ילקו גם ענין המזבחות והמצבות, כי הוא **יערוף מזבחותם ישדד מצבותם.**

(ג) **כי עתה וכו'.** אמר הלא תאמר, אולי עתה ישובו ויודו כי אין להם מלך זולת מלכו של עולם האם לא ארחם, דעו אפוא, כי אם עתה יאמרו **אין מלך לנו**, כלומר מה שאין מלך לנו שהוא כי מי שהוא מלך סתם הוא מלכו של עולם, איננו לנו כי מסתלק ממנו, והטעם, **כי לא יראנו את ה' והמלך** הידוע לנו הוא המולך בארץ עלינו **מה יעשה לנו** כי מה יושיענו זה, אין אומרם כך הוראת תשובה שלימה. כי אם (ד) **דברו דברים.** כלומר ולא מלבם ואפילו שישבעו **אלות** על הדבר הן **שוא**, ואפילו שיהיה כרות ברית שיורו קיום, הנה לא שיפרח **כראש** ולענה, **משפט** ודין ורוגז עליהם **על כל תלמי שדי**, שמילאו עגלים ואילילים לבושת, ועל ידי כן יוסיפו לחטא.

ה לַעֲגָלוֹת בֵּית אֹן יִגְוְרוּ שֹׁכֵן שְׁמֶרֶן כִּי-אֲבִל עָלָיו עֲמֹ וְכִמְרִי עָלָיו יִגְלוּ
 על-כְּבוֹדוֹ כִּי-גִלָּה מִמֶּנּוּ :

ו גַּם-אוֹתוֹ לְאֲשׁוּר יִבֹּל מִנְחָה לַמֶּלֶךְ יִרְבֵּ בְּשָׁנָה אֶפְרַיִם יִקַּח וַיְבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מִעֲצָתוֹ :
 ז נִדְמָה שְׁמֶרֶן מַלְכָּה כְּקֶצֶף עַל-פְּנֵי-מִים :
 ח וַיִּשְׁמְדוּ בָמוֹת אֹן חֲטָאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ וְדֹרֶדֶר יַעֲלֶה עַל-מִזְבְּחוֹתָם
 וְאָמְרוּ לְהָרִים כְּסוּנוֹ וְלַגְּבְעוֹת נָפְלוּ עָלֵינוּ :

כי הנה **(ה) לעגלות בית און יגורו וכו'.** הוא בית אל היה שם אחד משני עגלי הזהב אשר עשה ירבעם, והורד העגל ההוא בבלה וישארו עוד עגלים אחרים שנעשו שם אגבו, ואמר, כי אחר שילוח העגל ההוא טרם גלות ישראל, נתקבצו לעגלות הנשארים שם כל **שֶׁכֶן שומרון,** ולא אמר שוכני על התאחדם לקבוץ ההוא על הנותרים, והיה הקיבוץ על שני בחינות:

אחד, על **כי אבל עליו עמו** על העגל ההוא שחסר מהם, והשנית, על שמחת כמריו כי **כמריו עליו יגילו,** ופירש מה **שאבל עליו עמו** הוא על כבודו של העם שגלה ממנו, ומה **שכמריו עליו יגילו** הוא. כי **(ו) גם אותו** העגל המיוחד מהעגלות **לאשור יובל מנחה כו'.** ועל כן יגילו כי עתה יהיו כומרים לתועבת מלך גדול ויכבדו ויעלו במעלה, ואחר כך **בושנה אפרים יקח,** באמור אוי לאלוה שלא הציל את עצמו ואת עמו לקח עמו, ויבוש אפרים כי הוא יעץ לעשות העגל ההוא תחת בית אלוהי העולמות כולם, וגם **יבוש** כללות **ישראל מעצתו** של אפרים, אשר לקח ללכת אחרי עגלי ירבעם, והנה כשלוח שומרון מנחה העגל ההוא לאשור **(ז) נדמה שומרון.** היות **מלכה** של אשור הנזכר שיכבדום על עגלם, ויקרם **כקצף על פני מים** אשר לכאורה הוא למעלה על המים, ועוד מעט והוא נימוח ויהי לאין כאלו לא היה, כך חשב שומרון יהיה מלכה של אשור, על שלוח עגלו מנחה לאשור, וכבודו לאפם ותהו נחשב, והנה בתחילה לא תהיה כי אם מציאות בושנה, אך עוד יתוסף עד שמרוב בושנה יקוצו בחייהם, עד אומרם כי מי יתן מותם.

וזוהו כי **(ח) ונשמדו במות און.** אשר עבדו שם את העגל **חטאת ישראל** הוא כנודע, כי כל עוון ומה גם של ע"ז נעשה כח טמא משחית, והוא הנותן נקמות בעושיו, וזה יאמר, **חטאת ישראל** הוא יהיה **קוץ ודרדר יעלה על מזבחותרם,** כי החטאת עצמו הוא המחריב עד גדר זה, וכל כך יתפעלו מהבושה, עד שיאמרו **להרים כסונו וכו',** לומר מי יתן מותנו וההר יכסה עלינו, ואפילו יהיה על ידי מיתה משונה שהגבעות יפלו עלינו.

ט מימי הגבעה חטאת ישראל שם עמדו לא-תשיגם בגבעה מלחמה על-בני עלוה :
 י באותי ואסרם ואספו עליהם עמים באסרם לשתי (עינתם) [עונתם] :
 יא ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש
 ואני עברתי על-טוב צוארה ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד-לו יעקב :
 יב זרעו לכם לצדקה קצרו לפי-חסד
 נירו לכם ניר ועת לדרוש את-ה' עד-יבוא ויורה צדק לכם :
 יג חרשתם-רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי-כחש כי-בטחת בדרך ברב גבוריך :
 יד וקאם שאון בעמיק וכל-מבצריך יושד כשד שלמן בית ארבל ביום מלחמה אם על-
 בנים רטשה :
 טו ככה עשה לכם בית-אל מפני רעת רעתכם בשחר נדמה נדמה מלך ישראל:

(ט) **מימי הגבעה חטאת ישראל כו'.** עד כה דבר על כללות העם, עתה בא להתלונן על הראשים הראויים להוכיח ולמחות ולהנהיג, ואמר, הנה **מימי הגבעה חטאת ישראל**, ואינו מן התימה מה שעושים עתה כי מאז החלו, אך תלונתי היא כי אז היו מקנאים ליסר עושי רשעה מה שאין כן עתה, וזהו **מימי הגבעה וכו'**, אך אם בני דור זה שם היו עומדים, **לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עלוה** כאשר עשו אז.

ושמא תאמר, אם כן למה אז קצפת על ישראל אשר עשו **מלחמה על בני עלוה**, ומתו ארבעים אלף מישראל. לזה אומר הוא יתברך הנה אין ספק, כי (י) **בְּאַתִּי ורצוני וְאַסְרָם**. שהוא לייסר את בני עלוה הנזכרים כאשר רצו אז ישראל, כי אם מה שהקפדתי היה כי כאשר נאספו עליהם עמי הם השבטים, כמד"א גוי וקהל גוים וכמד"א עמים הר יקראו, למ"ד **באסרם** שאסרו עצמם בחרם ושבועה שלא יהיה לחרוש מענה אחת בשדה כי אם שתיים, וזהו **באוסרם לשתי עונותם**, והוא ענין מאמר ז"ל, שאמר הקדוש ברוך הוא לכבודי לא מיחו שאין מוחים בפסל מיכה, בכבוד בשר ודם מיחו, וזה יאמר, באיסור עצמם בחרם ושבועה, היה ראוי יהיה **לשתי עונותם**, שהם הפסל והפילגש ולא לאחד בלבד ולהניח העיקר, וקראם כך מפני שייסרם את הרשעים הוא כחורשים שדה בו ומתקנים אותו להיות בו מועיל, וגם החרישה היא חתוך ושבר והכניע הקרקע, ועתה גלה הדמיון אל ימי הגבעה והתלונה ואמר. הנה (יא) **אפרים עגלה מלומדה**. שהוא ירבעם שהוא עגלה מלומדה, שהיה מלומד בחכמה ובעול מצות וחסידות, כמו שאמרו ז"ל אם כאשר היא **עגלה מלומדה** בבחרות, אם היה גם כן **אוהבתי לדוש**, שגם היה אוהב לדוש שהוא לחתך הקש ועשב השבולת, להוציא אוכל החטה מתוך הפסולת, אם היה עושה כך להכניע את העם אשר בם אוכל ופסולת, עד שבר הפסולת שבהם והוציא אוכל המעשים טובים, וזהו **אוהבתי** ביו"ד שהיא אוהבת לעבודתי **לדוש** כמדובר, הנה אשר היה ירא פן בראות אותו יהודה וישראל עומד בעזרה, ואת מלך יהודה יושב יורידוהו מגדולתו, וילכו הכל אחר רחבעם מלך יהודה לא היה פחד, כי הנה אני בזכות היותו **אוהבתי לדוש**, הייתי מרכיב אותו על העם, כלומר שיהיה מולך על העם כרוכב על הסוס, ואין צריך לומר שלא יורידוהו מגדולתו, כי אם שאפילו יהודה שהם תחת מלכות בית דוד, יהיו גם הם בעוזריו חורשי חרישו, וכל שכן עשרת השבטים שישדדו שדותיו כעבדים אל מלכם, וזהו **ישדד לו יעקב**.

ושמא תאמרו, מה נעשה לשאור שבעיסה מעכב מלשאל ומלהשיב לזולת.

הנה זאת עשו (יב) **זרעו לכם לצדקה**. והוא כנודע מרז"ל שהיה אחד מארבעה דברים הצריכים לבעל תשובה שיסייעוהו מן השמים, ופירש דרך הצדקה ואמר הנה אל יראה בעיניכם כמחסרים ממון בתתכם צדקה, כי אם כזורע שכל גרגיר שזורע הוא כמרבה לו

שבולים רבות, כך אדרבה אתם כמרביתם ולא כמחסרים, וגם אל יעלה על רוחכם, שאת המקבל אתם מהנים ונותנים, כי אם לכם לעצמכם, כי יותר מה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית, נמצא כי לעצמו הוא נותן, וזהו **לכם**, והישמרו לכם פן תעשו לכוונה שירבה לכם כי אם **לצדקה**, כלומר, למה שהיא לצדקה והוא יתברך יעשה את שלו, ואם תראו שעם שתתנו צדקה לא ירבה לכם כי אם בצמצום, אל תחושו כי אם **קצרו לפי חסד**, כי קציר ולקטית זריעתכם לא תשערו בבחינת השכר, כי אם לפי הפירות שנותן הוא יתברך בתורת חסד, ולא כל הראוי אל החסד רק לפי חסד שהוא מעין החסד, שהוא כי את אשר יאהב ה', גם מהפירות מניח לו הוא יתברך לקרן קיימת, כמפורש אצלנו על פסוק **להנחיל אוהבי יש וכו'**, ואחר כך העלו על לבכם כאלו כל החרישה שחרשתם עד כה, היא בור בערך מה שיהיה אחרי כן, הכנעת החומר יתירה עד בחינת חסידות, וזהו **נירו לכם** את מה שהוא **ניר** כבר, או שאחר האמור יגדל היצר הרע, כי כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, לכן צריך להכניעו על הקודם, וזהו **נירו לכם ניר** וגם שהבא ליטהר מסייעין אותו, וצריך שתעשו כן הנה צריך דרישה ותפילה עם הצדקה, ואם תדרשו מאתו ולא יעשה, אל תתיאשו כי הלא **ועת לדרוש את ה'** אינה קצובה, כי אם **עד יבוא ויורה צדק לכם** שיורה לכם בעצמו יתברך דרך הצדק והכישרון, עד יבוא אל הפועל אל תתנו דומי לו, כי מנסה ה' את השב אם בחשק הוא שב, שגם שיראה הסתר פנים, איננו מתיאש מן הרחמים ומאמין בה' ברוך הוא, כי לא יעזוב את אשר יקראוהו באמת, והניסיון הוא שלא יתיאשו אם לא יענה מיד, ועם כל זה הוא מחזיק באמונה ובהשגחה שאת אוהביו יאהב, ואם יתמהמה יחכה לו, ובכן יעתר לו אחרי כן עד בלי די.

ואם תאמרו, כי הלא שבתם עד גדר שעל עבירות שבין אדם למקום **(יג) חרשתם רשע**. שהכנעתם אותו כחורש את הארץ, והעולה שבין אדם לחברו **קצרתם** והכרתם אותו, ומה לכם עוד לעוות, ועם כל זה לא חסרתם רעות וצרות, דעו **פרי כחש** שהאכילו אתכם מן השמים, **פרי כחש** שהם ייסורין, כמד"א ויאכלו מפרי דרכם שהוא פרי הנמשך לכם מהכחש שכחשתם בה', ואותו הכחש על דרך עבירה גוררת עבירה, גורר לכם עבירה שהוא כמו פרי של הכחש, באופן שגם שהחלתם לשוב אותו הפרי לא נתבטל, ומהו הפרי הלא הוא כי **בטחת בדרכיך של הכחש ברוב גבוריך**, לומר שלא תירא מפחד רעה על שכיחשת כי גבוריך יועילוך, ועתה תראה מה שיועילוך כי הנה. **(יד) וקאם שאון בעמך וכל מבצריך יושד וכו'.** ותראה הביטחון ההוא מה יסכון לך, ואל תאמרו כי אין עליכם אשמה, כי כל מה שחטאתם לא מכם היה, כי אם מהמלך ירבעם ששם העגל בבית אל, ומה היה לכם לעשות אל תאמרו כך. כי הנה הן אמת, כי **(טו) ככה עשה לכם בית אל**. אך לא מפני רעת המלך כי אם **מפני רעת רעתכם**, היא הרעה שנמשכה מרעתם הוא הפרי של הכחש הנזכר, אך לא על עוון המלך כי הנה **בשחר כו'**, והוא בשום לב אל אומרו **בשחר** מפני הבי"ת, שהוא כאומר בהשחר בה"א הידיעה, ויהיה מאמרם ז"ל על פסוק כדבר אפרים רתת וכו', בשחר הראשון שהיו רוצים

להקריב תמיד של שחר בחינוך הבית, ושהה שלמה עד קרוב לארבע שעות מהיום, והיו ישראל ממתנים בחוץ, כשיצא ענה לו ירבעם עזות על שישן עד השעה ההיא, אמר הקדוש ברוך הוא אתה דברת נגד שלמה, ולא שמת לבך אל השררה שמחטיאה את האדם, חייך שאתה תנשא בישראל ותאשם בבעל. ותמות, וזהו **כדבר אפרים רתת נשא הוא בישראל ויאשם כו'**, נמצא כי מאז נתחייב מיתה על שהרים יד במלך בדברו עזות, ואחר כך נתחייב מיתה על ע"ז, וזהו **נדמה נדמה** לומר בהיותו השחר הידוע נדמה, ואחר כך נדמה בעגל, ואותו העוון הראשון שנתחייב מיתה, על שהרים יד במלך הביאו לעוון העגל, נמצא שאותו עוון היה בו כמת מאז וקרוב לעבור עוון העגל, באופן שלא היה לכם ללמוד ממנו, כי הלא ידעת כי בן מות היה מאז, וכאשר קנא בשלמה ונתחייב מיתה כך נתעתד לחטא, והיה לכם לישמר לבלתי החשיבו לחטא כמוהו.

פרק יא

א כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני :
ב קראו להם כן הלכו מפניהם לבעלים יזבחו ולפסלים יקטרון :
ג ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על-זרועותיו ולא ידעו כי רפאתים :

(א) **כי נער ישראל ואהבהו וכו'.** אחרי אומרו למעלה שיבואו ליטרה, באומרו **נירו לכם ניר** ואחר כך **עת לדרוש את ה'**, שסייע מן השמים שיורה צדק וכשרון להם, ונמשך על זה העניין עד כה. בא עתה ואמר הלא לא יבצר מכם מלומר, למה אבקש תתחילו אתם ואחר כך אסייע, ולא יתהפך שתתחיל אתה, הלא הוא, **כי נער** היה **ישראל** במצרים כנער, שעדיין היה מתייחס לנער חסר חכמה וכשרון, כי לא קבל תורה ולא למד בכישרון, ועם כל זה **ואהבהו, וממצרים קראתי לבני** ישראל שובה אלי על ידי משה ואהרן לאמר, **פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם, והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים**, שהוא כקורא אותם אליו הנה טרם יבואו ליטרה, עודם כנער חסר כשרון ותורה, קדמתי וקראתי אותו וראה מה הועלתי, כי במקום שהיה להם לימשך אחרי ולהדבק בי, אדרבה, מיד כאשר **(ב) קראו להם** משה ואהרן **כן הלכו** הקרואים מפניהם של ישראל, ומיד **לבעלים יזבחו ולפסלים יקטרון**, כדרכם של עובדי ע"ז היו אז ישראל, הנה כי היכולתי לטהרם כאמור כי ימשכו אחרי, ואדרבה **לבעלים יזבחו וכו'**, ואין זה כי אם כזורע אל קוצים בשדה בור, כלומר, ועל כן הראוי הוא שינירו להם ניר שיתחילו ליטרה, ואז אסייע שתהיה בם הכנה לקבל שפע הכישרון.

וכן (ג) **אנכי תרגלתי** והדרכתי את **אפרים כו'.**

ולבוא אל העניין נזכירה מאמרם ז"ל על פסוק וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה, אמרו ז"ל שראה שעתיד לצאת מאפרים ירבעם בן נבט וממנשה אחאב ויהו, ועל כן אמר מי אלה, כלומר איזה פגם יש בהם שיוצאים מהם אלו, ועל כן לא היו ראויים לברכה, ועל פי דרכם ז"ל ביארנו ענין קחם נא אלי ואברכם מה ענין קיחה זו. וגם למה ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו, לחזור להכניסם ולא הניחם שם כאשר היו. וגם אומרו ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל וכו', למה יודיעונו שאשר היה בימינו היה משמאל ישראל ואשר בשמאלו מימין ישראל. אך הוא, כי היו עתידים לצאת פסולת גדול ורב מהם ושאל מי אלה, כלומר איזה פגם יש בהם. והשיב יוסף בני הם כלומר דומים אלי כשרים הם, והפגם יהיה אשר נתן לי אלוהים בזה, שהוא במצרים היותר טמאה מכל חוצה לארץ, כי על כן ערות הארץ תקרא. או שהראה לו כמו שאמרו ז"ל שטר כתובה, וראה בה שהייתה האשה בת פוטיפרע. או למאן דאמר שאסנת הייתה בת שכם בן חמור, שראה זה בשטר כתובה או בקמיע שהשליכה לו כשסיבבוהו בכל מצרים, שהיה כתוב בו כל הדבק בי ידבק בזרעו של יעקב, ואפשר שעל קמיע זה יאמר בזה, אז אמר יעקב אינם ראויים לברכה, לכן קחם נא אלי בידך, ועל ידי קיחתך אותם אלי תכניסם בהשפיע בם זכותך, שעל ידי כן יקל רוע חלאת היוצאים מהם הנזכרים ועל כן ואברכם, ויוסף לא לקחם כי אם הגישם אליו בלבד, מהטעם הכתוב אצלנו בביאור התורה בס"ד, על כן לא בירכם עד שהוציאם מעם ברכיו, כדי שיקחם יוסף בידיו בעצם ויניחם לפני אביו, להשפיע בהם שפע קדושה וטהרה, והנה להיות כי על ידי יוסף הייתה הכנתם והרקת שפע, על כן גם שיוסף לא כיון בשום את אפרים בימינו, רק כדי שיבוא לשמאל ישראל, עם כל זה הימין עשה את שלו, והורק שפע רב ועצום על אפרים מעל מנשה, על כן גם יעקב הרגיש היותר מוכן שהיה אפרים, וישת ימינו גם הוא על ראשו, וזה מאמר הכתוב ויקח יוסף וכו' את אפרים בימינו, לא להכניס ביותר רק כדי שיבוא לשמאל ישראל, וכן את מנשה בשמאלו כדי שיבוא לימין ישראל, ועם כל זה יעקב ברוח קדשו השכיל הכנת אפרים היתירה, שהיה ראוי אל הימין וישלח את ימינו על ראש אפרים וכו', ועל ידי כן בחינת צאת מהם הבלתי ראויים הומתקה ונרפאה, באופן שהייתה הכנה גדולה לעתידים לצאת מהם ירבעם בפרט, שהיה המתחיל בעבירה לימנע על ידי בחירתו ולא עשה.

ונבוא אל העניין. אומר הוא יתברך ראו נא כי אין מועיל מה שאתחיל אני, אם לא אחר שהחוטא מתחיל ובא ליטהר כמדובר, כי הנה ואנכי תרגלתי והדרכתי לאפרים בדרך אמת וכשרון, להמתיק מה שהיה עתיד לבוא מזרעו, ובמה תרגלתי, ע"י קחם יוסף אותו ואת אחיו על זרועותיו להכניס כמדובר, והעיקר היה על אפרים שתרגלתי אז במה שהסיבותי, יבוא אל הימין של יוסף בקחתו אותם על זרועותיו, כי ממני יצא מה שלא דקדק יוסף בדבר כי לא שת לב רק אל היותו משמאל ישראל, ועם כל זה לא שווה לי לכשרותם, והוא כי לא ידעו כי רפאתים את שניהם להמתיק היוצאים מהם, שיוכנו לבלתי חטא לה' וחטאו, והעניין כי לא

ידעו הם כי התעתדו ברוע הכנתם לחטא, ורפאם ה' שיהיו כשאר כל אדם, משוללי דבר המקרבם לידי חטא, היו נמנעים, אך **לא ידעו כי רפאתים**, וילכו אחרי שרירות לבם.

או **שיעור שני אלה הכתובים שאומר הוא יתברך**, אל תאמרו כי הלא לא תאשמו, כי הנה מאז ראה אלוהים שהתעתדו לצאת מאפרים, ירבעם אשר חטא והחטיא את ישראל עד שהאבידם, לזה אמר, הנה כבר תקנתי כי **ואנכי תרגלתי לאפרים**, על ידי **קחם על זרועותיו** של יוסף, ולא בלבד את אפרים שהיה עיקר הצורך שהוא היה המתחיל, כי אם גם שניהם **לא ידעו כי רפאתים** וחטאו כבקודם.

ד בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה

ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו אוכיל :

ה לא ישוב אל-ארץ מצרים ואשור הוא מלכו כי מאנו לשוב :

ו וכלה חרב בעריו וכלתה בדיו ואכלה ממעצותיהם :

(ד) **בחבלי אדם אמשכם וכו'.** הנה יש שני מיני ייסורין,

יש של עוון,

ויש של אהבה אשר בלי עוון ירצון ויכוננו לכפר בעד הדור, ואשר הם למרק עונות כתוב אצלנו במקומות רבים, שהעונות עצמם נעשים כחות הטומאה מלאכי חבלה, והם הם הממגים את האדם בייסורין, כד"א ותמוגנו ביד עוננו והם הנקראים נגעי בני אדם. גם ידוע, כי על ידי ייסורין ממשיך הוא יתברך את האדם אליו, שעל ידם שב ורפא לו.

ונבוא אל העניין. אומר הוא יתברך הנה לתקן את ישראל מאשמות, אמרתי ראשונה **בחבלי אדם** הם נגעי בני אדם, הם כחות הנעשים מאדם למרק עונותם, והם כחבלים הממשכים את האדם אליו יתברך, ובהם אמרתי למושכם אלי, וזהו **בחבלי אדם אמשכם**, ואחרי טהרתם **בעבותות אהבה**, הם ייסורין של אהבה וקראם עבות שהם ממשיכים יותר ויותר, כי היתרון העבות שהוא מחוטין משולשים מאשר ימשיך חבל סתם, כך ייסורין של אהבה ממשיכים ומדבקים את האדם אליו יתברך, מאשר ידיקום ייסורין שעל עונות הנקראים חבלי אדם, אך מה אעשה כי במקום החזיק לי טובה שייסרתי חזקתי זרועותם, אלי יחשבו רע כי ואהי להם בעיניהם, כאלו בייסורין היו כמרימים **עול** משא **על לחיהם**, כי מוסרי מאסו וקצו בו, והנה אלמלא כך אני **ואט אליו אוכיל**, שהייתי מאכילם פרי מעשיהם לאט לאט, באופן יוכלו שאת וימצאו מקיים מכל אשמה, ולא היה להם לא שעבוד מלכויות, ולא הרג בהם ולא תשום ארצם, אך עתה ילקו בכולם, וזה אומר **ואט אליו אוכיל**, כענין יום יום יעמוס לנו, וענין ויסרתך למשפט וכו'. ובזה היו מרויחים, כי **(ה) לא ישוב אל ארץ מצרים**. וגם לא **אשור** יהיה **מלכו**

שהוא שעבוד וכל שכן הרג, אך עתה **כי מאנו לשוב**. (ו) וחלה חרב בעריו וכלתה בדיו. הם בניו, ואכלה היא עצמה ייסורין, וכל זה נמשך להם ממועצותיהם.

ז ועמי תלואים למשובתי ואל-על יקראהו יחד לא ירומם :
ח איך אתנך אפרים אמגנך ישראל
איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי :
ט לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים
כי אל אנכי ולא-איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר :
י אחרי ה' ילכו כארצה ישאג כי-הוא ישאג ויחרדו בנים מים :
יא יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על-בתיכם נאם-ה' :

(ז) ועמי תלואים וכו'.

ראוי לשים לב אי זו היא משובתו יתברך שהעם **תלואים** לה, וכן אומרו **ואל על** ולא אמר ואל ה', וגם אומרו **לא ירומם** כי הלא טוב הוא שירומם. ועוד אומרו **(ח) איך אתנך וכו'**. איך מתקשר עם האמור, וגם איזה הוא ההתהפכות שאומר נהפך עלי לבי וממה נכמרו נחומיו יתברך, ועוד למה חוזר בו מאומרו **איך אתנך וכו'**. לאמרו **(ט) לא אעשה חרון אפי כו'**. וגם למה לא הזכיר סדום כי אם **(ח) אדמה וצבאים**, ועוד אומרו **(ט) אל אנכי ולא איש**, שאדרבה על היותו אל ולא איש. ראוי לשחת את עוברי רצונו, ועוד אומרו **בקרבך קדוש**, מה עניינו אצל הקודם, וגם אומרו **ולא אבוא בעיר**.

אמנם בא ללמדנו כמה גדולה מעלת מידת האחדות בישראל גוי אחד, והוא בהזכיר מאמרנו על פסוק **משכני אחריו נרוצה**, ובפסוק **השיבנו ה' אליך ונשובה**. שענין הכתובים כי הוא יתברך שבינו ובינו חילוק, והוא, כי הוא חפץ נבוא ליטהר תחילה ואחר כך הוא יסייענו, ואנו מהפכים ואומרים לא כן אבינו כי קשים אנחנו, רק השיבנו תחילה ואחר כך ונשובה, וכן **משכני אחריו נרוצה** והן הן דבריו יתברך פה, והוא ענין הפסוקים הקודמים כמדובר. והוא כי אומר הוא יתברך **(ז) ועמי תלואים למשובתי**, שאני מסרב עימהם כי הם רוצים שאתחיל אני, ואני חפץ יתחילו הם ובכן הם תלויים במאמר זה מלשוב, ועם כל זה שאינן מתחילים, אם דבר ה' היו עושים שהוא שיקראוני באחדות, אין צריך לומר עודני אצלם שלא אסתלק, כי אם אפילו בהיותי על שהתחלתי להסתלק ואני למעלה מהם, תועיל קריאתם יחד שלא ירומם להסתלק יותר.

או יאמר, ואל על לומר כי דרך כל דבר לשוב אל בחינתו, הדבר העליון תאב להיות למעלה, והתחתון למטה באופן ימשך מזה, כי הוא יתברך אשר הוא רם על כל רמים, כל תאוותו תהיה להתרומם מעלה מעלה על השמים, ולא לשכון על הארץ הלזו, אמר ראו נא חיבתו יתברך אל האחדות, שאף בהיות שמציאותו יתברך הוא על כי הוא עליון באמת, אשר מזה ימשך יהיה תאב לרומם, עם כל זה לא ירומם מלשכון יה אלוהים על שוכני ארץ למטה, והביטו כמה וכמה טובה האחדות, כי הנה בהיות ישראל חייבים כליה **כאדמה וצבויים**, ואומר בלבו (ח) **איך אתנך אפרים איך אתנך כאדמה**, כלומר, כי כל כך נתחייבו שאין ראויים להיות כסדום שלא הייתה כליה כי נצולו לוט ובנותיו, כי אם **כאדמה וצבויים** שכלו לגמרי, והנה עודני חושב בזה כמבקש נחמה על מה שמוכרח לעשות, והנה כרגע **נהפך עלי לבי**, והוא במה שאני רואה **יחד**, כי ישראל יחד לקוראני בלב אחד, מיד **נכמרו נחומי** על הגזירה, ואני שב ואומר (ט) **לא אעשה חרון אפי**, כאשר היה עולה במחשבה **לא אשוב וכו'**, והטעם הוא כי הנה **אל אנכי ולא איש**, כלומר, כל מה שאני שוכן בעולם השפל, לא מפני היכל ה' אשר בארץ כי חומרי הוא, והאמנם ישב אלוהים על הארץ, אך אין ישיבתי כי אם על העם והוא מה שדקדקנו במקומו, על אומרם ז"ל משנברא העולם נתאוה הקדוש ברוך הוא שתהיה לו דירה בתחתונים, כי לא אמרו שתהיה לו דירה למטה כי אם בתחתונים, שהוא כי לא ישב על הארץ רק באנשים כי **היכל ה' המה**, ואין זה כנודע ליודעים רק בהיות אחדות בהם, שכל בחינות שורשי נפשותם ורוחם אשר בשמים מתאחדים, גם המה כאשר הם גוי אחד בארץ, ואז יחויב דבקות שכינה בהם ממעלה למטה כנודע, וזה יאמר תדעו למה אתלה מה שלא ארומם מעל הארץ על האחדות, ולא על היות היכלי בארץ, הלא הוא **כי אל אנכי ולא איש** לשכון בארץ, ואם כן היכן אני שוכן הלא **בקרבת קדוש**, כי בקרבת שוכן קדוש שהוא באדם שהוא היכל ה', אך לא הארץ כי **לא אבוא בעיר** החומרית, על כן אבחר באחדותם לבלתי ארומם, ואסתלק מאתם עם שבארץ המה, כמאמרו יתברך אל ירמיה הנביא **היכל ה' המה** כנודע.

(י) **אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וכו'**. הנה ידוע מאמרם ז"ל על פסוק **בעתה אחישנה**, זכו, אחישנה לא זכו בעתה, וגם אמרו רז"ל, זכו שישבו מאליהם בתשובה ונחת יושעון, אך אם יהיו חייבים מלבד שיהיה בעתה ולא מקודם, גם כן לא תהיה כי אם על ידי ייסורין הם חבלי משיח, כי אז ע"י הייסורין ישובו על כרחם, כי אז יכירו כי מושיע אין בלתו יתברך.

ונבוא אל העניין. והוא בהזכיר מאמרם ז"ל כי לעתיד מובטחים אנו מה', כי לא יבצר מלשוב עד ה', ואכן הדבר בספק על חופשיות הבחירה, שנאמר **והיה כי יבואו עליך כו' ושבתי עד ה' כו'**, וזה יאמר פה הוא יתברך, הלא אמרתי כי **עמי תלואים למשובתי** אם יתחילו הם ליטרה, או אני לטהרם בערות עליהם רוח טהרה ממרום, ובזה אין תלואים מלשוב, ואל יאמר איש, אוי לנו אם תליה זו תהיה עומדת לעד ולא נגאל חלילה, כי הגאולה העתידה ידוע שלא תהיה אלא על ידי תשובה, לזה אמר הוא יתברך, דעו אפוא כי עתידים לעתיד, **שאחרי ה' ילכו**

כאריה ישאג, אך תלונתי היא כי לא תהיה זאת להם, כי אם כאשר הוא ישאג תחילה שהוא בחבלי משיח, ויופיע ה' אז רוח התעוררות ו**יחרדו בנים מים**, וגם אני מתלונן למה חטאו ליחרב כדי לשוב אחר כך לתקן, שעל ידי כן אשוב אליהם, מי יתן ואחר גלות מצרים היו מתקנים ולא שבו לכסלה, וכן בגלות בבל היו שבים בעצם בשלמות שלא היו גולים שאר גליות.

וזוהו **(יא) יחרדו כצפור כו'**. לומר, הלא אמרתי שיחרדו לעתים לידבק בי, דעו אפוא שאלו היו חרדים **כצפור ממצרים**, מעודם במצרים היו חרדים כצפור שכשנודדת מקינה, תאבה תמיד אל קנה, אם כך היו חרדים אל ארץ אבותיהם אשר יצאו משם, באופן שבצאתם לא היו אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה, וכן אם היו **כיונה** מהיותם **בארץ אשור**, שכיונה שלא תמיר בן זוגה, גם הם לא היו משתחוים לצלם, לא היו גולים גלות מדי, כמאמר רשב"י שעל כן גלו למדי, ועל ידי כן הייתה שלותם נמשכת לעד, וזהו **אם יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור**, הנה הייתי מושיבם על בתיהם שלא יגלו עוד, וזהו **והושבתים על בתיהם נאם ה'**.

פרק יב

א סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם-אל ועם-קדושים נאמן :
ב אפרים רעה רוח ורדף קדים כל-היום קזב ושר ירבה
וברית עם-אשור וקרתו ושמן למצרים יובל :
ג וריב לה' עם-יהודה ולפקד על-יעקב כדרכיו כמעלליו ישיב לו :
ד בבטן עקב את-אחיו ובאזנו שרה את-אלהים :
ה וישר אל-מלאך ויכל בכה ויתחנן-לו בית-אל ומצאנו ושמ ידבר עמנו :

(א) סבבני בכחש אפרים וכו'. הנה בכל האמור העמים הוא יתברך על אשמת אפרים וישראל שהם העשרת שבטים, והלא יש מקום להם לומר, למה זה מחשיבם יתברך לכבדי עוון מכל יהודה, על דרך מאמרם ז"ל, שהיו מפטירים בשפה כשגלו ישראל, שעל שיהודה היו מפלטרים שלו, היה נושא להם פנים, עד שראו אחרי כן החורבן, ועל כן להסיר פתחון פה בא האלוהים להורות, כי כבדה אשמת אפרים וישראל מיהודה, וזהו **סבבני כו'**, והוא, כי ישראל הם החלו ברעה כמה זמן, והוא כי בתחילה במלכות רחבעם וירבעם לא הייתה ע"ז, כי אם שבראות ירבעם שהיה לרחבעם ישיבה בעזרה ולא לו, כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, על כן אמר בלבד, עתה יאמרו ישראל כי רחבעם הוא המלך וילכו הכל אחריו, על כן

הלך אחרי ההבל ויגזור על העם שלא יעלו בית ה' לרגל, רק לעגלות בית און והחטיא את ישראל כולם, והזמן רב אחר טעות ישראל לא טעו בני יהודה, נמצא כי עשרת השבטים החלו בעבירה, וזה יאמר **סבבני וכו'** והוא, כי עונות האיש או העונות אשר נעשים כחות משחיתים, הן הם המסבבים להתייצב על ה' לקטרג עליהם, כמאמר **ספר הזוהר** על פסוק גם ה' העביר חטאתך לא תמות, כי החטא עצמו שנעשה משחית היה מקטרג לפניו יתברך, ועל ידי אומרו חטאתי העבירו יתברך מלפניו, נמצא שבחטא רבים ומה גם עוון ע"ז העצום מאד, עוון כל אחד ואחד שנעשה משחית, עומד לפני כסאו יתברך לקטרג, וישראל היו אז אלפים ורבבות, ובהיות עוון כל אחד יהיו משחיתים כמספרם, מסבבים לפניו יתברך לקטרג עליהם, ועל זה יאמר **סבבני בכחש אפרים**, כי בעוון הכחש שכחשו **בה'** ויאמרו **לא הוא**, באותו עוון היה כביכול וכמסובב הוא יתברך לקטרג עליהם, ואין ספק, כי שבט אפרים קבלו מירבעם תחילה משאר שבטים וכיחשו כמוהו, אך בית ישראל בתחילה לבלתי הקניט את המלך, היו מראים שקבלו ממנו והיו כורעים לעגליו, אך לא מלבם כי אם מרמים את המלך, ועם כל זה לא יבצר מלהיות עוון גדול, כי הוא מהדברים שיהרג אדם ולא יעבור חלילה, ועל זה אמר ובמרמה בית ישראל, שגם סבבוהו בעוון מרמה בית ישראל, ואחר היות כל זה כבר באפרים וישראל עדיין, ויהודה עוד רד על יצרו עם אל, שלא עבד אלוהים אחרים, וגם בעוון שבין אדם לחברו לא חטאו עדיין, כי היה עם קדושים הם הכשרים נאמן, כי **עם נבר תתבר**, מה שאין כן עם עקש, באופן כי אחר שחטאו ישראל עדיין היו יהודה צדיקים.

והוא כי **(ב) אפרים**. הוא ירבעם החל ברעה יען כי הוא **רועה רוח**, שהוא היה רועה את גסות רוחו ומהנהו כרועה את צאנו, ומזה נמשך להיות **רודף קדים** הוא עבודת עגליו, כי עבירה גוררת עבירה, שמהיותו **רועה רוח** נמשך להיות **רודף קדים**, וכל היום היה הולך ומוסיף בעבירה, כי **כזב ושווד ירבה**, **כזב** לפתות בני אדם לאמר להם כי היה ממש בע"ז ההיא חלילה, וראו שררתו אשר עליה נאבד איך עלתה לו, שהוצרך לכרות ברית עם אשור ולשלוח שמן למלך מצרים, ואיה אפוא שררתו אשר עליה נאבד וזהו **וברית וכו'**.

(ג) וריב לה' עם יהודה וכו'. הלא הצדקתי את יהודה בערכך ישראל בכתובים הקודמים, אל יעלה על רוחכם כי נושא אני את יהודה פנים, שהוא בן ביתי שוכן בירושלם, כי הביטו וראו, כי במקום אשר אני מוצא לו עוון אשר חטא, איני נושא לו פנים חלילה, והוא, כי הנה באמת **ריב לה' עם יהודה**, הלא הוא מה עלה בדעתו של יהודה במכירת יוסף, ובהביא הכתונת לאביו ולאמר לו **הכר נא הכתונת בנך היא וכו'**, האם **ולפקוד על יעקב כדרכיו**, היה עם לבבו לאמר מה יעקב גנב הברכות מאחיו, גם אני אגנוב אחי אשר אהב ואמכרנו, וכאשר הוא קבל מה **שויבא יוסף את דבתם רעה אליו** ולא גער בו, גם הוא יביא לו את כתנתו ויאמר לו הכר נא כו',

ועל האחת אמר **לפקוד וכו'**,

ועל השנית אמר כמעלליו כו',

וגם שמחזיק לו אביו טובה על דבר יוסף, באמור אליו **מטרף בני עלית**, הן אמת כי הצילו ממות במוכרו אותו, אך עם כל זה האשימוהו רז"ל על שהתחיל במצווה ולא גמר, שאמרו שעל כן קבר אשתו ובניו.

ונחזור אל העניין. אומר הוא יתברך מה שאני מחשב לו לחטא ענין זה, הלא הוא כי חלילה ליעקב לחטוא באלה, שיהיה יהודה פוקד עליו כדרכיו, כי הלא על דבר מה שיראה שגנב הברכות מעשו, לא כן הוא, כי הלא **(ד) בבטן עקב את אחיו.** שאחז בעקבו של עשו ומה היה עניינו, הלא הוא מאמרם ז"ל **בבראשית רבה**, שרמז שיעקב אוחז ותופס המלכות אחר אדום שהוא באחרית הימים, ואם כן אחר שמאז הייתה שליטתו מוכנת לו לעתיד, אם כן ראויות הם הברכות אליו מאז, והוא מאמרם ז"ל שאין אותם הברכות אלא לעתיד לבוא, באופן שלא היה יעקב רק כמציל הברכות מיד עושקו, **ועל השנית** על מה **שויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם**, אל יעלה על רוח איש כי יעקב קבל לשון הרע חלילה, שהרי ובאנו שרה את אלוהים, הוא שרו של עשו בהיאבקו עמו, והעניין כי הנה אמרו רז"ל מהו **וירא כי לא יכול לו**, כי ליעקב היו זכות עצמו וזכות אבותיו, **וירא כי לא יכול** אפילו כנגד זכות עצמו, וזה יאמר, ובאנו שהוא בכחו לבדו בלי כח זכות אבותיו שרה את אלוהים, כלומר, ואם היה על יעקב עוון קבלת לשון הרע חס ושלום, איך באנו שרה אל אלוהים והלא מי שבידו עוון כזה מה כחו שבאנו לבד שרה את אלוהים.

ושמא תאמר, אדרבה משם ראייה כי לא שלם היה יעקב, שהרי נקעה כף ירכו בהיאבקו עמו, ויהי צולע על ירכו, לא כן הוא, כי דעו אפוא, כי **(ה) וישר אל מלאך.** שלא בלבד לא יכול המלאך לו, כי אם גם השתרר יעקב עליו, כי **וישר אל מלאך ויוכל**, והראיה כי הנה **בכה ויתחנן לו**, כי אם לא שהיה כעבד לפני רבו למה בכה והתחנן לו, לאמר **שלחני כי עלה השחר**, מי אוחז בו שלא ילך, אלא ודאי ששרה עליו כרב שעבדו כפות לפניו, ולא עוד, אלא שאומר לו המלאך בברכו אותו, **שבית אל ימצאנו** האל יתברך הנזכר, **ושם** האל הנזכר **ידבר עמנו** שהוא בו, מה שיאמר לך הוא יתברך, **ישראל יהיה שמך ולא יעקב**, שהוא לומר, כי לא לעקבה תתייחס לקיחת הברכות כי אם ליושר, ולא בלבד ידבר האל זה לך, כי אם גם לי שאסכים בדבר, וזהו **ושם ידבר עמנו**. וזה אפשר כיוונה תורה באומרה **לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך**, ולמה חוזר ואומר **ויקרא את שמו ישראל**, אך יהיה כי אשר אמר לו בתחילה **לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל**, הוא חזר עתה והסכים עמו יתברך, **ויקרא את שמו ישראל**.

ו זה' אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת ה' זָכְרוּ :

ז וְאַתָּה בְּאֱלֹהֶיךָ תִּשְׁבּוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט שָׁמַר וְקוֹה אֶל-אֱלֹהֶיךָ תִּמְיֹד :

ח כָּנַעַן בְּיָדוֹ מֵאֲזַנִּי מִרְמָה לַעֲשֹׂק אֶהָב :

(ו) **וזה' אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת כו'.** הלא אמרתי כי גדול היה יעקב מהמלאך, אל תאמר בלבבך כי יעקב שאני, אך לא היה כן לשאר ישראל גם שיהיו צדיקים כי מי כיעקב ע"ה, כי דע אפוא כי אפילו כאשר ה' הוא **אלוהי הצבאות** של מעלה ולא יכנה שמו על ישראל, שהוא בדור שעוברים רצונו של מקום, אז אינו נזכר בשם אלוהי המלאכים, כי אם **ה' זכרו** סתם בלבד, וזהו סתם כשאין ישראל שבים לה', אך בשובם אעפ"י שחטאו תחילה אין צריך לומר רבים ששבו שזכות הרבים עדיף, כי אם אפילו אחד מתדבק בשם יתעלה בעצמו. וזהו (ז) **ואתה באלוהיך תשוב.**

ושיעור הכתוב, שאחרי אומרו מעלת הצדיקים על מעלת מלאכי השרת, בא הנביא בשמו יתברך ואמר אל יעלה על רוח איש הישראלי, כי אין זה רק לאיש כיעקב אך לא לשאר אישי ישראל, וגם שנאמר כי כל צדיק יהיה לו כן, יהיה למי שהוא צדיק מתחילתו, אך לא למי שחטא לה' ושב באחרונה, דע אפוא כי לא כן הוא, כי אם **ואתה**, כלומר, כל אחד מישראל עם שהוא יחיד ובעל תשובה אני מדבר בו לנוכח, ואומרו **ואתה באלוהיך תשוב** מעלתך רמה על מלאכי השרת, כי מלאכי השרת אינם מתדבקים בה', אך **אתה** בשוּבך ממש **באלוהיך** עצמו **תשוב**, והוא מאמרם ז"ל על פסוק **שובה ישראל עד ה' אלוהיך**, גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד.

ולא עוד, כי אם אין צריך לומר במה שבינך למקום, כי אם אפילו במה שבין אדם לחברו **חסד ומשפט שמור**, ובזה **וקוה** שיכנה הוא יתברך שמו עליך **תמיד**, מה שאין כן במלאכי השרת שבזמן שה' **אלוהי הצבאות**, שכולל עליונים ותחתונים **ה' זכרו**, ולא אלוהי המלאכים בייחוד, ומה גם שלא יקרא אלוהי אחד מהם.

או יאמר ואתה כו'. לומר כשתשוב לא יהיה לשייטב או שלא יצר לך, כי אם לשמה שהוא אלוהיך שהוא מאהבה, וזהו **באלוהיך** כלומר בשביל היותו אלוהיך **תשוב**, ואם תטיב לטובים ותעשה משפט ברשעים, לא לפניית שהטובים יטיבו לך או יחזיקו לך טובה, ובמשפט שתעשה לרשעים לא על פניית הוראת עשות משפט וכיוצא, כי אם החסד במה שהוא **חסד**, והמשפט במה שהוא **משפט שמור**, ואם עם כל זה תראה כי לא יטיב לך בעולם הזה, כאלו רחוק הוא יתברך ממך, לא תאבד תקוותך חלילה, כי אם **וקוה אל אלוהיך תמיד** כי סוף הטוב לבוא.

או יאמר, אם תראה שאתה כבר באלוהיך דבק עמו כי צדיק אתה, עם כל זה תשוב ואל תמנע מענייני תשובה, כי לא יבצר לך חטא מה לשוב ממנו, וזהו **ואתה באלוהיך תשוב**, ובמה שבין אדם לחברו לא בלכד תמנע מלהצר להם, כי אם גם **חסד ומשפט שמור**, ועם כל זה אל תאמין בעצמך, כי אם **וקוה לאלוהיך תמיד** שיהיה עמך לסייע אותך לשוב ולהטיב, כי לא תהיה בעיניך ככל האמור, כי אם בבא ליטהר בלכד **וקוה לאלוהיך** להשלים תשובתך, שהוא ענין בא ליטהר מסייעין אותו.

או יאמר, אם תהיה אתה שבאלוהיך. שהוא מידת הדין שמייסרך תשוב בתשובה, כי לא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא, ואם אחרי כן יתנהג עמך **בחסד** שייטיב לך או **במשפט שמור**, אם בחסד שמור עצמך מלבעוט, ואם במשפט שמור שלא תקוץ באמור מה הועלתי בתשובתי, שעדיין בא במשפט עמי, **ולא עוד**, כי אם שתעשה כרבי אלעזר ברבי שמעון, שהיה אומר לייסורין בואו אחי בואו רעי, או לפחות להיות מקווה אותם כי תשמח בהם, וזהו **וקוה לאלוהיך תמיד** שהוא מידת הדין כי לטובתך הוא.

(ח) **כנען בידו מאזני מרמה וכו'.** אמרו רז"ל שעל עבד אברהם ידבר שהיה מכנען, והיה שוקל בדעתו שהיה ראוי להתחתן באברהם לתת את בתו ליצחק, ועל כן היה אומר **אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי**, ועל כן אולי חסר וא"ו כלומר **אלי יבא יצחק**, הה"ד **כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב**, הוא יצחק אוהבו של הקדוש ברוך הוא. ויתכן נמשיך בזה ענין הכתובים הקודמים, והוא דנינקוט מיהא ענין רז"ל בסוף הפסוק, ויהיה בהזכיר מאמרנו על פסוק מאמר אליעזר, האומר **הוא ישלח מלאכו אתך**, שכתבנו כי בקש להתגדל בפני לבן ובתואל, כי אברהם אמר **הוא ישלח מלאכו לפניך**, ואליעזר שינה ואמר אתך, והעניין במה שאמרו רז"ל כי מאמרו ורויה די רביעיא דמה לבר אלוהין, שגלה הכתוב כי גדולים צדיקים ממלאכי השרת, דלא קאמר ורוה די קדמאה אלא רביעיא, מכאן שהמלאך חלק להם כבוד, והיו מהלכים לפניו והוא אחריהם, וזה יתכן אמר אברהם, כי למה שלא היה מישראל, ה' **ישלח מלאכו לפניך** ואתה אחריו, אך הוא היפך ואמר שאברהם אמר **ישלח מלאכו אתך**, כלומר שאני עיקר והוא הולך אתי שהוא אחרי.

ונבוא אל הכתוב **שאנו בו**, אמר הלא אמרתי כי גדול הצדיק מהמלאך.

ושמא תאמר, מה יתרון זה לישראל הלא גם איך כנעני אמר שהוא גדול מהמלאך, ומאחר שנכתב בתורה יראה שהוא פירוש אל דברי אברהם, שמה שאמר אברהם **לפניך** אינו לתת כבוד למלאך, אלא שילך כדרך השומרים בדרך ההולכים לפני הנשמר, אך לא יבצר כי גדול היה ועיקר אליעזר מהמלאך, על כי צדיק היה, לזה אמר דע אפוא כי לא כן הוא, כי אם **שכנען** הוא אליעזר **בידו היו מאזני מרמה**, להכריע כף עצמו לכף המלאך, כלומר אך כי לא כן ביד

אברהם שעל כן אמר לפניך. ואל תתמה אם נכתב בתורה ישלח מלאכו אתך, כי הלא גם כן **לעשוק** היה **אוהב** כנען הנזכר, שהוא לעשוק את יצחק, שעל כן נכתב אלי חסר וא"ו בתורה על הוראת כוונתו, כלומר, כך מה שנכתב אתך הוא על דרך זה, להורות כוונת אליעזר אחר כך בלבד, וכמו שטעה בזה טעה בזה.

ט ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל-יגיעי לא ימצאו-לי עון אשר-חטא :
 י ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים עד אושיבך באהלים כימי מועד :
 יא ודברתי על-הנביאים ואנכי חזון הרביתי ובד הנביאים אדמה :
 יב אם-גלעד און אך-שוא היו בגלגל שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי :

(ט) ויאמר אפרים אך עשרתי וכו'. הנה כל אכין ורקין מעוטים.

וראוי לשים לב מה בא למעט ואמרו אך עשרתי.

וגם מהו האון שמצא. אך הנה מסקנת הגמרא על שני מימרות דרשב"ל:

האחת, גדולה תשובה שזדונות נעשים כשגגות.

והשנית שזדונות נעשים כזכויות.

אמרו כאן מאהבה כאן מיראה.

ונבוא אל העניין. כי אמר אפרים הנה אם אומר שאני עשיר מזכויות לא אתפאר מזה, כי אם שאך עשרתי כי מועט היה עושה, כי אך הוא מיעוט אך ממקום אחר **מצאתי** דרך מציאה **און** לי, שהוא הון של עושר זכויות, כי **כל יגיעי** הם אשר יבואו בשמים ליגע ולקטרג עלי, **לא ימצאו לי עון אשר** בתשובתי עשיתי **חטא** שהוא שוגג, כי לא שבתי מעוונותי מיראה כי אם מאהבה, שאין נעשה העון חטא כי אם זכות, באופן שיש בזה הון לי, כי כל עוונותי הרבים נעשו לי זכויות, כי שבתי מאהבה ונמצאתי עשיר בהון זכויות אשר לא עשיתים, כי אם דרך מציאה על ידי התשובה מהזדונות.

משיב הוא יתברך ואומר, הנה (י) אנכי ה' אלהיך אשר הייתי מארץ מצרים. כי לא שנית, ואם כדברך היה שיש לך כל כך זכויות על ידי שובך מאהבה, עוד הייתי מושיבך באהלים עתה כימי מועד צאתך ממצרים, שהקפתך ענני כבוד כך הייתי עושה לך גם עתה, אך הוי אומר כי שקר דברת כי לא מאהבה שבת, כי אדרבה (יא) ודברתי על הנביאים וכו', והוא, כי הנה אמרו רז"ל בבראשית רבה, כי עשר לשונות הן של נבואה ושתיים מהן הם של קושי ורוגז שם דבור, כד"א דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. והשנית הוא חזון כמד"א חזות קשה הוגד לי.

ונבוא אל העניין. הנה אמרת אפרים כי שבת אלי מאהבה, ומצאת און לך מכל עונותיך נעשו זכויות, ואמרתי כי לא כן הוא שאם כן, הייתי מושיבך באהלי ענני כבוד, **כימי מועד צאתך מצרים** ואדרבה אני אומר, כי **ודברתי** נבואות קושי **על הנביאים**. לדבר אותך כמדובר כי דבור הוא קושי, וגם הוספתי גם בחינה השנית של קושי שהוא חזיון, כי **ואנכי חזון הרבתי ולא עוד** כי אם **שוביד הנביאים אדמה**, ענין קושי הנבואה הראויה לכם, כענין לקיחת הושע אשת זנונים, וכענין יחזקאל לחמך ברעש תאכל כו' שהוא דמיון אל קושי הראוי לישראל, למען יתנו אל לבם וישבו אל ה' ולא שווה לי, גם הראתי באצבע לקות החוטאים, למען הנשארם ישמעו ויראו ולא שווה לי.

והוא **(יב) אם גלעד און**. שהושרשו באון בין אדם לחברו **אך שוא היו**, אם **בגלגל שורים זבחו** גם הם לקו, כי **גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי** כי נחרבו, הנה כי לא דבור וחזון ולא דמיון על מה שמעותד לבוא עליכם, וגם לא מה שראיתם שלקו העוברים ככם בפועל ראיתם, ואיך תאמרו, כי לא ימצאו לכם עוון אשר [חטא] כי שבתם מאהבה.

יג ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר :

יד ובנביא העלה ה' את-ישראל ממצרים ובנביא נשמר :

טו הכעיס אפרים תמרורים ודמיו עליו יטוש וחרפתו ישיב לו אדניו :

(יג) ויברח יעקב שדה ארם וכו'. הנה על פסוק הבא בסמוך (יג, א) **כדבר אפרים רתת וכו'**, אמרו רז"ל כי ידבר על חינוך בית ראשון שהיה שלמה עם בת פרעה, שעשתה לו ציור הוראת כוכבים ודמה שעדיין היה לילה, והיו כל ישראל וירבעם בראשם ממתנינים על פתחו, שיצא לחנך את הבית בפניו ולא קם עד שעה רביעית מהיום, ובראות אותו ירבעם בצאתו ענה לו עזות כמאמר הכתוב **וירם יד במלך**, ואמר הקדוש ברוך הוא **כדבר אפרים רתת**, אתה לא באת לידי שררה ואתה מדבר כנגדו, חייך שאתה בא לידי שררה ותראה אם תתמיד בכשרון, וכן היה, כי לא כחטא שלמה כי אם **שיאשם בבעל וימת**, ועל ידי מה שבייש את שלמה ודבר לו קשות ברח למצרים, **ויהי שם כל ימי שלמה** פן ימיתוהו כי מרד במלכות בית דוד.

ובזה יתכן להמשיך הכתובים בענין זה, מזה הפסוק שאנו בו, והוא, כי הנה כתבנו למעלה, כי כל עיקר תוכחת הנביא הוא אפרים, כי ממנו פתחה הרעה על כל ישראל, כי ירבעם שהוא מאפרים ואותו קורא הכתוב בשם אפרים, כי עליו נאמר **כדבר אפרים רתת** כמדובר, והוא החל בעבירה חטא והחטיא את כל ישראל אחריו, ואחרי הוכיח ה' את אפרים בכל מיני תוכחת, ראה והנה היה מקום בית מנוס, להקל מעל ירבעם הוא אפרים אשמת דבר כאמור, כי כל אשר ברח משלמה כאשר הרים יד במלך, והעיז פניו כנגדו ביום חינוך הבית, שעל כן

מכעס אשר היה גולה כמה זמן, ולא היה איש שם על לב להשיבו, על כן לא יפלא מאד אשר נואל ואשר חטא, כי אין אדם נתפס, על כן הקדים הוא יתברך ואמר, כי אדרבה היה לו ללמוד מיעקב וממשה, שברחו וקבלו גלות בסבר פנים יפות עם היותם בלתי אשמים, ועל כן הטיב יתברך אתם ולא לכעוס ולעשות רע, עם שברירתו היה על היותו בן מות, כי הרים יד במלכות בית דוד ונתחייב מיתה, וזה אומרו **ויברח יעקב שדה ארם** ולא כעס, ואדרבה נכנע **ויעבוד** עבודת עבד **באשה**, ולא עוד אלא שהיא לא נתנה לו **ובאשה** עצמה **שמר**, עד מלאת שבוע לאה כד"א שומרים לבקר.

וכן (יד) **ובנביא העלה וכו'.** כלומר **ובנביא** שקרה לו כך שברח ועבד **באשה**, שהוא משה שהיה רועה את צאן יתרו, שקבל גלותו בסבר פנים יפות עד היותו עובד ברעיית צאן חותנו, שנתן לו אשה ולא כעס, על כן בזכותו **העלה ה' את ישראל ממצרים**, כי כל המשפיל עצמו הקדוש ברוך הוא מרוממו, וכן **ובנביא** הנזכר **נשמר** ישראל הנזכר מכל צרה, **שלולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו** היו כלים, נמצא שישראל נשמר בזכות משה, וכן נמשך לו מאשה סבל גלותו, ומה גם לרז"ל שאמרו שעל מה שבהיותו רועה את צאן יתרו, ראה טלה אחד רץ מהעדר וחוצה, והלך להשיבו ולא היה שב ממרוצתו, אמר לא על חנם הוא רץ, הלך אחריו שיעור רב עד שראה שנכנס אחרי חורש אחד, שהיה שם מבוע מים ושתה הטלה עד רוות צמאו ונח, אמר משה, אלו הייתי יודע שכל כך צמא היית על שכמי הייתי מביאך, אך עתה שנלאית אקחך בין זרועותי, ואולך אותך עד העדר וכן עשה, אמר הקדוש ברוך הוא חייך שאתה תרעה את עמי שתרחם עליהם, הנה כי מהשפיל עצמו זכה להיות מעלה ושומר את ישראל בזכותו.

וכן (טו) והיה לו לירבעם ללמוד בבורחו משני עמודי שהיו עליו, שהיה דמו בראשו שהרים יד במלך, יטוש, שלא היה פוקד עליו להמיתו, לולא שחרפתו אשר חירף ישיב לו אדוניו יתברך, שעל ששלמה שמע חרפתו ולא השיב לו אדוניו יתברך, והוא מה שאמרנו, שאמר הקדוש ברוך הוא הנני מביאך לשררה, ותראה עד היכן הגיע עד שויאשם **בבעל וימת**. ובא הכתוב וביאר מה שאמרת, (טו) **הכעיס אפרים תמרורים וכו'.**

פרק יג

א כְּדָבָר אֲפֹרִים רָתַת נָשָׂא הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאשֶׁם בְּבַעַל וַיָּמָת :

ב וַעֲתָה יוֹסֵפוּ לְחַטָּא וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם-מִסְכָּה מִכֶּסֶּפֶם כְּתִבּוּנָם

עֲצָבִים מַעֲשֵׂה חֲרָשִׁים כָּלָה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זִבְחֵי אָדָם עֲגָלִים יִשְׁקֹן :

ג לֹכֵן יִהְיוּ כַעֲנַן-בִּקְרָר וְכֹטֵל מִשְׁכִּים הֵלֶךְ כִּמְצָר יִסְעֶר מִגֶּרֶן וְכַעֲשָׂן מֵאֲרָבָה :

ד ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי :

הוא **(א) כדבר אפרים רתת**. שהוא נגד שלמה כמו שאמרו ז"ל, ומה שאמרתי **וחרפתי ישיב לו אדוניו**, הוא כי כאשר נשא הוא בישראל ומלך **ויאשם בבעל וימות** כמאמרו יתברך, ובפסוק הזה ובדרך הזה שהוא מפרש הקודם, יתכן שלא אמר יאשם בבעל וימות, אך מאמרו יתברך אמור באומרו **וחרפתי ישיב לו אדוניו כו'**, ועתה מפרש כי כן היה לו.

(ב) ועתה יוסיפו לחטוא כו'. אמר אוי להם כי ועתה שראו שירבעם נאשם בבעל וימות, שהיה להם לעם לברוח מהאלילים אדרבה יוסיפו לחטא.

ולא עוד כי אם שבערו ויסכלו יותר מירבעם, והוא, כי ירבעם לא היה מאמין בעגלים כי אם שלהתעות את ישראל, בל ילכו לבית ה' ישתבח שמו לעד עשה, בל ימשכו אחר מלך יהודה עשה, נמצא שלא לעצמו עשה, אך אלה **ויעשו להם** לעצמם **מסכה**, ולא דעת ולא תבונה לאמר, הן ירבעם אשר החל בזה מה עלתה לו, אך **כתבונם עצבים** כי כתבונם שלהם הם עצבים עצמם כי הבל המה.

או יאמר, כי קצת היו עושים הם **עצבים** לעצמם, עם שלא היו אומנים, ורוב העם היו נותנים לאומנים לעשות, וביאר העניין ואמר, כי ישראל **ויעשו להם** לעצמם ולא על ידי אומן, ומי מיראתם שכדי שלא יגנבו האומנים מכספם, היו עושים **בתבונם עצבים**, שעם שלא היו אומנים היו עושים לפי תבונתם הקצרה עצבים, שהיו מביטים בעצבים אחרים ומבינים מתוכם לעשות כיוצא בהם, אך **מעשה חרשים** אומנים בחרושת עץ, זה היה **כלו** שהוא כל העם זולת אשר **להם** כסף רב הנזכר שהם המיעוט, כי כל ההמון היו עושים מעץ, ולא היה פחד יחמוד חרש עצים מעציו כאשר העושה מכסף, נמצא כי העושה מכסף היה לו מעשה הדיוט, והעושה מעץ היה לו מעשה אומן.

ושמא תאמר, הם כל כך בערו ויכסלו שלא שתו לב אל מה שנאשם ירבעם בבעל וימות, לזה אמר, תדע מה נכנס בשכלם הסכל, הלא הוא כי להם לאפרים הנזכר למעלה אשר עשו העגלים ומתו המתחילים בדבר הזה, הכסילו כי הם **זובחי אדם** שוחטים, ושוחטים בני אדם ונושקים העגלים, כלומר, כי על כן מתו אשר התחילו באותה עבירה, כלומר ולכן עתה הם הסכילו במה שעושים עצבים אחרים, שהם דמות צורות חשובות כמלאכים, או צורת בני אדם או ככובים ומזלות, באופן שלא יתנו יתרון לצורת הבעלי חיים, כעגל ודומה לו על האדם, לכן כאשר הם היו הולך והוסיף לחטא, כך אני אהיה הולך ומוסיף ברעתם, כ"א לא ישובו בין צרה לצרה, והוא תחילה אמעט טובם **(ג) שיהיו כענן בוקר**, הנה שהוא העדר ברכה אך עדיין לא

תבצר תבואה אך ביוקר, ואם לא ישובו עוד אוסיף, שיהיו **כטל משכים הולך**. שאין מטר בענן בוקר רק **טל מעט משכים הולך**, שאפילו אם לא יבצר טל ואפשר שיצמיח בו, אם אינו אלא מועט שמשכים הולך, אין מציאות הצמחתו רק מעט מזער, שמהבל ימעט ועדיין הם במקומותם, ואם לא ישובו עוד אוסיף שיגלו ממקומם מפוזרים ודחופים **כמוץ יסוער מגורן**, ועדיין מציאות המוץ לא יבצר מציאותו במקום ידפנו שם הרוח, אך אם לא ישובו, עוד מעט אוסיף שיהיו **כעשן מארובה** שיסוער, ולא ישאר לו שום מציאות, ככה אעשה חס ושלום אם לא ישובו בכל הצרות הקודמות, ואלו לא ידעתי והלכתי אחרי שווא החרשתי, אך **(ד) ואנכי ה' אלוהיך מארץ מצרים**. שראית אזמין בעין חידוש העולמות, ששלטתי לעיניך בשלשה העולמות כמפורש אצלנו יפה במקומו, זהו לשעבר, וגם לעתיד **ואלוהים זולתי לא תדע**, וגם בהווה **ומושיע אין בלתי**, כי הלא נסית באלוהים אחרים ואין בהם ממש, והן אמת שאני הסיבותי כביכול שתמרוד בי שהשפעתי לך טובה.

ה אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובת :

ו כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על-כן שכחוני :

ז ואהי להם כמו-שחל כנמר על-דרך אשור :

ח אפגשם קדב שכול ואקרע סגור לבם ואכלם שם כלביא חית השדה תבקעם :

ט שחתך ישראל כי-בי בעזרך :

י אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל-עריך ושפטיך אשר אמרת תנה-לי מלך ושרים :

יא אתן-לך מלך באפי ואקח בעברתי :

כי הנה **(ה) אני ידעתיך במדבר**. החסר כל שעניתיך והרעבתיך, כד"א ויודע בהם את אנשי סוכות, ושם קנית אחדות וכשרון לדבר בך לנוכח. אך אחרי כן **(ו) כמרעיתם**. בארץ זבת חלב ודבש אז **שבעו וירם לבם כו'**, ואז קנו פחד וזהו דברו בפ' זה לשון רבים, ואמר **כמרעיתם** שהוא להיות דומה להם שהיה טוב הארץ שלהם, שהוא **מרעיתם** ולא שלי, שהייתי נותנו להם בהשגחה, נוסף על זה כי **וישבעו** ולא אחר זמן רב, כי אם מיד **ששבעו וירם לבם כו'**.

או יאמר, שבכלל הברכה היה שלא אחר אכילה כדי להשביע היו שבעים, כי אם במרעיתם וישבעו שהיו אוכלים ושבעים כד"א אכול ושבע, וזהו **כמרעיתם וישבעו** ומזה היה להם להכיר כי ההשגחה אלוהית הייתה ולבלתי ירום לבם, אך לא הביטו לזה, כי אם **שבעו וירם לבם** ועל ידי רום לבם **שכחוני**.

(ז) ואהי להם כמו שחל כו'. הנה ידוע מטבעי החיות ונמצא בספרי חכמי הטבע, כי הארי טבעו הוא שאם יפגוש באיש אפילו אם רעב יהיה, אם האיש יתן עיניו בו להביט בפניו לא יגע בו, כי יבוש ממנו כל עוד שהוא מביט בו, וההפך בנמר כי הוא עז בטבעו.

ונבוא אל העניין. והוא כי בעונותינו גרמו יהיה יתברך אבינו שבשמים כאויב, וכבא לטרוף אותנו אך מעט מעט, והוא כי בגלות בבל כל עוד שהיינו עוסקים בתורה לא הגלה אותנו, ויותר על ע"ז ועל ג"ע ועל ש"ד, ולא ויתר על ביטול תורה, וידוע ליודעים גדר בחינת התורה, כי העוסק בה כמביט אל פניו יתברך, ובזה אמר על **גלות ראשון ואהי להם כמו שחל**, שכל עוד שמביטים בפניו אינו טורף ולא נוגע, ואחר שגלו והיו הולכים **בדרך אשור** עד הגיעם **לבבל**, אז הייתי **כנמר** שהוא עז כביכול, והוא, כי הפליגו השבאים להצר לישראל בדרך ההיא ככל הכתוב **באיכה רבתי**.

ואחר כך **במדי (ח) אפגשם כדוב שכול**. האכזרי מנמר שהיה להשמיד להרוג ולאבד, מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, עד **אקרע סגור לבם** בתשובה, **וצום ובכי ומספד שק ואפר יוצע לרבים**, ואחר כך **בין ואוכלם שם כלביא**, ואמר **שם** כלומר שם במקומם שלא יגלו חוצה מארצם, ועל גלות הנקרא חית קנה כמו שאמרו ז"ל שעליו נאמר, אמר **חית השדה** כד"א עשו איש שדה **תבקעם**, כאשר היה בעת החורבן ובגזרות שאחרי כן כנודע.

(ט) שחתך ישראל כי בי בעזרך וכו'. הנה ידוע ממאמר ז"ל כי בא ליטהר מסייעין אותו, והן זאת תלויה משובתנו כמפורש למעלה על **ועמי תלואים למשובתי כו'**, והוא דבר קשה אלינו כי הלא רוע יצרנו מעכבנו מלהתחיל לשוב, ועל כן בקשנו מאתו יתברך יהפך הסדר ששייבנו אליו תחילה, שיתחיל הוא ואחר כך ונשובה כמפורש אצלנו במקומו, באופן שעל ידי כן אנו נשחיתים במעשים רעים ואין אנו נתקנים, וזה יאמר פה הוא יתברך, הנה מה ששחתך שמשחית אותך הוא כי בי בעזרך, שכדי שתהיה דבק בי צריך שיהיה בעזרך, שתהיה אתה העוזר ולא אעשה אנכי לבדי, והוא, כי הנה אמרו רז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר **שובה ישראל עד ה' אלוהיך** כמו שאמר **הרמב"ם** ז"ל על מאמרם, כלומר, בי תדבק שהוא כי על ידי העונות רחוק האדם מקונו, וע"י התשובה נדבק בו יתברך, ועל כן נאמר פה כי **בי** כלומר שלהיותך בי, שהוא דבק בי ולא רחוק ממני, שהוא על ידי תשובה צריך יהיה **בעזרך**, אך לפי האמת אין טענת בקשו ממך שתתחיל מספק לעכב תשובתך, כי הלא אם לא אני על מי יש לך לישען שיושיעך, שלא תיכנע להתחיל שאם הוא על מלכך, **(י) אהי מלכך אפוא ויושיעך**, ולא שיצא מתוך עריך חוצה, כי אם אפילו בכל עריך פנימה, היוכל לעכב ביד הבאים עליך מהגולים אותך, כלומר, ולמה בחרת מאז בימי שמואל במלך ראה מה יסכון לך.

ושמא תאמר, כי לא בחרת במלך לענין תשועה או שררה רק לענין משפט, והוא כי אמרו ושפטנו מלכנו, הנה ידעתי את לבבך כי ושופטיך אשר אמרת אז, להורות כי על המשפט כיוונת, לא כן לבך רק **תנה לנו מלך ושרים**, שהוא על בחינת שררות וגדולות, כלומר, וראה עתה מה יועילך להושיעך, ומה שהודתי לכם הוא כי אמרתי, **(יא) אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי**. לומר, שהכל הולך אחר ההתחלה, כי כאשר נתן באף כך **אקח בעברתי**, כי אוי למי שמלך מלכי המלכים הוא מלכו, ומבקש מלך אדם מן האדמה.

יב צרור עון אפרים צפונה חטאתו :

יג חבלי יולדה יבאו לו הוא-בן לא חכם כי-עת לא-יעמד במשבר בנים :

יד מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דברך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מעיני :

טו כי הוא בן אחים יפריא יבוא קדים רוח ה' ממדבר עלה

ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל-כלי חמדה :

(יב) צרור עון אפרים וכו'. הנה קבלנו מרז"ל כי בהרשיע ירבעם אמר לו הוא יתברך, חזור בך ונטייל אני ואתה ובן ישי בגן עדן, אמר לו מי בראש, אמר לו בן ישי בראש, אמר אם כן איני רוצה, ואפשר כי על זה ידברו הכתובים האלו, והוא כי הנה ידוע מרז"ל כי רוב אפרים הנזכר בספר זה הוא על ירבעם.

ונבוא אל העניין. אומר הוא יתברך, הלא אמרתי **אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי**, ועיקר הדבר על ירבעם שמלכותו הייתה סיבת החטיו את ישראל, והלא לא יבצר מלהתחמץ לבב אנוש באמת כאמור, אם כן אפוא מה זה היה שהארכת לירבעם כמה שנים אשר מלך, והוא היה בן מות מעון שהרים יד במלך שלמה שהיה חייב מיתה, ועוד הוסיף חטא והחטיא את ישראל בעגלים אשר העמיד, לזה אמר, אם תראו כי **צרור עון אפרים** שהרים יד במלך, וגם **צפונה חטאתו** אשר חטא והחטיא את ישראל אל תשיתו לב, כי יקרה לו כאשר עוברה שהיא מגדלת העובר עד עת לידה, ואז חבלים יאחזוה בבת אחת, מכל אשר קבצה והגדילה בטנה תשעה חדשים, כך ירבעם היה **צרור עון וצפונה חטאתו** עד הסוף, שכלה הוא וזרעו כיולדה שבסוף יבואו חבלים.

וזוהו **(יג) חבלי יולדה יבאו לו.** וגם טעם אל האיחור הוא, כי הנה **הוא בן ולא חכם**, כי נכנס בו רוח שטות ונסרחה חכמתו, עד גדר שעת לא יבוא **במשבר בנים**, והוא, כי אשר הוא יתברך מטייל עימהם בגן עדן, הם אשר לו בגדר בנים לה' ובייחוד דוד המלך ע"ה, שנאמר עליו ה' אמר אלי בני וכו', ואמר לו הוא יתברך שישווה אותו אליו ולא רצה, באמור אליו חזור בך ונטייל אני ואתה ובן ישי בגן עדן, וזה יאמר, ראו עתה איך היה סכל ולא חכם מאשר נכנס

בו רוח שטות של החטא, כי עת הוא עת הידוע שהקב"ה מטייל עם הצדיק שהוא חצות לילה כנודע, לא רצה לעמוד במשבר ומושב וגדר הנקראים בנים, כדוד הנקרא בן ודומה לו, כלומר, ועל כן מי ששכרות העוון הגיעו עד גדר זה, טוב וישר הוא להאריך לו עד עבור זמן, אולי תתרוקן שכרות שטותו, ואומר הוא יתברך, שאם כך היה עושה בזכות תשובתו, הייתי פודה את ישראל שהחטיא, כי הייתי מערה עליהם רוח דעת לשוב בתשובה, **(יד) ממות אגאלם** מלמות קודם זמנם, ועוד אמר אליו אל יעלה על רוחך, כי מתנקם אני ממך על שלא חפצת לשוב, כי אדרבה מה שצר לי הוא עליך, כי מה שתמות מיתת הגוף, ובשאל, מיתת הנפש מזה צר לי כי חפץ חסד אני וחפץ בחיים, וצר לי על מה שתצטרך למרק עוון בגוף ונפש, וזהו מה שאהי **דברך מות**, שועל ידי דברך שלא חפצת, באופן שאהי **דברך מות** לגוף, ואהי **קטבך שאול** לנפש, מצרתך זו **נוחם יסתר מעיני**, איני יכול להתנחם על צרתך זאת, כביכול דואג על שברך ולמה אדאג כל כך, הלא הוא **(טו) כי הוא ירבעם בין אחים יפריא**. שהוא בין תלמידי חכמים הנקראים **אחים יפריא** על כולם, כמו שאמרו ז"ל שהיה דורש את התורה בכך וכך פנים, ועתה **יבוא קדים** הוא רוח רעה הנעשה בעוון ירבעם, ואת מי שהוא **רוח ה'**, בזה, אשר הקדים ההוא מתייחס אל המדבר המיוחד בחיצונים, וזהו **ממדבר עולה**, כלומר קדים חיצוני אשר **ממדבר עולה ויבוש מקורו**, הוא שורש נפשו מלהתפשט אל נפשו אשר בו, **ויחרב מעיינו הוא** תורתו שיפוך מעיינו חוצה, ועתה יחרב על ידי עונו הנעשה משחית, ומשל לרוח הקדים ויחרב על ידו מעיינו ומקורו, וגם אוצר הנעשה מכל מה שחידש בתורה, אשר הוא כמוס למעלה, עתה הקדים הנזכר הוא המשחית הנעשה בעונו, **ישסה** אותו **האוצר** שלא יסכון לו, ואשר זכה זולתו יקחנו, כענין זכה נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, כלומר, ועל כך אני הייתי מאריך וגם דואג על רעתו, שעל כן אמרתי נוחם יסתר מעיני, אך אני חוזר ואומר כי מה אעשה, והם חטאו וגרמו על עצמם רעה, לכן.

פרק יד

א תִּאֲשַׁם שְׁמִרֹן כִּי מָרְתָה בְּאַלְהֵיהָ בְּחָרֵב יִפְּלוּ עַלְלֵיהֶם יִרְטְשׁוּ וְהָרִיזֹתִיו יִבְקְעוּ :

ב שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי כִשְׁלַת בְּעֹנֶךָ :

ג קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל-ה'

אִמְרוּ אֵלָיו כָּל-תִּשְׁאָ עֹן וְקַח-טוֹב וְנִשְׁלָמָה פְּרִים שְׁפָתֵינוּ :

ד אֲשׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנו עַל-סוֹס לֹא נִרְכָּב

וְלֹא-נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ אֲשֶׁר-בָּךְ יִרְחַם יְתוֹם :

(א) תאשם שומרון. אשר שם החל ירבעם להחטיא **כי מרתה באלוהיה**, אתה שאר ישראל אל יקרך כשומרון שלא שבו עד ה' כי אם **שובה ישראל עד ה' אלוהיך כו'**, כאשר יבוא בביאורו בס"ד.

(ב) שובה ישראל עד ה' אלוהיך וכו'. לבוא אל העניין נזכירה מאמרם ז"ל וזה לשונם:
 אר"ש בן לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשים כשגגות, שנאמר **שובה ישראל עד ה' אלוהיך כי כשלת בעונך**, והא עוון מזיד הוא וקרי ליה מכשול, איני והאמר רשב"ל גדולה תשובה שזדונות נעשים כזכויות, שנאמר **ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה**, לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה עכ"ל.

ולבוא אל העניין נשית לב:

א' כי הראיה שמביא איננה ראיה, כי אם כן אפוא היה ראוי יאמר כי תכשל בעונך, אך באומרו **כשלת** יורה כי קודם התשובה כשל לא אחרי כן.
ועוד אומרו איני וכו' כי איך יתכן לעשות מהזדון זכות, ומה גם מהזדון נעשה כח משחית טמא, ומהזכות עושה כח קדושה ומי יתן טהור מטמא.
ועוד הראיה שמביא מפסוק **ובשוב צדיק וכו'**, כי אדרבה מהזכויות שעשה שהן **משפט וצדקה** הוא אומר, **שעליהן חיה יחיה** אך לא כן מהזדונות.
ועוד באומרו כאן מאהבה כאן מיראה, כי הלא אם כן, פסוק **שובה ישראל וכו'** על תשובה מיראה ידבר, והיתכן כי יצווה הנביא מישראל ישובו מיראה, והלא טוב טוב היה יבקש מהם ישובו מאהבה ויחשבו הזדונות זכויות.
ועוד, כי לא יתכן שעל השב מיראה שנעשים שגגות ידבר, שאם כן איך יאמר **עד ה' אלוהיך** וארז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר **שובה ישראל עד ה' אלוהיך**, והלא השגגות עדיין היו מבדילים ביניהם לבין אלוהיהם, ואיך ישובו עד כסא הכבוד.

אמנם לבוא אל הביאור נזכירה מאמרם ז"ל בגמרא, והוא ישראל שאלו שלא כהוגן שאמרו **ויבוא כגשם לנו**, וגשם פעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש, והקב"ה משיב להם כהוגן שאמר **איהיה כטל לישראל**, וטל תמיד הוא מתבקש, הנה הורו כי אומרו יתברך פסוק זה, הוא תשובה על אמרת ישראל **ויבוא כגשם וכו'**.

ובזה נבוא אל העניין והוא, כי הנה ראש דבורם הוא **לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וכו'**, וכי הוא מיראה על מה שטרף, ובזה השיב הוא יתברך **שובה ישראל עד ה'** שהוא מאהבה. **ונדעה נרדפה וכו' ויבא כגשם וכו'**, ותשובתו יתברך **שובה ישראל וכו' איהיה כטל וכו'**, ויהיה העניין כי אמרו ישראל **לכו ונשובה אל ה'**, כי הוא טרף וכו' שהוא מיראה על מה שטרף, ובזה השיב הוא יתברך **שובה ישראל עד ה'** שהוא מאהבה, שתגיע עד כסא הכבוד

כי עד כה ששבת מיראה, **כשלת בעונך** שעשית מהזדון שוגג בלבד, ומקשה איני וכו' והוא כי כאשר בעוון נברא משחית, כן בקיום מצות עשה נברא מלאך מליץ, והנה בכל עוון שאדם שב מקיים בו מצות עשה **ושבת עד ה' אלוהיך**, ובורא מלאך קדוש וזהו נעשים כזכויות, ולמד זה מפסוק עליהם **חיה יחיה**, שאם אומרו עליה ה' **חיה יחיה**, חוזר אל **משפט וצדקה** בלבד, פשיטא שעליהם **חיה יחיה**.

וגם **למה** כפל ואמר **חיה יחיה**, אך חוזר גם אל אומרו **רשעתו** שבשובו עליהם, שהוא על כל הנז' שהוא רשעתו, **ומשפט וצדקה** על שלשתן **חיה יחיה**, ועל כן כפל ואמר **חיה יחיה**, **חיה** על **משפט וצדקה יחיה** על **רשעתו**, וזהו אומרו עליהם שהיה מיותר, וכיוון המקשה לומר שאחר שהעשות כזכויות, הוא על קיומו מצות עשה בכל אחת מעונותיו, אם כן גם שיהיה מיראה כבר קיים המצות, והוא ליה ככל מצווה שאדם עושה מיראה, שלא יבצר מלברוא בה מלאך קדוש, ואם כן אפוא זה המאמר חולק על הראשון, ומשני **כאן מאהבה כאן מיראה**, לומר כי הן אמת שכל מצווה שאדם עושה, בורא בה מלאך קדוש גם שיעשנה מיראה, אך זה הוא כשהיא מצווה שאין במקומה עבירה תחילה, אבל כשעשה העבירה וברא משחית, והמצווה שעושה הוא לבטל המשחית ההוא, אז אין כח במצווה החשובה כשהיא מיראה, רק להתיש כח המשחית ההוא עד הביאה עד גדר שוגג, גם כי כח קדוש הוא מהווה בה אבל כשהוא מאהבה רב ועצום כח הקדושה עד החשב מעוון זכות.

ועל פי הדרך הזה **נבוא אל המשך הכתובים**, אמר הלא אמרתם **לכו ונשובה** לשון רבים שהוא בהעדר אחדות, ולא זו הדרך כי אם כולכם באחדות אחד תהיו שבים, וזה שאמר **שובה ישראל** לשון יחיד, וגם אמרתם **אל ה'** שאפשר שהוא גם בלי הגיע בעצם **עד ה'** בלי הפסד, והוא להיות מיראה כאשר פירשו.

ואמרו **כי הוא טרף וכו'**. ומה הוא הפרש הלא הוא כי אז שיהיה מיראה **כשלת בעונך**, שעשית מהעוון שוגג באופן שלא הגעת **עד ה' אלוהיך** הוא כסא הכבוד, כי חלאת השוגג עודנו מבדיל בצד מה, כלומר כי עתה **שובה** באופן תגיע **עד ה'** ממש, שהוא כי לא ישאר גדר שוגג כלל, והנה בהיות התשובה תלוי בהרהור הלב, והנה אחר המחשבה צריך דבור כמאמרו יתברך **והתודו את עונם וכו'**.

ועל זה אמר **(ג) קחו עמכם דברים**. לומר הנה עד כה טעיתם בשני דברים: א', באומרכם **כי הוא טרף וכו'** שהוא מיראת העונש וגם לא דברתם אליו יתברך, כי אם אלו לאלו באמור **לכו ונשובה וכו' כי הוא טרף וכו'**, אך עתה **קחו עמכם דברים** ממני שאלמדכם בל תטעו, וגם לא דרך עצה כאשר אמרתם אלו לאלו **לכו ונשובה**, כי אם **ושבו אל ה'**.

עוד רמז באומרו ושוב אל ה' במה שהוא ה' ולא מיראה, מה שאין כן בהיות מיראה וגם לא יהיה דבורכם זה לזה, כי אם אמרו אליו יתברך ממש, ואמר **עמכם** כלומר בל תהיו כאומרים דברי וידוי מסודרים על לשונם, שיש להם הוידוי על פה מצות אנשים מלומדה ולבם בל עמם כאלו אינם שם, כי אם **קחו עמכם דברים**, כלומר שתהיו אתם עם הדברים, ולא כאלו אינכם עם הדברים כי ה' יראה ללבב, והוא על דרך מאמרנו על פסוק **אליו פי קראתי**, כלומר שאילו פי אינן דברי פי משוללים, היות אני עם הדברים כאלו איני עם הדברים, כי אם קראתי אני ממש ולא פי לבדו, ומה שתאמרו אליו הוא **כל תשא עוון וכו'**, לומר כל מה שתשא אינו גם השוגג כי אם **עוון** בלבד שהוא המזיד, ולא בלבד מחול אותו כי אם גם **וקח טוב**, כי הטוב הנעשה בתשובה שהוא עשות מהעוון זכות, הוא כח קדוש הנעשה במצות עשה של ושבת עד ה' בהיות מאהבה, שהזדון נעשה זכות תקחנו כיתר כל זכויות שאתה לוקחם אתך, אך השוגג אינך צריך לישא כי הלא תקונם הוא הקרבנות, ועתה **נשלמה פרים שפתינו** כי בשיח שפתינו יכופרו כקרבנות.

או שער העניין, אל נא תעשה כאשר נשוב מיראה, כי אין העוון נמחל לגמרי כי אם נשאר גדר שוגג, רק כל עוון תשא שהוא כל העוון תשא לגמרי, שהוא עד בלתי השאיר לו אף גם גדר שוגג, וגם הזכות הוא מצות עשה של ושבת עד ה', שזדון נעשה כזכות גם זה תקח לחשבו לזכות וזהו **וקח טוב**, ועל השוגג **ונשלמה וכו'** כמדובר, ולא נהיה חלילה טובלים ושרץ בדינו, כי אם שלא נשוב אל עונו כי לא נבטח כאשר עד כה בחי מדבר שהוא באשור, ולא בבלתי מדבר כאשר בתחילה ככתוב ועל סוסים ישענו, ולא על דומם אלילים מעשה ידי אדם.

וזוהו (ד) **אשור לא ישיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו**.

ושמא יאמר איש, הלא אין הפסילים מעץ ואבן, רק דוגמא למה שלמעלה כהוברי השמים וכסיליהם, לזה אמר גם זה אינו כלום, כי הלא **אשר בך ירוחם יתום**, ואלו הייתה הנהגת העולם על פי המזלות לא ירוחם יתום, כי המזל שהרע לו להמית את אביו ולהשאירו יתום, גם הוא ימשיך לו רעה כי לא יפעלו הוברי השמים שני הפכים, אך בראות כי יתום ירוחם אות ומופת כי **בך ירוחם** הפועל הפכים לתת לאיש כדרכיו, ואם כן אין לפסילים רק תמונה לבדה ומהבל תמעט.

ה אָרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֶהְבֵּם נְדָבָה כִּי שָׁב אִפִּי מִמֶּנּוּ :

ו אֶהְיֶה כְּטַל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כְּשׁוֹשַׁנָּה וְיָךְ שְׂרָשָׁיו כְּלָבָנוֹן :

ז יִלְכוּ יִנְקוּתֵינוּ וְיִהְיֶה כְּזֵית הָוֶד וְרִים לוֹ כְּלָבָנוֹן :

ח יִשְׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ יִחְיֶה דָגָן וְיִפְרָחוּ כִּגְפֵן זָכָר וְכִיּוֹן לָבָנוֹן :

(ה) ארפא משובתם אוהבם נדבה וכו'. הלא כתבנו כי ישראל החילו לשוב מיראה, ולא נרפא רק גדר המזיד ונשארה בחינת שוגג, כי היא הייתה עדיין **משובתם** שלא שבו מהנשאר, והיו כחולים ממשובתם זו, אך עתה, אותם כתמי בחינות שוגג הנותרות, **ארפא** אותם עתה בשובם מאהבה כי אטהר בתמיהה.

ושמא תאמר, כי הלא למה זה דומה למקדש את האשה על מנת שאין עליה מומין, והיו לה והלכה אצל רופא וריפאן אינו מועיל, כי אדם מקפיד על מומין שנרפאו, שזכר מה שהיו בה ומתגנה עליו, ועל דרך זה היה מקום לומר, כי אין מומין גדולים ככתמי טומאת העבירות הנכתמים בנפש, וגם אחר שנרפא מהם יהיה בעיניו יתברך נמאס בזכרו מה שהיו בו, לזה אמר, גם **שארפא משובתם** והיה אפשר לא תהיה אהבה כמומין שנרפאו, שתמיד יזכור עונות שהיו בו ואין האהבה ראויה לפי הטבע, עם כל זה **אוהבם נדבה** בתורת נדבה ולא בטבע, וטעם אל נדבתי זאת **לאהבם נדבה**, הפך בשר ודם שתמיד זוכר בצד מה את אשר פשעו בו גם אחר שמחל לו, והוא **כי שב אפי ממנו**, והוא בשום לב שמהראוי יאמר מהם, אך הוא כי אף הוא אחד ממלאכים רעים הנחרים בחוטא, והנה ידוע כי כל משחית ההולך ליפרע מהחוטא שרואה ומביט במצחו, אם שם רושם חטא פוגע בו ואם לאו לא יגע בו, כי על כן אמר רשב"י שבעידן ריתחא טוב לכסות המצח, וגם אמרו בגמרא דבר בעיר כנס רגלך, ועל כן אומר הוא יתברך, הנה אחרי שנרפא נגע החטא מהחוטא, והוסר רושם חטאו הנה **שב אפי ממנו**, כלומר מעצמו עם היותו כח רוגז, ומה גם עתה אני אלוהיכם מרחמכם, שלא אביט אל מה שכבר נתרפא.

(ו) אהיה כטל לישראל וכו'. אחרי אומרו כי אחר החילם לשוב מיראה, מסייע אותם עד תום התשובה להגיע עד כסא הכבוד כאומרו **ארפא משובתם**, אמר עתה זה היתרון לא אעשה לשום גוי רק לישראל בלבד, וזהו אומרו **כטל** בפת"ח שהוא כאומרו כהטל הידוע, ויהיה כי הרשע הוא כמת שעונותיו מבדילים בינו ובין אלוהים חיים, ואם אין הקדוש ברוך הוא עוזר [לן] לשוב היה נשאר מת, אמר הוא יתברך אחר החילם לשוב, **אהיה כטל לישראל** כטל הידוע הוא טל אורות להחיות המתים, לומר אל יקל בעיניכם מה **שארפא משובתם**, כי הנה זה להם כהחיות אותם אחרי מותם, וזה אעשה דווקא לישראל.

ושמא תאמר למה לא אעשה כן לזולת ישראל, הלא הוא לשני טעמים: **אחד,** כי **ישראל יפרח כשושנה**, והוא מה שכתב הרמב"ם ז"ל בגירושין, למה גט מעושה כשר, כי אומרו רוצה אני על ידי כפיה הוא אונס, אמר כי טבע כל ישראל וטוהר נפשו הוא לקיים מצות ה', ומה שממאן, יצרו הוא שבא לתקוף אותו כאריא דרביע עליה כשמכין את יצרו ושב ואומר רוצה אני, הוא פועל טבעו ומגלה טוהר לבו, כן הדבר בשב מרעתו כי נפשו בקרבו

גם בהעוותו מטוהרה היא, אלא שכפות לבו תחת יצרו, ועל כן בשובו מגלה טוהר לבו כי יקרנו כשושנה, שכל העלים כפותין תוך הקליפין ירוקין, וברדת הטל עליה מיד היא נפתחת ומתגלית, פריחת כל עליה מגולין ונותנים ריח, ואז ניכר למפרע מה שהיה טמון תוך הקליפין ההם, כן איש הישראלי נפשו ולבו נכון להפריח מעשים טובים, אך הוא בכח כמוס תוך קליפת יצרו ואשמותיו שנעשו כחות טומאה מחפין ומבדילין, ואינו יכול מעצמו לגלות טוב לבו עד יערה עליו רוח קדושה ממרום, ואז נפתח מה שבקרבו, כי ידחו כחות החיצונים ויפריחו תשובה ומעשים טובים בפועל לעיני הכל, וזהו **יפרח כשושנה** ברדת הטל עליה שהוא בקלות.

ועוד שנית והיא **ויך שרשיו כלבנון**, והוא כי ישראל שורשי נפשותם דבקים בה', וברדת טל אור שפע קדושה עליו להשיבו עדיו יתברך, מכח זכות תשובתו וזכות טוהר לבו בשובו, ומפלט עד **שורשיו** שלמעלה שהם **כלבנון** לבנים לבעלי אורה כי הם קדש ושורשם קדש, ואז על ידי מה שויך שורשיו ישוב התהפכות אור שורשיו, אל **(ז) יונקותיו**. הם **נפש רוח והנשמה** שבאדם היונקים מהשורשים, ילכו ויתדבקו עם שורשם למעלה תחת אשר עד כה היו מובדלים משורשם הדבקים בשכינה למעלה כנודע, כי עונותיו היו מבדילים בינו לבין אלוהיו, ואז על ידי מה שאשפיע שפע קדושה באדם לרפא משובתו ולסייעו, ימשך שישראל האמור **יך שרשיו**, ובאור המתהפך מהם אל הבדים הם רוח ונפש שבאדם, שכל אחד נצר מטעי ה', ימשך **שיונקותיו** אשר עד כה היו מובדלים, ילכו עד שורשם הנז' הדבק בה', אז יתפשט הזכות והשפע עד הגוף גם הוא, שיהיה **כזית הודו** שכלו כענן תמיד, וזהו **ילכו וכו' יהי כזית הודו** מה שאין כן העכו"ם, כי הם טומאה והעכו"ם ושורשם טומאה, ואיך ישפיע הוא יתברך עליהם רוח טהרה כטל, וגם לא יתערב רוח טהרה שיושפע בם עם שורשם הטמא, כי מה לתבן אל הבר.

או יאמר, ילכו יונקותיו כי השב מאהבה גם הוא יתברך המסייע ומרפא משובתו, אין צריך לומר הוא עצמו כי אם גם בניו שהם יונקותיו, אין צריך לומר בהיותם סביב לשולחנו, כי אם כאשר ילכו וירחקו ממנו, לא יבצר ממנו אור תורתם וצדקתם, וזהו **יהי כזית הודו**, כי כאשר הזית נטוע פה ואורו מאיר במקום אחר, כן יהיה הודו שעם שיונקותיו ירחקו ממנו, הודו אשר האציל ממנו אליהם יאיר לו בנפשו במקומו, הנה עד כה אמרתי שיושפע רוב טובה, ואם תראה בהפך כי יהיה בעל ייסורין **שריח לו כלבנון** הוא בית המקדש, כי שם ריח חלב ודם ואברים מתאכלים שם, שהוא משל אל התמעט חלב ודם, והחליש אברים ביסורים ממרקין, אל תחוש, כי הנה הם ייסורין של אהבה לשאת עונות הדור עליו, כענין אכן חליינו הוא נשא וכו', והוא מאמרם ז"ל שכשאמרו לר' חייא שנתרפא רבי בכה, אמרו לו וכי על רפואת רבך אתה בוכה, אמר להם אוי לעוברות ישראל שלא הפילה אשה, ולא הוצרכו לגשמים להתפלל עליהם כל ימי ייסורי רבי, וזה יאמר פה, אם תראה כי **וריח לו כלבנון**, שייסורין ממרקין לצדיק

לא על עצמו הם, כי אם שעל ידי כן, **(ח) ישבו** בשובה ונחת **יושבי בצלו** בני עירו **שבצלו יחיו**, שעל ידי ייסורין לא יצטרכו להתפלל על הגשם כי הנה **יחיו דגן**, שאפילו הייתה גזרת יבושת הדגן יחיוהו בייסורין, **ויפרחו כגפן** פוריה שלא יפילו העוברות, כי אם אדרבה **יפרחו כגפן**, וכל צערו הוא בחייו אך אחר סילוקו **זכרו כיין לבנון**, כענין וחכך כיין הטוב וכו', דובב שפתי ישנים כמו שאמרו ז"ל שכעריבות יין הטוב, כן שפתי יחיו דובבות בהזכיר אותו פה וזהו **זכרו כיין לבנון**.

ט אפרים מה-לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא :
י מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי-ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם:

(ט) אפרים מה לי עוד לעצבים וכו'. כלומר, הישמר פן ואל תחזור אחרי שובך אל העצבים, ומה שאני אומר זה איני כפותח פה לשטן, אלא הוא כי **אני עניתי** ואמרתי זה, דע כי **ואשורנו** כי מעתה אני רואה שכך תעשה כאשר היה, כי חזרו אליהם עד כי גורשו מן הארץ, ומה שאני מזהירך כל כך על תיקון מעשיך, אל יעלה על רוחך כי שיחת לו חלילה בהעוותך, כי הנה **אני כברוש רענן** כי אם חטאת מה תפעל בי, אלא שאני מבקש לתועלתך **שממני פרייך נמצא**, בהכשירך מעשיך כי זה דרכי להכשירך, והוא לומר על פי דרכו כי מציאה הוא פריו לאדם, כי הכל מאתו יתברך המלמדך להועיל.

(י) מי חכם ויבן אלה וכו'. אל תאמר מה אעשה ועמל טורח עבוד את ה' כבד מאד ומי יכילנו, כי הלא נהפוך הוא, כי אין עמל וטורח כקנות גיהינום, ואין קלות כקניית גן עדן, ככל אשר כתבנו בפירוש משלי על פסוק **הולך בתום כו'** ועל פסוק **צנים פחים כו'**, מכל העמל ויגיעה אשר לאדם ליירש גיהינום, מה שאין כן למתנהג בנחת וביושר, שבלי עמל נוחל עולם הבא, אלא שאין דעת באדם להבין זה, וזהו **מי חכם כו' נבון וכו'** כי הנה **ישרים** בלי עקשות ועמל הם **דרכי ה'**, **וצדיקים ילכו בם** כמתהלכים, אך **פושעים יכשלו בם** שירבו מכשולותם ברדוף פשעיהם כאמור.

או קרוב לזה כי בבא האדם לעשות מצווה, כמה מכשולות יזדמנו לו לבטלה ממנו, אמר **מי חכם וכו'** ידע וישכיל כי אין זה רק לפושעים, אך לצדיקים יבוא להם ביושר בלי מעיק **כי ישרים דרכי ה'**, אלא שצדיקים **ילכו בם** בלי עיכוב רק ביושר, אך **פושעים יכשלו בם** כי פשעיהם יהיו כמכשולות לעכב בידם.